

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anže Voh Boštic

Vloga strokovne pomoči Evropske unije v procesu izgradnje miru

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anže Voh Boštic
Mentor: doc. dr. Matjaž Nahtigal

Vloga strokovne pomoči Evropske unije v procesu izgradnje miru

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

*Rad bi se zahvalil mentorju dr. Matjažu Nahtigalu
za pomoč in vzpodbudo pri pisanju diplomskega dela.*

*Hvaležen sem tudi dr. Maji Garb in dr. Antonu
Beblerju za nasvet glede literature ter Jasminu Frelihu
za pomoč pri grafičnih prikazih.*

*Nenazadnje pa želim izraziti hvaležnost tudi vsem ostalim,
ki ste mi na kakršenkoli način stali ob strani med pisanjem
diplomskega dela.*

Vloga strokovne pomoči Evropske unije v procesu izgradnje miru

Izgradnja miru in v okviru tega strokovna pomoč kot dejavnost zunanje politike v mednarodni skupnosti pridobiva na pomenu, saj v današnjem svetu prevladujejo državljanske vojne kot oblika oboroženega konflikta, teh pa se ne da pogasiti brez naslavljanja vzrokov za vojno. Zaradi tega ima izgradnja miru tudi pomembno mesto v zunanjepolitični dejavnosti Evropske Unije. To diplomsko delo tako analizira vlogo EU v dejavnostih izgradnje miru z vidika strokovne pomoči na primeru Bosne in Hercegovine. Razčleni posamezne dejavnosti in jih oceni glede njihove uspešnosti, poleg tega pa poda predloge za izpopolnitev oziroma dopolnitev teh dejavnosti. Skozi analizo primera diplomsko delo ugotovi, da ima EU nekatere relativno uspešne programe strokovne pomoči v okviru izgradnje miru v BIH, vendar pa je potrebno poudariti dejstvo, da ti programi ne zavzemajo vseh segmentov, ki jih mora nasloviti izgradnja miru in ki bi jih v okviru te lahko naslovlila strokovna pomoč. Sklep diplomskega dela je, da EU potrebuje nove programe in spremenjeno strategijo pri izvrševanju nekaterih že obstoječih. Tako delo ugotavlja, da EU ne bo celosten oziroma učinkovit akter v dajanju strokovne pomoči v okviru izgradnje miru, dokler ne bo prilagodila svoje strategije razmeram v državi in bila pripravljena nameniti več sredstev, tako finančnih in tehničnih kot tudi političnih, za uspešen zaključek procesa izgradnje miru v neki državi.

Ključne besede: *izgradnja miru, strokovna pomoč, Evropska unija, Bosna in Hercegovina*

The role of the expert help of the European Union in the process of peace-building

Peace-building and expert help as a part of the concept of peace-building are gaining its importance in the eyes of international community as a tool of foreign policy. The reason for that is the predominance of the civil war as a form of armed conflict in today's world. That kind of war cannot be extinguished unless the causes for the armed struggle are properly addressed. Because of that, the European Union puts a heavy emphasis on the peace-building activities. This graduate thesis thus analyses the role of the EU in the peace-building activities through the perspective of expert help on the case of Bosnia and Herzegovina. It dismembers individual activities and assesses them on the basis of their success, and also renders proposals for their enhancement and completion respectively. Based on the case study and theoretical evidence, the thesis concludes that the EU has some relatively successful programmes, based on the expert help activities, but unfortunately, those programmes do not encompass all the segments that need to be addressed through those activities. Because of that, the EU needs to develop new programmes and change the strategy of conducting others. The final conclusion of the thesis is that the EU will not be a wholesome and efficient actor in the field of expert help until the EU modifies its peace-building strategies in accordance with specific situations in a country, and until the EU is ready to commit more technical, political and financial resources to achieve the successful conclusion of the peace-building process in a country.

Key words: *Peace-building, expert help, the European Union, Bosnia and Herzegovina*

Kazalo

Seznam prikazov.....	7
Seznam kratic.....	7
1 Uvod.....	9
2 Teoretični okvir	12
2.1 Izgradnja miru.....	12
2.1.1 Teoretična umestitev izgradnje miru.....	12
2.1.2 Opredelitev pojma izgradnje miru in njemu sorodnih pojmov	14
2.1.3 Opredelitev glavnih področij delovanja izgradnje miru	16
2.2 Evropska unija kot akter v izgradnji miru	20
2.2.1 Teoretična utemeljitev dejavnosti EU v okviru izgradnje miru	20
2.2.2 Razvoj in pregled dejavnosti izgradnje miru pod okriljem EU.....	21
2.3 Strokovna pomoč in EU	26
2.3.1 Obrazložitev termina strokovne pomoči v okviru EU.....	26
2.3.2 Strokovna pomoč pod okriljem EU	27
3 Empirična analiza.....	32
3.1 Namen raziskave in metodologija	32
3.2 Kratka zgodovina BIH	33
3.3 Analiza dejavnikov konflikta v BIH	36
3.3.1 Strukturni dejavniki	39
3.3.2 Politični dejavniki in dejavniki vladanja	40
3.3.2.1 Šibka država in vladavina prava.....	40
3.3.2.2 Narodne ideologije, politična aktivnost vezana na identiteto, elite in izključujoča politična praksa ter diskriminatorne politične institucije.....	44
3.3.3 Ekonomski in socialni dejavniki	46
3.3.3.1 Makroekonomski problemi	46
3.3.3.2 Nizek nivo, počasna rast in struktura dohodka, nivo nezaposlenosti, obstoj diaspore, neučinkovit socialni dialog.....	47
3.3.3.3 Vertikalne neenakosti, horizontalne ekonomske in socialne neenakosti, vpis moških v sekundarne izobraževalne programe	48
3.3.4 Okoljski dejavniki	50
3.3.5 Vzorci kulturne diskriminacije	51
3.3.6 Povzetek analize dejavnikov konflikta	52
3.4 Dejavnosti v okviru strokovne pomoči EU v BIH	54
3.4.1 Policijska misija EU v BIH (EUPM).....	54
3.4.1.1 Ocena uspešnosti policijske misije.....	57
3.4.2 Policijska reforma v BIH.....	60
3.4.3 Strokovna pomoč pod okriljem širitve	62
3.4.3.1 Twinning.....	63
3.4.3.2 Twinning v BIH.....	65

3.4.3.3	Ocena uspešnosti twinning projektov.....	66
3.4.3.4	TAIEX.....	67
3.4.4	Povzetek dejavnosti EU v okviru strokovne pomoči v BIH.....	69
3.5	Predlogi za nove programe v okviru strokovne pomoči	70
3.5.1	Mediacija kot orodje za formacijo novih politik.....	71
3.5.2	Delovanje na ravni civilne družbe.....	74
4	Zaključek.....	77
5	Literatura	81

Seznam prikazov

Prikaz 2.1: Galtungov trikotnik konflikta.....	12
Prikaz 2.2: dejavnosti, ki se uvrščajo v okvir izgradnje miru.....	17

Seznam kratic

BDP – Bruto domači proizvod

BIH – Bosna in Hercegovia

CIA – *Central Intelligence Agency*: Centralna obveščevalna služba

Civcom – *Committee for Civilian Aspects of Crisis Management*: Komite za civilne aspekte kriznega upravljanja

ECMK – Evropski civilni mirovni kontingent

ESP – Evropska sosedska politika

EK – Evropska Komisija

EOA – Evropska obrambna agencija

EU – Evropska unija

EUFOR – Vojaška misija Evropske unije v Bosni in Hercegovini

EUPM – *European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina*: Policijska misija Evropske Unije v Bosni in Hercegovini

EVOP – Evropska varnostna in obrambna politika

GAERC – *General Affairs and External Relations Council*: Svet za splošne zadeve in zunanje odnose

GD – Generalni direktorat

HDZ – *Hrvatska Demokratska Zajednica*: Hrvatska Demokratska Skupnost

IMF – *International Monetary Fund*: Mednarodni denarni sklad

IPA – *Instrument for Pre-accession assistance*: Instrument za predpristopno pomoč

NVO – Nevladne organizacije

OECD – *Organisation for Economic Co-operation and Development*: Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj

OKC – Operativno komunikacijski center

OVSE – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi

OZN – Organizacija združenih narodov

PIC – *Peace Implementation Council*: Svet za implementacijo miru

PRC – *Police Restructuring Commission*: Komisija za prestrukturiranje policije

PSB – *Police Steering Board*: Policijski upravljalni odbor

PVP – Pisarna visokega predstavnika

RS – *Republika Srpska*: Republika Srbska

RTA – *Resident Twinning Adviser*: twinning svetovalec - rezident

SDS – *Srpska demokratska Stranka*: Srbska Demokratska Stranka

SDA – *Stranka Demokratske Akcije*: Stranka Demokratične Akcije

SE - Svet Evrope

SIGMA – *Support for Improvement in Governance and Management*: Podpora za izboljšanje upravljanja in vladanja

SIPA – *State Information and Protection Agency*: Državna varnostna in preiskovalna policija

SPP - Stabilizacijski in pridružitveni proces

SPS - Stabilizacijski in pridružitveni sporazum

SVZP - Skupna zunanja in varnostna politika

TAIEX – *Technical Assistance and Information Exchange Instrument*: Instrument za tehnično pomoč in izmenjavo informacij

UNEP – *United Nations Environment Programme*: Okoljski program Organizacije združenih narodov

VP – Visoki predstavnik

1 Uvod

Konec hladne vojne je privedel do sprememb na mnogih področjih. Eno izmed teh je bilo tudi dojetje konflikta. Zaradi odsotnosti grožnje spopada med velesilama so pričeli na veljavi dobivati manjši konflikti, ki so bili v času hladne vojne večinoma prezrti. Ti manjši konflikti so bili največkrat krvave državljanske vojne, ki so se nemalokrat razširile preko meja države in ogrožale stabilnost celotne regije. Po doseženem premirju v takšni vojni je obstajala velika nevarnost, da bodo država ali države, ki so bile vpletene v končano vojno, slej ko prej začele novo, saj s premirjem skoraj nikoli niso bili naslovljeni oziroma razrešeni razlogi za nastanek tega konflikta.

Prepoznavna tega dejstva je botrovala začetkom raziskovanja izgradnje miru. Z dejavnostjo izgradnje miru se namreč želi preprečiti izbruh nasilnega konflikta na nekem območju ali njegove ponovitve, če je v preteklosti tam že potekal. V okviru tega izgradnja miru naslavlja predvsem strukturne probleme v neki državi oziroma družbi, ki bi lahko privedle do konflikta.¹

Pomembnost izgradnje miru je danes prepoznana v mednarodni skupnosti, kar med drugim dokazuje ustanovitev Komisije za izgradnjo miru v sistemu Organizacije združenih narodov (OZN). Komisija za izgradnjo miru je bila ustanovljena leta 2005 in ima naslednje naloge:

- privabiti k sodelovanju vse relevantne akterje, ki bi lahko zbrali sredstva ali dali nasvete pri sestavljanju strategij za izgradnjo miru,
- zagotoviti financiranje za zgodnje aktivnosti obnove in za srednje in dolgoročne finančne investicije,
- razviti najboljše prakse za posamezne primere izgradnje miru v sodelovanju s političnimi, varnostnimi, humanitarnimi in razvojnimi akterji. (United Nations Peacebuilding Commission n.d.).

---

¹ Kljub temu, da je primarni cilj izgradnje miru preprečitev ponovnega konflikta, se ne sme prezreti tudi druge posledice, ki nastanejo v državi, v kateri zaradi konflikta ali drugih razlogov ne delujejo državne institucije. Ena izmed takšnih, danes zelo aktualnih posledic je na primer varno zavetje terorističnim skupinam ali kriminalnim združenjem.

Tudi akademiki (npr. Paris 2001, 299; Jarstad in Sisk 2008, 2) ugotavljajo, da je eden največjih izzivov mednarodne skupnosti vedno večje število državljskih vojn in da igra vedno večjo vlogo vprašanje, kaj lahko mednarodna skupnost naredi, ko se oborožen konflikt že konča. Iz vidika formacije politik si je tako pomembno zastaviti vprašanje, kako lahko mednarodna skupnost pomaga družbam, ki so zaradi konflikta uničene, na tak način, da bo globoko zakoreninjen konflikt zglajen z nenasilnimi sredstvi.

Raziskovanje izgradnje miru tako odpira dve novi polji: diskurzivne in materialne pogoje upravljanja mednarodne skupnosti z nasilnimi družbami ter odnos med mednarodnimi donatorji in prejemniki pomoči, ki ni utemeljen na relacijski moči, ampak na želji po razvoju egalitarnih družb (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 12–13). Tako se oddaljuje od pojmovanja zunanjepolitičnega delovanja v času hladne vojne, utemeljenega na realizmu in se nagiba k delovanju na podlagi idealizma oziroma liberalizma.

Strokovna pomoč v okviru dejavnosti izgradnje miru je področje, ki še ni izčrpno raziskano, kljub temu da znanstveniki poudarjajo velik pomen te pomoči (na primer Aldeman 2007). Države, v katerih se vrši izgradnja miru, namreč največkrat nimajo usposobljenih strokovnjakov za vršenje teh dejavnosti, bodisi zaradi neposrednih posledic nasilnega konflikta bodisi zaradi drugih razlogov, kot je na primer slab sistem izobraževanja. Zaradi tega je pomoč, ki je dana le v obliki finančnih sredstev, nezadostna, saj države zaradi pomanjkanja strokovnega znanja s temi sredstvi niso sposobne upravljati. Tako je nujno, da je državi priskrbljena strokovna pomoč, bodisi v obliki zunanjih strokovnjakov, ki usposablajo lokalne ljudi, bodisi v obliki pomoči pri formuliranju politik za te države, bodisi na kakšen drug primeren način.

Evropska unija (EU) si je kot eno temeljnih zunanjepolitičnih dejavnosti zadala prav dejavnosti izgradnje miru, kar je razvidno iz njenega delovanja na področju zahodnega Balkana. Njen cilj je stabilizacija regije in dolgoročno tudi članstvo držav iz regije v Uniji, zaradi česar se ne more izogniti dajanju strokovne pomoči v okviru izgradnje miru, saj igra ta pomoč pomembno vlogo prav pri stabilizaciji držav zahodnega Balkana.

Cilj tega diplomskega dela je preučiti sedanjo prakso EU na področju nudenja strokovne pomoči v okviru izgradnje miru in nato iz analize sklepati o učinkovitosti te pomoči, poleg tega pa podati predloge za morebitno izboljšanje te prakse. Iz analize se lahko do določene mere sklepa tudi o učinkovitosti EU kot zunanjepolitičnega akterja, saj je dajanje strokovne pomoči prepleteno s konceptualnimi cilji zunanjepolitičnega delovanja EU. Poleg tega so raziskave o zunanjepolitičnem delovanju EU v praksi in znotraj tega delovanje EU v okviru Evropske varnostne in obrambne politike (EVOP) redke, tako da avtor upa, da bo to delo pripomoglo tudi k razširitvi vedenja o širšem področju delovanja EU.

Hipoteza, ki bo uporabljena za potrebe empirične analize, se glasi:

Evropska unija je učinkovit akter v nudenju strokovne pomoči v okviru izgradnje miru.

Diplomsko delo je sestavljeno iz dveh glavnih delov, teoretičnega in empiričnega. Teoretični del vsebuje tri poglavja, to so izgradnja miru, EU kot akter v izgradnji miru in strokovna pomoč pod okriljem EU. V teh treh poglavjih sta razložena temeljna koncepta izgradnja miru in strokovna pomoč v okviru izgradnje miru, poleg tega pa je podan kratek pregled dejavnosti EU v procesih izgradnje miru in znotraj tega dejavnosti EU v okviru strokovne pomoči. Empirični del pa sestavlja študija strokovne pomoči EU v okviru dejavnosti izgradnje miru v Bosni in Hercegovini (BIH). Na začetku je podana metodologija raziskave in obrazložitev primera, temu sledi jedro raziskave, ki je sestavljeno iz zgodovinskega okvira, analize faktorjev konflikta v BIH, opisa in ocene strokovne pomoči EU v BIH glede na faktorje konflikta, na koncu pa so podani še nekateri predlogi za razširitev in izboljšanje dejavnosti v okviru strokovne pomoči.

V zaključku so povzete temeljne ugotovitve raziskave, poleg tega pa je strokovna pomoč EU v BIH umeščena v širši koncept dejavnosti EU na področju BIH.

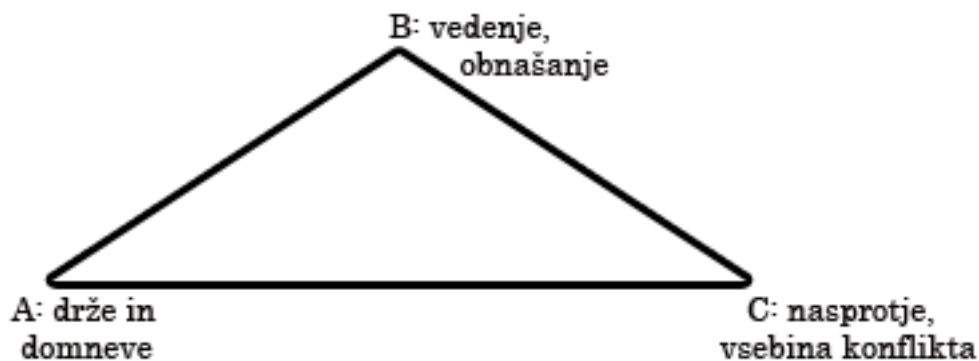
2 Teoretični okvir

2.1 Izgradnja miru

2.1.1 Teoretična umestitev izgradnje miru

Izgradnja miru je dejavnost, ki izhaja iz širšega pojma konflikt. Teorija konflikta Johana Galtunga (1996) predpostavlja, da ima konflikt tri komponente, ki sestavljajo trikotnik konflikta:

Prikaz 2.1: Galtungov trikotnik konflikta

Vir: Galtung (1996, 72)

Oglišče A (drže in domneve) predstavlja odnos akterjev do konflikta, torej kakšna čustva razvijejo akterji do konflikta oziroma do svojih nasprotnikov. Ta so lahko zavestna ali nezavedna, latentna ali manifestna, lahko so sovražna ali kooperativna. Oglišče B (vedenje, obnašanje) je manifestacija teh drž oziroma domnev. Če je prisotno, je seveda vedno vidno. Če pa vedenje oziroma obnašanje še ni prisotno, ostali dve karakteristiki pa sta, potem konflikt še ni izbruhnil, prisotni pa so pogoji za njegov izbruh. Oglišče C (nasprotje) pa predstavlja vsebino konflikta, torej kaj je tista stvar, ki je razlog za konflikt (Galtung 1996, 72).

Dejavnosti, ki poskušajo v pozitivni smeri delovati na konflikt, torej si prizadevajo za odpravo ali omejitev konflikta, so izgradnja miru (angleško: *peace-building*), ohranjanje miru (*peace-keeping*) in vzpostavljanje miru (*peace-making*). Ohranjanje miru naslavlja vedenje akterjev v konfliktu in jim poskuša preprečiti uničevanje okolice, ostalih ljudi

in samih sebe, torej je dejavnost, ki jo je potrebno uporabiti, če dejavnosti vzpostavljanja miru niso učinkovite oziroma se ne vršijo. Vzpostavljanje miru naslavlja države in domneve ter poskuša spremeniti odnos akterjev do konflikta z namenom, da se ta ne bi sprevrgel v nasilen konflikt. Izgradnja miru pa naslavlja vsebino konflikta, to pomeni, da poskuša odpraviti razlog, zaradi katerega je konflikt nastal (Galtung 1996, 103). Bistvo izgradnje miru je, da se akterjem v konfliktu pomaga razumeti razloge za konflikt, jim pokaže pot do rešitve teh konfliktov in jim daje spodbudo pri reševanju. Izgradnja miru je izmed treh najtežja dejavnost in zaradi tega tudi najbolj zapostavljena, saj akterji v procesu izgradnje miru tvegajo, da bodo zaradi kompleksnosti dejavnosti naredili napake, ki bi lahko negativno vplivale na razvoj konflikta (Galtung 1996, 112).

Dejavnosti izgradnje miru akademiki (na primer Paris 2001; Schirch 2006) razlagajo s teorijo liberalnega institucionalizma. Paradigma te teorije predpostavlja, da je mir najlažje vpeljati skozi vpeljavo tako imenovane tržne demokracije, to je vzpostavitvijo demokratičnega načina odločanja in tržne ekonomije na nekem področju kot širša cilja izgradnje miru, kar bi lahko v praksi pomenilo, da je proces izgradnje miru velik eksperiment socialnega inženiringa, ki si prizadeva za transplantacijo zahodnega modela družbe na konfliktna področja (Paris 2001, 304–9). Ker obširnejšo izgradnjo miru v neki državi ali področju v večini primerov vršijo države, ki so del tako imenovanega zahodnega sveta, je seveda razumljivo, da želijo na ta področja preslikati sistem, ki po njihovih izkušnjah deluje in s katerim imajo največ izkušenj oziroma razumevanja. Nekatere druge teorije, kot je na primer Kantova teorija o demokratičnem miru, ki pravi, da se demokracije ne vojskujejo med seboj, podpirajo paradigmo liberalnega institucionalizma. Demokracije prav tako veliko redkeje izkusijo notranje nasilje, saj imajo vzpostavljene mehanizme za nenasilno reševanje konfliktov v državi, kot so volitve, pogajanja, kompromis itd. (Paris 2001, 304–9). Tudi ekonomska menjava in sodelovanje v državi in med državami zmanjšujeta možnosti nastanka nasilnega konflikta, saj bi ta pomenil nepremostljivo oviro že razviti ekonomski dejavnosti in s tem povišal ceno nasilnega konflikta.

Vršenje dejavnosti izgradnje miru na principu liberalnega institucionalizma tako uživa širšo podporo, kljub temu da obstajajo tudi določene kritike teh dejavnosti. Paris (2001, 326–33) na primer izpostavlja prehitro demokratizacijo območij, v katerih se vrši izgradnja miru, kratkotrajnost dejavnosti v okviru izgradnje miru, neučinkovito

koordinacijo dejavnosti, slaba volilna pravila, ki ne nagrajujejo dovolj zmernosti in ne kaznujejo ekstremizma, in neprilagodljivost politik glede na specifične potrebe prebivalcev nekega območja. Vendar te kritike letijo na praktično izpeljavo koncepta in ne na koncept kot tak. Koncept naj bi bil tako pravilen, izpeljavo pa je še potrebno izpopolniti.

2.1.2 Opredelitev pojma izgradnje miru in njemu sorodnih pojmov

Znanih je več definicij (na primer Paris 2004; Merlingen in Ostrauskaite 2006), kaj je izgradnja miru in katere dejavnosti zavzema. Zato se je nemogoče izogniti opredelitvi, kaj se šteje kot izgradnja miru oziroma katero definicijo tega termina se bo uporabilo za potrebe raziskave.

Koncept Parisa (2004; v Merlingen in Ostrauskaite 2006, 1) pravi, da je izgradnja miru »mednarodna vojaška ali civilna intervencija v državah, namenjena vzpostavljanju pogojev za stabilen in dolgotrajen mir«. Definicija Merlingena in Ostrauskaite (2006, 1) se od te nekoliko razlikuje: po nujnem mnenju naj bi bila izgradnja miru »mednarodno delovanje znotraj držav, bodisi z namenom, da se prepreči državljanska vojna, ali pa da se izgradijo pogoji za mir po državljanski vojni.« To diplomsko delo bo definiralo izgradnjo miru po definiciji Merlingena in Ostrauskaite, saj eksplicitno vzameta v obzir tudi dejavnosti, ki se vršijo, še preden konflikt sploh izbruhne in ki odpravljajo razloge za morebiten razvoj nasilnega konflikta, pri čemer je dejstvo, da konflikt še ni izbruhnil, nepomembno. Parisova definicija prav tako eksplicitno postavlja vojaško dejavnost v okvir izgradnje miru, medtem ko je po Galtungovi ta aktivnost del ohranjanja miru, torej je Parisova definicija do neke mere v nasprotju s teoretskimi izhodišči tega dela.

Poudariti je potrebno, da si izgradnja miru prizadeva za tako imenovani pozitiven mir, kar pomeni, da si za razliko od ohranjanja miru, ki se ukvarja le z omejevanjem učinkov konflikta, ukvarja z vzpostavitvijo »norm, institucij in praks, ki se skladajo z načelom človeške varnosti« (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 11). Izgradnja miru prav tako naslavlja konflikte, ki so znotraj države in ne med državami.

Predpostavka, da se lahko izgradnja miru vrši, še preden se zgodi manifestacija konflikta, je tista, ki pojem izgradnje miru loči od prav tako razširjenega pojma post-konfliktne obnove. Post-konfliktna obnova so tako tiste dejavnosti izgradnje miru, ki se vršijo po nasilnem konfliktu. Takrat so razmere do neke mere drugačne kot pred konfliktom, saj so zaradi uničujoče moči konflikta določene, predvsem fizične strukture v državi uničene, tako da se lahko dejavnosti izgradnje miru po konfliktu po fizični plati razlikujejo od tistih, ki bi se vršile pred konfliktom. Tudi travme in sovraštvo med različnimi družbenimi skupinami v družbi je zaradi vojne verjetno mnogo hujše.

Razlikovanje med dejavnostjo izgradnje miru pred konfliktom in dejavnostjo po konfliktu, torej post-konfliktno obnovo, je zanimivo tudi iz psihološkega vidika. Nekateri znanstveniki (na primer Zartman 2003) poudarjajo, da mora biti konflikt zrel za miroljubno reševanje oziroma za pomoč od zunaj, kar pomeni, da morajo akterji, ki so udeleženi v konfliktni situaciji, na lastni koži občutiti posledice tega konflikta, preden ga bodo voljni razrešiti po miroljubni poti oziroma preden bodo pripravljene zaprositi za zunanjo pomoč. Ta teza tako podaja izgradnjo miru kot način preprečitve konflikta, preden ta sploh izbruhne, za skoraj nemogočo, oziroma zaradi pomanjkanja zaskrbljenosti akterjev do za sedaj še nenasilnega konflikta dvomi v uspeh te dejavnosti pred nastankom nasilnega konflikta. To tezo posredno negira Raiffa (1985), ki opiše eksperiment, v katerem je dvema osebama, ki sta imeli nek konflikt, po že doseženem dogovoru med njima predlagal, da bi s pomočjo mediatorja poskušali doseči nov dogovor, ki bi bil bolj ugoden za obe strani. Če bi se obe strani z novim dogovorom strinjali, bi se zavrglo starega in upoštevalo novega.² Eksperiment je zanimiv zaradi tega, ker nakaže pomen novega uvida v konflikt, ki ga lahko predstavi nek zunanji akter. Ta lahko z argumentirano predstavitev dejavnikov konflikta, ki jih zaznava in ki jih akterji v konfliktu niso sposobni opaziti, vpliva na dogovor, kljub temu da je bil ta že sprejet. Takšno predstavitev dejavnikov bi bilo verjetno možno izvršiti tudi preden konflikt sploh izbruhne, torej ko razlogi za nastanek bodočega konflikta še niso vidni potencialnim akterjem v konfliktu – v tem primeru jih lahko zunanji akter osvetli – ali pa ko so razlogi že vidni, a konfliktno vedenje še ni prisotno – v tem primeru lahko zunanji akter pomaga pri reševanju teh razlogov, potencialne žrtve konflikta pa z argumenti prepriča v nujnost naslovitve tega problema. Kljub temu, da je dejavnost

---

² Eksperiment se konča tako, da obe strani sprejmeta nov dogovor.

izgradnje miru v okviru post-konfliktne obnove prevladujoča, to torej še ne pomeni, da se izgradnja miru ne more vršiti, preden konflikt izbruhne.

Post-konfliktno obnovo Maja Garb (2006a, 7–9; 2006b, 145–147) razume kot dejavnosti, ki so namenjene »vsestransk[i] gradit[vi] družbe, ki je bila vključena v oborožen spopad in trpi zaradi posledic tega spopada.« Kot sinonim za termin post-konfliktna obnova se uporablja tudi termin rehabilitacija. Na oba koncepta, tako na koncept post-konfliktne obnove kot na koncept rehabilitacije, pa je potrebno gledati z vidika reforme: družbene institucije se namreč ne bodo obnovile le do ravni, na kateri so bile pred izbruhom nasilnega konflikta, na kar bi termina lahko namigovala, ampak mora to obnovo spremljati tudi strukturna reforma teh institucij, saj je bil prejšnji sistem razlog za nastanek konflikta, ali pa ni vseboval učinkovitih vzvodov, ki bi bili zmožni konflikt preprečiti. V povezavi z izgradnjo miru se uporablja še termin rekonciliacija. Rekonciliacija obsega predvsem psihološko raven izgradnje miru, to je obnovo zaupanja med nekdanjimi nasprotniki v konfliktu (Garb 2006a, 8–9). V post-konfliktni družbi je namreč potrebno vzpostaviti določeno stopnjo kohezivnosti, torej izgradnjo širšega konsenza za izvedbo reform, ki bi preprečile vnovičen izbruh konflikta (Maynard 1999; v Garb 2006a, 9). To diplomsko delo se bo v svojem empiričnem delu ukvarjalo s post-konfliktno obnovo kot dimenzijo izgradnje miru.

2.1.3 Opredelitev glavnih področij delovanja izgradnje miru

Samih dejavnosti izgradnje miru je precej. Lisa Schirch podaja prika dejavnosti, ki se uvrščajo v okvir izgradnje miru:

Prikaz 1.2: Dejavnosti, ki se uvrščajo v okvir izgradnje miru

Vir: Schirch (2006, 66)³

Zaradi preglednosti nadaljnje analize so dejavnosti izgradnje miru oziroma post-konfliktne obnove razdeljene v tri sklope, to so politična obnova, socialna obnova in ekonomska obnova (Garb 2006a). Vsi trije sklopi so med seboj neločljivo povezani, saj dejavnosti v okviru enega sklopa vplivajo na dejavnosti ali razvoj drugega sklopa.

Politična obnova ima pet ključnih dimenzij:

- Obnova institucionalnih zmogljivosti za vladanje: s tem se rešuje problem pomanjkanja usposobljenega osebja bodisi zaradi pobijanja, emigracij ali neustreznih izobraževalnih kapacitet in pa pomanjkanja transparentnosti vladanja,
- organizacija poštenih in svobodnih volitev,

³ V prikazu so bile navedene tudi operacije za ohranjanje miru kot dejavnosti v okviru izgradnje miru. Avtor jih je zaradi zgoraj omenjenih razlogov izločil iz prikaza. Kljub temu je na tem mestu potrebno poudariti, da so operacije za ohranjanje miru dostikrat predpogoj za vršenje dejavnosti izgradnje miru, tako da sta ta dva koncepta neločljivo povezana.

- spoštovanje človekovih pravic (lahko se uvršča tudi pod socialno obnovo),
- reintegracija nekdanjih borcev,
- preoblikovanje varnostnega sektorja v smislu ločitve nalog posameznih delov tega sektorja (Kumar 1997; v Garb 2006a, 9–10).

Politična obnova je kritičen element pri obnovi post-konfliktnih družb, na njej pa temeljita tako socialna kot ekonomska obnova. Pri politični obnovi je potrebno najprej vzpostaviti legitimne politične strukture, saj so te predpogoj za ostale aktivnosti. Za vzpostavitev legitimne politične strukture pa je potrebno omogočiti izkazovanje politične volje državljanov, izgraditi politične institucije, izvesti politično reformo in omogočiti sodelovanje v politiki (Garb 2006a, 11).

Vendar pa ostaja vprašanje, ali si je v vseh primerih najbolje prizadevati za demokratizacijo družbe, torej slediti doktrini liberalnega institucionalizma oziroma tistemu delu doktrine, ki zapoveduje vzpostavitev demokracije. Kljub temu, da prinaša demokratizacija sredstva oziroma mehanizme za reševanje konfliktov po mirni poti, se lahko včasih izkaže, da so tako imenovani dogovori o delitvi oblasti⁴ (angleško: power-sharing agreements) uspešnejši, saj lokalni akterji, ki so vpleteni v konflikt, niso pripravljeni pristati na takojšnjo demokratizacijo, ker bi ta lahko pomenila njihov poraz na volitvah (Jarstad in Sisk 2008, 7–9). Ta trend je najbolj opazen v Afriki, kjer države, pa tudi mednarodna skupnost, težijo po oblikovanju tako imenovanih vlad narodne enotnosti, ki niso nujno sestavljene po demokratičnih načelih.

Socialna obnova je dvoslojna. Ta dva sloja predstavljata obnovo socialnih služb in pomoč družbenim skupinam, ki zaradi konflikta čutijo posledice (Kumar 1997; v Garb 2006a, 11). Poleg tega konflikt povzroči tudi tako imenovano socialno škodo, kar pomeni, da poslabša notranje odnose v družbi in spremeni osebno mišljenje posameznikov o drugih družbenih skupinah v državi. Ta sprememba se odraža v obliki nezaupanja, zaskrbljenosti, nasilja in slabitvi kohezivnosti skupnosti, soodvisnosti ter medsebojnega varovanja (Maynard 1997; v Garb 2006a, 11). Vzpostavljanje zaupanja med različnimi družbenimi skupinami je tako ključnega pomena za učinkovito socialno

---

⁴ Dogovor o delitvi oblasti pomeni, da si stranke oziroma interesne skupine ne razdelijo vladnih resorjev oziroma mehanizmov izvršne oblasti na podlagi volitev oziroma volilnega rezultata, ampak si jih razdelijo na podlagi medsebojnega dogovora. Seveda so v primeru takega dogovora šibkejše interesne skupine največkrat izključene iz procesa delitve oblasti.

obnovo, ta obnova pa se mora vršiti tako na najvišjih ravneh politične sfere (skozi pogajanja med političnimi elitami in s pravično delitvijo oblasti), kot tudi na lokalni ravni.

Naloga izgradnje miru na socialnem področju so tako preprečevanje, zmanjševanje in preoblikovanje socialnega konflikta ter pomoč ljudem, da si opomorejo od nasilja, poleg tega pa je potrebno vzpostaviti strukturno pravičnost. Strukturna pravičnost se vzpostavi z vzpostavitvijo človekovih pravic, saj te zavračajo nasilno reševanje konfliktov, dosledno upoštevanje teh pravic pa povrne zaupanje ljudi v sistem (Schirch 2006, 64). Zaradi tega se morajo akterji, ki se ukvarjajo z izgradnjo miru in vzpostavitvijo spoštovanja človekovih pravic, truditi za vzpostavitev kulture človekovih pravic skozi izobraževalne strukture, usposabljanje lokalnih prebivalcev in skozi druge programe, ki lahko pripomorejo k izgradnji teh kapacitet (Schirch 2006, 74).

Ob človekovih pravicah se dostikrat omenja tudi koncept človeške varnosti. Po definiciji Komisije Združenih narodov o človeški varnosti označuje termin človeška varnost kot varovanje vitalnih svoboščin in zaščito pred grožnjami. Delovanje v okviru zagotavljanja človeške varnosti temelji na dveh principih: zaščiti ljudi pred nevarnostjo in dajanje sredstev ljudem z namenom, da ti razvijejo svoj ekonomski, socialni in politični potencial ter začnejo sodelovati v procesih oblikovanja politik. (Center for Unconventional Security Affairs n.d.). Koncept človeške varnosti tako zajema vse tri nivoje izgradnje miru, saj so poleg razvijanja potencialov tudi grožnje lahko ekonomske, politične ali socialne narave.

Po koncu nekega konflikta je potrebno obnoviti tudi gospodarske zmogljivosti, saj so te prav tako predpogoj za stabilen in trajen mir. Neka država ali območje se po konfliktu največkrat sooča s slabo infrastrukturo, šibkim finančnim sektorjem in s slabimi pogoji za razvitje podjetniške dejavnosti zaradi nedelovanja ali zelo počasnega delovanja sodišč. Poleg tega lahko na območju obstajajo interesne skupine vojnih dobičkarjev, ki načrtno zavirajo obnovo neke družbe, saj se v primeru nadaljevanja konflikta nadejajo novih dobičkov (Garb 2006a, 12). Po konfliktu so v državi oziroma območju praviloma prisotna štiri različna gospodarstva, to so gospodarstvo, ki temelji na mednarodni pomoči, kriminalno gospodarstvo, siva ekonomija in tisto, kar je še ostalo od uradnega gospodarstva. Cilj ekonomske obnove je okrepiti uradno gospodarstvo skozi

spremenjeno zaposlitveno politiko, ki si prizadeva zmanjšati brezposelnost, vzpostavitev dobre fiskalne politike (javnih financ) in izgradnjo in upoštevanje izvoznih strategij (Kopač 2006, 25–6; 30–40).

Pri razčlenitvi dejavnosti izgradnje miru se je izhajalo iz predpostavke, da so to dejavnosti post-konfliktne obnove. Vendar pa, kot je že bilo povedano, konflikt ni nujen predpogoj za vršenje teh dejavnosti: podobni pristopi so v celoti ali deloma lahko uporabni tudi v primeru, da konflikt še ni izbruhnil, saj so simptomi, ki napovedujejo izbruh konflikta, enaki ali podobni značilnostim družbe po konfliktu (na primer nedelujoče institucije, nezaupanje v družbi, neučinkovito gospodarstvo).

2.2 Evropska unija kot akter v izgradnji miru

2.2.1 Teoretična utemeljitev dejavnosti EU v okviru izgradnje miru

Dejavnosti EU v okviru izgradnje miru so utemeljene s tako imenovano normativno ali civilno teorijo. Ta pravi, da se »akter [,ki se obnaša kot civilna sila,] zanaša na sodelovanje (ne na konflikt), da bi dosegel svoje cilje v mednarodni politiki; svoje cilje ne dosega po vojaški poti, (ampak 'primarno z ekonomskimi') sredstvi, in se zateka k nasilju le kot k zadnji možnosti; teži k razvijanju 'supranacionalnih struktur' in mednarodni odgovornosti (Ciambra 2008, 2).« EU tako deluje po novem konceptu delovanja v mednarodni skupnosti, ki ga je izumila sama: deluje na podlagi normativne moči, posedovanje normativne moči pa pomeni, da ima EU privilegij določati, kakšno je normalno oziroma zaželeno delovanje akterjev v mednarodni skupnosti. To moč črpa iz kombinacije dejavnikov: zgodovinskega konteksta, hibridnih politik in legalnih virov (pogodb, ki so jih sklenile države članice EU med sabo v okviru procesa integracije). EU se je namreč pravno zavezala zunanjepolitičnemu delovanju, ki bo temeljilo na konsolidaciji demokracije, vladavini prava ter spoštovanju človekovih pravic in svoboščin. Zaradi tega je bistveno drugačna od ostalih akterjev (držav) v mednarodni skupnosti, saj skozi svoje delovanje zavrača klasično vestfalsko pojmovanje delovanja v mednarodni skupnosti, ki temelji na realizmu (Manners 2002; v Ciambra 2008, 6–7).

Zaradi originalnosti svojega koncepta EU ne potrebuje vojaške sile za doseg svojih ciljev, saj z izgradnjo, spoštovanjem in sankcioniranjem norm uspešno vpliva na ostale akterje v mednarodni skupnosti (Therborn 1997; v Ciambra 2008, 7). Eden izmed orodij za širjenje teh norm je tudi izgradnja miru, saj prav dejavnosti v okviru izgradnje miru širijo vladavino prava, demokratizacijo in spoštovanje človekovih pravic ter svoboščin, ki so temeljne norme EU.

Nekateri kritiki trdijo, da EU ne deluje vedno po načelu normativnega delovanja. Youngs (2004; v Merlingen in Ostrauskaite 2006, 2) trdi, da je evropska zunanja politika nemalokrat prežeta s strateškimi kalkulacijami in racionalnostjo, ki dostikrat oslabi oziroma spodkopava načelo normativnosti. S to kritiko se Warkotsch (2006; v Ciambra 2008, 10) sicer strinja, a poudarja, da EU v promocijo norm investira le takrat, kadar obstaja realno pričakovanje, da bo ta promocija uspešna, v ostalih primerih pa se je EU primorana vesti na racionalen in preračunljiv način.

Tudi Nye (2004; v Ciambra 2008, 11) priznava, da je zunanja politika dostikrat vodena tudi na podlagi lastnih interesov Unije. Vendar pa kljub temu poudarja, da ti interesi niso doseženi s prisilo (s palico), temveč s pridobivanjem akterjev na svojo stran s ponujanjem različnih ugodnosti (korenčki). Tudi to je odraz norm v delovanju EU, saj poskuša svoje cilje doseči s sodelovanjem in ne s silo.

Pomembno pa je predvsem to, da je EU tudi s strani kritikov (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 16; Diez 2005; v Merlingen in Ostrauskaite 2006, 16) prepoznana in pozdravljena kot entiteta, ki uspešno vzpostavlja norme, saj naj bi te norme nedvomno pripomogle k mirnejšim in pravičnejšim odnosom v mednarodni skupnosti. Kritike se tako ne nanašajo na samo teorijo oziroma na način, ampak le na širino izvedbe politik. Ideologijo takšnega delovanja kritike tako celo aktivno podpirajo, saj kritiki želijo, da bi EU delovala še bolj v skladu z normativno teorijo, kot deluje sedaj.

2.2.2 Razvoj in pregled dejavnosti izgradnje miru pod okriljem EU

EU je opazila nujnost sodelovanja v operacijah podpiranja miru, kamor poleg ohranjanja miru sodi tudi izgradnja miru, v dogodkih v devetdesetih letih, predvsem

krize na Balkanu in krize v regiji osrednje Afrike (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 35–7). Nov koncept delovanja EU (sodelovanje v operacijah v podporo miru) je utemeljila Amsterdamska pogodba, sprejeta leta 1997 in veljavna od leta 1999, s tem ko je formalizirala zavezo EU po sodelovanju v teh operacijah. V Amsterdamsko pogodbo so namreč vključene tako imenovane Petersberške dejavnosti, ki so bile sprejete leta 1992 na seji sveta ministrov Zahodnoevropske unije in ki zapovedujejo Uniji aktivno sodelovanje v humanitarnih in reševalnih dejavnostih, dejavnostih ohranjanja miru in dejavnostih vzpostavljanja miru; če je potrebno, se lahko slednje izvaja tudi z vojaškimi sredstvi. Vendar pa Amsterdamska pogodba sama po sebi EU ne zagotavlja potrebnih sredstev za vršenje teh dejavnosti (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 38).

Pomemben premik v razvoju dejavnosti izgradnje miru v EU se je nato zgodil leta 1998 na britansko – francoskem vrhu v kraju St. Malo, kjer sta se Francija in Združeno kraljestvo dogovorili, da je potrebno razviti vojaške kapacitete EU, ki ji bodo omogočale, da samostojno deluje v vojaških operacijah, temu cilju pa je nato pritrdila tudi Nemčija. Za razvoj dejavnosti izgradnje miru pa sta pomembno vlogo odigrali Finska in Švedska, ki sta vztrajali, da mora EU poleg vojaških kapacitet razviti tudi orodja za civilno pomoč državam (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 38–40). Tako je EU vzporedno razvijala kapacitete za potrebe operacij za ohranjanje miru in za dejavnosti izgradnje miru. Na podlagi razvoja teh kapacitet se je nato leta 1999 na zasedanju Evropskega sveta v Helsinkih oblikovala EVOP. Do leta 2006 je bilo tako pod okriljem EVOP izpeljanih ali še v poteku 10 operacij v podporo miru. Te operacije so namenjene bodisi ohranjanju miru ali pa izgradnji miru, operacije izgradnje miru pa imajo največkrat obliko policijske misije (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 33). Primer policijske misije je tudi natančneje opisan v empiričnem delu.

Dejavnosti izgradnje miru je moč opaziti tudi na drugih področjih delovanja EU, ne le v okviru EVOP. Tako lahko te dejavnosti opazimo v okviru delovanja Evropske sosedске politike (ESP), politike širitve EU, politike EU do Azije in dejavnosti v okviru razvojne pomoči EU.

ESP je politika, ki ureja odnose z državami vzhodne Evrope in Sredozemlja, to so Afriške sredozemske države in države na bližnjem vzhodu. Tako ENP vključuje tudi države, ki so potencialna ali pa že dejanska grožnja miru. Med države, ki so zaobjete v

ESP in predstavljajo dejansko grožnjo miru, lahko štejemo Palestino, Gruzijo in Libanon (Cameron 2007, 209). Pomoč tem državam je tako finančna kot tudi strokovna. EU v okviru strokovne pomoči načrtuje celo vpeljavo twinning projektov v državah ESP.⁵ ESP je tudi primer izgradnje miru, ki si prizadeva odpraviti razloge za konflikt, še preden ta izbruhne. EU namreč predvideva, da se države, vključene v ESP, v prihodnosti ne bodo sposobne same spoprijemati s težavami, za katere obstaja velika verjetnost, da jih bodo doletele. Te težave oziroma potencialni razlogi za konflikt so predvsem večanje brezposelnosti, rast prebivalstva in pomanjkanje naravnih virov, predvsem vodnih. Zaradi tega jim EU v okviru ESP poskuša pomagati že sedaj (Cameron 2007, 110–111). EU se v okviru ESP ukvarja bolj ali manj le z ekonomskim aspektom izgradnje miru, saj so politični aspekti, na primer demokratizacija ali vladavina prava, nemalokrat zelo občutljivi, oziroma jih države ESP (še) niso pripravljene nasloviti (Cameron 2007, 113).

Širitev je neločljivo povezana s procesom izgradnje miru, saj morajo biti države, če hočejo zadostiti Kopenhagenskim kriterijem⁶, stabilne. Med državami, ki so naslovljene iz politik širitve, so tudi takšne, ki so v bližnji preteklosti izkusile posledice oboroženega konflikta. EU tem državam namenja velik obseg finančne pomoči za rekonstrukcijo, je aktivno vključena v preprečevanje konfliktov in zagovarja reformo nedelujočih režimov (Cameron 2007, 128). V letu 2000 je EU izdelala tako imenovan »nov pristop« do celotne regije, ki naj bi še okrepil njeno navzočnost na zahodnem Balkanu in sčasoma pripravil države v regiji na vstop v integracijo. V okviru novega pristopa je nastal tudi Stabilizacijski in pridružitveni proces (SPP). Namen tega procesa je skleniti razčlenjeno pogodbo med EU in vsako državo zahodnega Balkana posebej, ki se imenuje Stabilizacijski in pridružitveni sporazum (SPS) in definira, katere specifične pogoje mora država še izpolniti, preden lahko postane članica EU in kako bo EU tej državi pomagala, da bo lahko izpolnila te pogoje. Skozi SPP EU pomaga državam v regiji tako s finančno kot tudi s tehnično (strokovno) pomočjo (Cameron 2007, 130–1).

---

⁵ Twinning bo podrobneje razložen v naslednjem poglavju.

⁶ Kopenhagenski kriteriji so kriteriji, določeni na Evropskem svetu 1993 v Kopenhagnu in ki jih mora izpolnjevati vsaka država, ki hoče postati članica EU. Med njimi so tudi stabilnost institucij, vladavina prava in delujoči tržni sistem ekonomije. Ti kriteriji se tako skladajo s temeljnimi cilji izgradnje miru (Evropska Komisija n.d(b)).

Delovanje EU v okviru SPP je deležno tudi določenih kritik (na primer Chandler 2006). Te trdijo, da EU v SPP ne posveča dovolj pozornosti sodelovanju z lokalnim prebivalstvom oziroma voditelji, ampak preveč vsiljuje svoje politike, kar se odraža v tem, da se lokalno prebivalstvo ne uči vladanja samim sebi, temveč se vzpostavlja kultura odvisnosti lokalnih akterjev od EU. Te kritike so v veliki meri utemeljene, vendar pa je potrebno vzeti v obzir, da je EU na območju zahodnega Balkana dostikrat odvisna od delovanja ostalih zunanjih akterjev, na primer od OZN na Kosovu ali Pisarne visokega predstavnika (PVP) v BIH (Cameron 2007, 134), kar ji do neke mere preprečuje širši pristop k problemu sodelovanja.

V okviru odnosov EU z Azijo EU vrši velik obseg dejavnosti izgradnje miru v Afganistanu, kjer je največji donator pomoči za rekonstrukcijo države (Cameron 2007, 146). Aktivna je tudi v okviru odnosov z državami članicami Združenja jugovzhodnih azijskih narodov. EU ima do teh držav opredeljene naslednje cilje, povezane z izgradnjo miru: podpora regionalni stabilnosti, boj proti terorizmu, promocija človekovih pravic, demokracije in dobrega vladanja ter podpora razvoja manj razvitih držav (Cameron 2007, 153). Sodelovanje EU in držav južne Azije⁷ pa temelji na ekonomski in razvojni pomoči EU (Cameron 2007, 154). EU vrši v celotni azijski regiji nekaj od njenih 18 mednarodnih programov tehnične pomoči, programi, ki vključujejo azijske države, pa imajo proračun v vrednosti več sto milijonov evrov in pokrivajo specifične teme, kot so trgovina, energetika, okolje, zdravstvo, transport in kmetijstvo. Najbolj pomembni programi v Aziji vključujejo: podporo ekonomskemu sodelovanju med Azijo in EU skozi povezovanje potencialnih trgovskih partnerjev, izgradnjo partnerstev in aktivnosti, ki krepijo ekonomske zmožnosti držav; promocijo partnerstva z lokalnimi vladami z namenom razvoja urbanih področij; delovanje na področju varovanja okolja skozi tehnološko partnerstvo Azija – EU, ki promovira bolj trajnostne produkte, procese in storitve; delovanje z namenom izboljšati sodelovanje med Azijo in EU na področju informacijske tehnologije; ter razvijanje partnerstva med visokošolskimi institucijami Azije in EU. Ti programi so edinstveni v tem, da neposredno naslavlajo določene ciljne skupine v družbi (Cameron 2007, 156).

---

⁷ Te države so Bangladeš, Butan, Indija, Maldivi, Nepal, Pakistan in Šrilanka.

Razvojna pomoč EU ima predvsem obliko finančne pomoči državam, zanjo pa je odgovoren generalni direktorat (GD) Evropske komisije (EK) EuropeAid. EK v okviru politik razvojne pomoči najprej identificira potrebe posamezne države, zatem naredi študijo o primernosti projekta, na podlagi tega pa nato priskrbi finančna sredstva. Potek projekta tudi nadzoruje in ga na koncu oceni (Evropska Komisija 2008c). Finančna sredstva so namenjena projektom, ki so povezani z vzpostavitvijo dobrega vladanja in demokracije, človeškega in socialnega razvoja ter izboljšanja ekonomskih struktur v državi (Evropska Komisija 2008d). Razvojna pomoč je na voljo afriškim in azijskim državam, državam v zalivski in pacifiški regiji, državam Latinske Amerike in južnim ter vzhodnim sosedam EU (Evropska Komisija 2008e). Z GD EuropeAid sodelujeta tudi GD za razvoj in GD za zunanje odnose, ki GD EuropeAid pripravljata politike.

EU je tako največji donator finančne razvojne pomoči v svetu. Ob finančni pomoči pa EU načrtuje tudi vpeljavo programov strokovne pomoči tem državam, na primer vzpostavitev twinning projektov z Afriko, formacijo panevropske prostovoljne pomoči, ki bo združevala mlade prostovoljce, ki jih zanima razvoj afriškega kontinenta in implementacijo Erasmus študijskih izmenjav (Cameron 2007, 165–6).

Tiste našteje politike, ki vključujejo afriške, pacifiške in karibske države, ureja Contou dogovor. Ta dogovor, ki je bil sklenjen med EU in 71 državami iz omenjenih regij leta 2000, vključuje nove politične dimenzije, osnovane na principu dialoga, dobrega vladanja, demokracije in spoštovanja človekovih pravic. Poleg teh politik, ki predstavljajo okvirne cilje izgradnje miru na teh območjih, pa EU v omenjenih državah naslavlja tudi določene specifične cilje (International Crisis Group 2005a, 35–6).

Poleg različnih GD je na področju izgradnje miru dejavna tudi Evropska pisarna za humanitarno pomoč, ki prav tako spada pod okrilje EK. Daje humanitarno in finančno pomoč ob katastrofah, bodisi naravnih ali povzročenih s strani ljudi, poleg tega pa financira tudi projekte, ki so namenjeni pripravi na katastrofo. Pomoč je nediskriminatorna, kar pomeni, da je neodvisna od siceršnje politike EU do posamezne države, namenjena pa je predvsem tistim katastrofam, s katerimi se bodisi zaradi kompleksnosti ali kakega drugega vzroka ne želi ukvarjati noben drug zunanji akter. Namen te pomoči je stabilizirati ekonomske in socialne razmere, ki nastanejo ob takšnih katastrofah in ki bi lahko privedle do širšega konflikta (International Crisis Group 2005a, 15).

Ločeno od EK na področju izgradnje miru deluje še Evropska agencija za rekonstrukcijo, ustanovljena leta 2000 v Thessalonikih. Odgovorna je Svetu ministrov in Evropskemu parlamentu, nadzorujejo pa jo upravni odbor držav članic in predstavniki EK. Njena naloga je upravljanje z glavnimi programi EU za pomoč Srbiji, Kosovu, Črni Gori in Makedoniji (International Crisis Group 2005a, 16).

V okviru Sveta ministrov deluje še Politični in varnostni komite, ki je podorgan Sveta za splošne zadeve in zunanje odnose (GAERC), odgovoren pa je za upravljanje s civilnimi in vojaškimi konflikti v okviru EVOP. Delo komiteja predstavlja predvsem izgradnja strategij za reševanje določenega konflikta (International Crisis Group 2005a, 18–19).

Na terenu deluje opazovalna misija EU, ki je namenjena predvsem zbiranju podatkov, trenutno pa deluje le v državah zahodnega Balkana. Zbira predvsem podatke o učinkovitosti nadzovanja obmejnih pasov, medetnični problematiki in vračanjem beguncev. Poroča Svetu ministrov. Kljub temu, da je trenutno dejavna le na področju zahodnega Balkana, bi se lahko izkazala za učinkovito tudi na drugih nestabilnih območjih (International Crisis Group 2005a, 20).

2.3 Strokovna pomoč in EU

2.3.1 Obrazložitev termina strokovne pomoči v okviru EU

Za strokovno pomoč v okviru EU v neki državi se definira vsako delovanje, ki vključuje osebe, ki ne deluje kot mirovniki, deluje pod okriljem EK ali katerih drugih organov EU in ki svoje delo opravlja na ozemlju tiste države, kateri pomagajo. Da se zadosti pojmu strokovnosti, mora delovanje oseb temeljiti na njihovem znanju ali sposobnostih. Namen njihovega dela je ponavadi vzpostavitev ali izboljšanje določenih struktur v državi, ki pa niso nujno državne strukture.

S to definicijo je eksplicitno vzpostavljena razlika med tistimi, ki delujejo na ozemlju neke države, in tistimi, ki s svojim znanjem sicer pomagajo neki državi, a tega ne opravljajo na ozemlju te države. Primer slednjega bi lahko bili strokovnjaki, ki ocenjujejo smiselnost nekaterih projektov, a to na primer počnejo na sedežu EK v Bruslju. Tisti, ki pomagajo neki

državi, a ki ne delujejo na njenem ozemlju, bodo tako izključeni iz definicije delovanja v okviru strokovne pomoči. Razlog za to je v tem, da se s tem diplomskim delom želi raziskati predvsem delovanje v okviru strokovne pomoči v sami državi, to pa zaradi tega, ker ima takšno delo drugačne značilnosti od tistega, ki se ne vrši v državi. Delo v sami državi namreč vključuje stik z lokalnimi akterji in je zaradi tega dostikrat bolj specifično. Vendar pa je ta razložek ustvarjen arbitrarno, avtor pa z upoštevanjem tega razložka ne poskuša nasprotovati morebitnim argumentom, da bi se delo, ki sicer ni opravljeno v sami državi, a zadostuje ostalim pogojem, prav tako lahko definiralo kot strokovna pomoč. Razložek je namreč poleg argumenta specifičnosti ustvarjen tudi zato, ker do neke mere zmanjšuje obseg same raziskave in jo dela bolj obvladljivo. Tako avtor ne nasprotuje morebitnim argumentom, da bi lahko raziskovanje strokovne pomoči, ki se ne vrši v sami državi, oziroma kombinacije raziskovanja obeh vrst strokovne pomoči prav tako dalo dragocene rezultate.

Še enkrat je potrebno poudariti, da so iz definicije izvzete mirovniške sile, saj se delovanje mirovniških sil po Galtungovi teoriji šteje kot delovanje v okviru ohranjanja miru in ne kot delovanje v okviru izgradnje miru. Kot delovanje v okviru strokovne pomoči se bo tako štelo delovanje posameznikov, ki se ukvarjajo z dejavnostmi opazovanja (na primer volitev) in usposabljanja oziroma učenja lokalnih prebivalcev neke države na področju izgradnje miru, pa tudi pripravljanja politik za lokalne akterje. Ta področja so lahko na primer administracija, usposabljanje varnostnih sil, usposabljanje tistih, ki so zaposleni v sodni veji oblasti in ostalih, ki s svojim delovanjem pripomorejo k izgradnji civilne družbe ali sami izgradnji miru.

2.3.2 Strokovna pomoč pod okriljem EU

Del aktivnosti EU v okviru strokovne pomoči je že bil opisan pri odnosih EU z Azijo. Koncept strokovne pomoči EU kot tak se je začel razvijati leta 2000, ko je srečanje Evropskega sveta v Lizboni vzpostavilo Komite za civilne aspekte kriznega upravljanja (Civcom), ki je sestavljen iz predstavnikov stalnih misij držav članic pri EU. Naloga Civcoma je svetovati Političnemu in varnostnemu komiteju EU o civilnih dimenzijah aktivnosti kriznega upravljanja. Kot tak zagotavlja koherenco med tremi stebri EU v aktivnostih izgradnje miru (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 43).

Prav tako leta 2000 je vrh Evropskega sveta v Feiri določil štiri prednostna področja delovanja pod okriljem EVOP, ki morajo biti naslovljena s strani misij, ki bodo delovale kot misije civilne (strokovne) pomoči v neki državi. Ta področja so policijska dejavnost, vzpostavitev vladavine prava, podpora civilni administraciji in varovanje civilistov (angleško: civil protection) (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 45). V okviru teh področij si je EU v Feiri zadala cilj, da bo do leta 2003 usposobila in imela na voljo najmanj 5000 policistov, 200 strokovnjakov s področja vladavine prava (med njimi sodnike, odvetnike in tožilce), bazen strokovnjakov s področja civilne administracije in pa dve ali tri ekipe s po deset strokovnjakov, usposobljenih za delovanje v primeru civilnih katastrof, ki bi bile lahko hitro nameščene na določeno področje. Na voljo bi moral biti tudi kontingent z 2000 člani, ki bi se lahko po potrebi pozneje priključil tem ekipam (Cameron 2007, 181; Merlingen in Ostrauskaite 2006, 45; International Crisis Group 2005a, 30). Ti cilji so bili v skladu s priporočili akademikov (na primer Eavis in Kefford 2002), ki so poudarjali, da EU potrebuje nabor civilnih strokovnjakov, ki bodo usposobljeni za svetovanje, opazovanje in treniranje, skratka za strokovno pomoč pod okriljem izgradnje miru.

Zastavljene cilje je EU dosegla in celo preseгла, saj je imela leta 2004 EU na voljo okoli 5,800 policijskega osebja, več kot 600 specialistov na področju vladavine prava, okoli 550 civilnih administratorjev in 5,000 oseb, ki so bile usposobljene za varovanje civilistov. Del teh sil je nato sodeloval v misijah EU v Bosni in Makedoniji (misiji EUPM in Proxima), v Kongu (Kinshasa) in v Gruziji. EU si prizadeva še povečati število osebja na teh misijah, saj se ocenjuje, da deluje EU pod svojimi zmožnostmi (Cameron 2007, 181–2).

Sekretariat Evropskega sveta je v sodelovanju s Civcomom natnačneje definiral in razmejil štiri prej omenjena prednostna področja delovanja. Misije zaščite civilistov so po tej razmejitvi zadolžene za pomoč žrtvam naravnih, tehničnih in okoljskih nesreč tam, kjer te žrtve zaradi političnega nasilja ne dobijo zadostne pomoči od svoje države. Misije za vzpostavitev vladavine prava so zadolžene za odpravljanje pomanjkljivosti pravnih sistemov v državah, v katerih sta mir in varnost ogrožena zaradi nekompetentnih sodnikov, korupcije ali zakonov, ki niso v skladu z mednarodnimi standardi, pri čemer so mednarodni standardi mišljeni predvsem kot načela, ki izhajajo iz temeljnih človekovih pravic. Osebe na takšni misiji lahko v skrajnih razmerah nadomesti lokalno osebje, vendar imajo tuji strokovnjaki v večini primerov vlogo opazovalcev, mentorjev in tistih, ki usposablajo lokalno osebje ter pomagajo vladam pri reformah zakonov in pri reorganizaciji institucij. Misije civilne

administracije si prizadevajo za zagotovitev ali izboljšanje administrativnih storitev, infrastrukture in socialnih storitev. Pomagajo pri izvedbi volitev in vrnitvi beguncev, gradijo na primer električna omrežja in mostove ter se spopadajo s socialnimi težavami, kot je post-konfliktna travma. S svojim delovanjem pomagajo tako politični kot ekonomski in socialni obnovi države. Policijske misije pa predstavljajo podporo policijskemu delu, kadar lokalna policija nima dovolj usposobljenega osebja za opravljanje policijskih dejavnosti, poleg tega pa usposablja lokalne policiste. Vendar pa EU vse bolj spoznava, da takšno razmejevanje oziroma ločena uporaba konceptov ni najbolj učinkovita. Zato si EU prizadeva za formacijo multifunkcionarne misije za izgradnjo miru, ki bi lahko naslavljala nefunkcionalnosti različnih segmentov v državi in ki bi bila sposobna priti na teren v zelo kratkem času. Struktura posameznih misij bi morala biti tudi bolj prilagojena razmeram v posamezni državi (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 46–9).

Ideja novega načina delovanja v okviru strokovne pomoči, ki še ni realizirana, je formacija Evropskega civilnega mirovnega kontingenta (ECMK). Njegova naloga naj bi bila koordinacija usposabljanja in nameščanja civilnih specialistov na evropski ravni. Ti specialisti bi lahko razsojali, posredovali v sporih, dajali nepristranske informacije in nudili pomoč v spoprijemanju s post-konfliktno travmo ter gradnji zaupanja med nekdanjimi vojskujočimi stranmi. Poleg tega bi delovali v projektih, povezanih z rekonstrukcijo, rehabilitacijo, izobraževanjem in človekovimi pravicami. ECMK bi bil partnersko telo Evropske obrambne agencije (EOA)⁸ (International Crisis Group 2005a, 31–2).

Vse do sedaj našteje aktivnosti spadajo pod okrilje EVOP. Poleg teh pa so pomembne tudi tiste, ki se izvajajo pod okriljem politik širitve. Poročilo International Crisis Group (2005a, 33) tako poudarja, da je prav širitev najverjetneje najpomembnejše orodje EU v izgradnji miru. Dejavnosti strokovne pomoči v okviru širitve so: Instrument za tehnično pomoč in izmenjavo informacij (TAIEX), Twinning, Twinning Light in Podpora za izboljšanje upravljanja in vladanja (SIGMA). Ti projekti pomoči so izrecno namenjeni izgradnji kapacitet v državi, ki bi omogočale izpolnitev Kopenhagenskih kriterijev (Evropska Komisija n.d.(b)). TAIEX in SIGMA sta namenjena državam zahodnega

---

⁸ EOA je bila ustanovljena leta 2004, njena naloga pa je podpora državam članicam EU in Svetu v prizadevanju za izboljšanje obrambnih sposobnosti Unije na področju kriznega upravljanja ter pri ohranjanju in izpolnjevanju EVOP (European Defence Agency 2007).

Balkana in državam ESP, Twinning in Twinning Light pa sta za zdaj na voljo le državam kandidatkam in potencialnim kandidatkam.

TAIEX so programi, ki delujejo v državi krajši čas in ki si prizadevajo približati zakonodajo te države zakonodaji EU, a tudi usposabljati lokalne uslužbence, tako da bodo ti sposobni implementirati to zakonodajo. Usposabljajo zaposlene v javni upravi, sodstvu, člane parlamentov in njihovo podporno osebje ter člane združenj, ki so vključena v socialni dialog, kot so na primer sindikati ali združenja delodajalcev. Poleg tega usposabljajo tudi prevajalce (Evropska Komisija n.d.(c)). Programi imajo obliko seminarjev, delavnic, strokovnih in študijskih ekskurzij, poleg tega pa nudijo še strokovno pomoč pri ocenjevanju raznih projektov. Poleg kandidat in potencialnih kandidat in držav ESP se projekti TAIEX izvajajo tudi v Rusiji (Evropska Komisija 2007a).

Twinning so projekti, ki trajajo dlje časa in so bolj specifični od TAIEX projektov. V okviru Twinninga so strokovnjaki, zaposleni v institucijah držav članic posojeni državi, v kateri se twinning projekt vrši. Ti strokovnjaki sodelujejo z lokalnimi uslužbenci in jih skozi proces skupnega dela na nekem projektu učijo evropskih praks. Projekti imajo zelo natančno določene cilje, ki so povezani z implementacijo določil iz evropskega pravnega reda. Twinning projekt traja vsaj 12 mesecev (Evropska Komisija 2008f). Podobni projekti so izpeljani pod okriljem Twinning light, le da so ti krajši; dolgi so do šest mesecev z možnostjo omejenega podaljšanja, tujemu strokovnjaku pa ni potrebno živeti v državi, v kateri se projekt odvija (Evropska Komisija n.d.(a)). Twinning light programi se uvedejo takrat, ko bi bil standarden Twinning projekt predolg, TAIEX projekt pa premalo obsežen.

Največja prednost Twinning projektov je v tem, da projekti ne zavzemajo le enostranskega svetovanja lokalnim uslužbencem, ampak strokovnjak iz EU tesno sodeluje z uslužbencem v državi gostiteljici pri izpeljavi nekega projekta. Zavezanost države oziroma ministrstva k izpolnitvi projekta je tako ključnega pomena za uspeh. Ker prihaja strokovnjak iz administracije države članice EU, ima po navadi država kandidatka za projekt veliko svobode pri izbiri strokovnjaka, saj ji ni treba izbrati najcenejšega ponudnika, kot se dogaja pri izbiranju strokovnjakov iz zasebnega

sektorja, ampak lahko izbere tistega, za katerega meni, da je najboljši oziroma da najbolj pozna specifične lastnosti države⁹ (Ahčan Kozamernik 2000).

SIGMA je skupen program EU in Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD). Namenjen je: ocenjevanju reformnih prizadevanj držav in identifikaciji ostalih področij, na katerih so potrebne reforme; nudenju pomoči pri izgradnji institucij in pravnega reda; ter nudenju pomoči na področju načrtovanja in izpeljavi akcijskih načrtov pri raznih projektih, ki jih izvaja EU ali ostali akterji (SIGMA n.d.).

---

⁹ EU pozna tudi programe tehnične pomoči, pri katerem se najame strokovnjak iz zasebnega sektorja, ta pa vrši le enostransko svetovanje določenemu uslužbencu ali instituciji (Ahčan Kozamernik 2000).

3 Empirična analiza

3.1 Namen raziskave in metodologija

Namen raziskave je na podlagi študije primera sklepati na pravilnost postavljene hipoteze. Enota analize je BIH. BIH je bila izbrana predvsem na podlagi kriterija vpletenosti EU v izgradnjo miru v državi. Stopnja vpletenosti EU in tudi ostalih zunanjih akterjev v izgradnjo miru BIH je visoka, kar potrjuje tudi dejstvo, da je bila BIH v prvih letih po vojni deležna več zunanje pomoči kot katerakoli druga država dotlej, ki je izšla iz oboroženega konflikta (O'Brien in Nyusten 2006, 33).

Poleg kriterija vpletenosti EU je BIH analizirana tudi zaradi značilnosti sestave prebivalstva države. Ta je podobna sestavi prebivalstva drugih držav, v katerih potekajo ali so potekale najbolj krvave državljanske vojne v dvajsetem stoletju, v smislu, da je sestava prebivalstva tako v BIH kot v drugih državah multietnična. V BIH tako številčno ne prevladuje ena etnična skupina, ampak imajo občuten delež prebivalcev tri etnične skupine¹⁰. Tako je mogoče iz analize konflikta v BIH sklepati tudi na določene značilnosti konflikta v drugih državah, ki se soočajo z državljansko vojno ali njenimi posledicami.

BIH je lahko, tako kot tudi širše področje zahodnega Balkana, videna kot nekakšen pokazatelj učinkovitosti zunanje in varnostne politike EU, utemeljene na principu mehke moči. Stabilizacija regije zahodnega Balkana je namreč eden izmed glavnih ciljev zunanje politike EU, tako z varnostnega kot z ekonomskega vidika¹¹. Ob morebitnem neuspehu Unije pri stabilizaciji območja, ki spada v njene ožje zunanjepolitične interese, bodo nedvomno postali glasnejši tisti, ki trdijo, da EU ni sposobna delovati kot učinkovit akter na področju izgradnje miru, poleg tega pa bi se lahko ob neuspehu okrepi dvomi v delovanje EU na zunanjepolitičnem področju nasploh.

---

¹⁰ To so Bošnjaki (muslimani), bosanski Hrvati (Hercegovci) in bosanski Srbi.

¹¹ Evropska varnostna strategija na primer izraža nujnost stabilizacije držav zahodnega balkana za varnost Unije (Svet Evropske unije 2003). Poleg tega predstavlja zahodni Balkan med drugim potencialen vir ugodne delovne sile za ostale članice EU in nove trge za izdelke in storitve držav članic.

Raziskavo sestavljajo štirje deli. Prvi del obsega kratko zgodovinsko ozadje konflikta v BIH in je namenjen predvsem boljšemu razumevanju trenutnih razmer v državi. Drugi del obsega analizo dejavnikov konflikta v BIH, torej razvrsti razloge za sedanje razmere v državi, katere bi lahko privedle do ponovnega zaostrovanja odnosov. Tretji del je namenjen analizi delovanja strokovne pomoči EU, ki naslavlja te dejavnike konflikta. Ta analiza je dvodimenzionalna: preuči se obseg strokovne pomoči EU in pa uspešnost te pomoči. Četrty del pa je namenjen osvetlitvi tistih dejavnikov, ki jih EU sicer ne naslavlja, a ki bi se jih dalo odpraviti z vršenjem strokovne pomoči EU oziroma bi bilo naslavljanje teh dejavnikov s strokovno pomočjo smiselno. Tu je podanih tudi nekaj predlogov za izvedbo programov strokovne pomoči, ki bi se ukvarjali s temi dejavniki.

Metoda raziskovanja je analiza sekundarnih in primarnih virov, torej analiza raziskav, ki so že bile opravljene in ki vsebinsko pripomorejo k študiji primera, ter analiza primarnih dokumentov, ki definirajo različne prakse EU na področju izgradnje miru.

3.2 Kratka zgodovina BIH

Po padcu Zahodnorimskega cesarstva so prešle balkanske province pod Ostrogotsko cesarstvo, v šestem stoletju pa jih je zavzel Bizanc. V tem času se je začelo preseljevanje Slovanov na to področje. V sredini šestega stoletja so si Slovane podredili Avari, konec sedmega stoletja pa je balkanski polotok zopet zavzelo Bizantinsko cesarstvo. Vendar je v naslednjih stoletjih to zopet izgubilo oblast nad ozemljem (Voje 1994, 12–14; 18–23; 42–5).

Formacija države Bosne se je začela v devetem stoletju, ko so se plemenske zveze preoblikovale v aristokratsko državo (Voje 1994, 85–6). Po priključitvi Hrvaške k Madžarski v 12. stoletju so se pretenzije do ozemlja Bosne okrepile. V sredini 12. stoletja je del ozemlja Bosne zopet zavzelo Bizantinsko cesarstvo, toda ban Kulin je državi kmalu povrnil neodvisnost. Pri povrnitvi in obrambi neodvisnosti je veliko vlogo igrala tudi t.i. bogomilska cerkev, ki se je po svojih značilnostih razlikovala tako od rimskokatoliške kot pravoslavne. Bosna je imela tudi poseben tip fevdalizma, ki od tlačanov ni pobiral del pridelka. Tlačani so bili v tistem času tesno povezani s plemstvom, a ne z dvorom, kar je močno vplivalo na kulturni razvoj Bosne (Voje 1994, 144–6).

Med 13. in 15. stoletjem je bila Bosna pod nadvlado in zatiranjem Madžarov in Hrvatov, pa tudi pod pritiskom rimske kurije. Vendar se je v tem času država kljub temu ekonomsko razvijala. V 14. stoletju so se pričeli turški vpadi v državo, leta 1481 pa je Otomansko cesarstvo Bosno v celoti zavzelo (Voje 1994, 150–3; 177).

V tem času se prične islamizacija prebivalcev Bosne, ki je bila, kot sedanost kaže, zelo uspešna. Turška nadvlada pa je tudi pozitivno vplivala na ekonomski razvoj države (Voje 1994, 210–16). Vendar pa se je v 17. in 18. stoletju moč Otomanskega cesarstva zmanjšala, kar se je odražalo v spopadih med Otomanskim, Avstrijskim in Ruskim cesarstvom za prevlado nad ozemljem. Leta 1739 je Otomansko cesarstvo zopet prevzelo nadzor nad območjem (Voje 1994, 242–54).

Zaradi notranjih težav v Otomanskem cesarstvu se je povečeval upor Bosancev proti nadvladi, to pa je izkoristilo Avstroogrsko cesarstvo, ki je 1878 okupiralo ozemlje (Glenny 2000, 70–84; 102–6). Vendar pa je imelo muslimansko in srbsko prebivalstvo velik odpor do okupacije, zato so se ji nasilno upirali (Glenny 2000, 160–163). Konec devetnajstega stoletja so postajali odnosi v državi vse bolj napeti, kar se je odražalo v Balkanskih vojnah. Pretenzije po ozemlju Bosne so se okrepile, tako s strani Srbije kot tudi Hrvaške, muslimani pa so se počutili ogrožene. To je še poslabšala uradna priključitev Bosne Avstroogrski leta 1908. V naslednjih letih so bile v Bosni osnovane različne skupine, ki bi jim danes lahko rekli teroristične, med njimi tudi skupina Mlada Bosna, katere pripadnik je 1914 izvršil atentat na avstrijskega prestolonaslednika (Glenny 2000, 219–28; 270–6).

Po prvi svetovni vojni je bilo ozemlje današnje BIH vključeno v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in nato v Kraljevino Jugoslavijo. Ta tvorba je bila centralistično urejena, prevladovali pa so interesi Srbije, ki so bili osnovani na centralističnih in nacionalističnih idejah. To je povzročilo porast nacionalizma po vsej kraljevini (Glenny 2000, 361–6; 402–12). Med drugo svetovno vojno je bila BIH del Neodvisne države Hrvaške. Prebivalci Bosne, ki niso bili Hrvati, so bili v tem času žrtve množičnih pobojev in mučenja. To je kmalu sprožilo nasilno reakcijo nasprotne strani (Glenny 2000, 485–95).

Po drugi svetovni vojni je bila BIH ena izmed šestih konstitutivnih republik v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, pozneje Socialistični federativni republiki Jugoslaviji. V tej tvorbi so prav tako imeli prevlado Srbi, pa tudi Hrvati, Muslimani pa so bili kot narod priznan šele leta 1974 z novo ustavo (Lukic and Lynch 1996, 74–7; 89–94). Nova ustava je do določene mere tudi decentralizirala Jugoslavijo. Po smrti voditelja Josipa Broza – Tita je Jugoslavija zapadla v krizo, kateri je sledila dezintegracija (Lukic and Lynch 1996, 107–15).

Kot vzroke za dezintegracijo Bebler (n.d.) identificira:

- v določeni meri skrite strukturne slabosti multinarodnostnega, multikulturnega in multireligioznega konglomerata prebivalcev, na katere se je vršil stalni pritisk srbskega kolonializma in pa diskriminacija neslovanskega prebivalstva (Albancev in Romov) v Jugoslaviji,
- erozija legitimacije režima zaradi zmanjševanja psihološkega učinka druge svetovne vojne,
- neustrezna institucionalna struktura, ki ni bila v skladu z realnostjo zahodnega Balkana in ki se ni mogla prilagoditi valu demokratizacije v vzhodni Evropi,
- nezadostna sposobnost prilagajanja in samokritike zaprte komunistične elite, imenovanje nesposobnih ljudi na visoke pozicije, samozavajanje jugoslovanskega vodstva,
- vedno večji vpliv zahodnih liberalnodemokratskih vrednot in slika uspešne zahodne družbe, ki je bila v nasprotju z delovanjem režima v Jugoslaviji, ki je odklanjal svobodne volitve in delitev oblasti.

Vojna, v kateri so se vse na določeni točki vse tri večinske narodnosti v BIH borile ena proti drugi, se je končala s t.i. Daytonskim sporazumom. Ta med drugim določa, da bo BIH ostala nedeljiva federalna država, ki bo sestavljena iz dveh entitet: bošnjaško (mislimansko) – hrvaške Federacije, ki bo zavzemala 51 % ozemlja, in Republike Srbske (RS), ki bo zavzemala 49 % ozemlja, medtem ko se bo o usodi mesta Brčko odločalo na podlagi mednarodne arbitraže¹² (Bufon in drugi 2006, 18–19). Sporazumu je bila priložena ustava BIH.

---

¹² Ozemlje je danes pod neposrednim nadzorom mednarodne skupnosti.

Zgodovinska analiza osvetli dva dejavnika, ki sta pomembna za razumevanje BIH z vidika te raziskave. Prvi je zgodovina nasilnega reševanja konfliktov, ki je na tem območju prisotna že od razpada Zahodnega rimskega cesarstva, pa do dogodkov v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in naprej. Ostanke tradicije reševanja konflikta z nasilnimi sredstvi so tako opazni še danes, kar seveda negativno vpliva na razmere v državi.

Drugi zgodovinski dejavnik, ki ga izpostavljata tudi Knaus in Cox (2004, 62–4), pa je tradicija vladanja ozemlju BIH iz strani drugih držav. BIH je bila namreč zadnjih 120 let pod nadvlado različnih drugih entitet. Medtem ko je bil ekonomski razvoj močno gonilo napredka v BIH in je omogočil pretvorbo iz ruralne družbe v urbano in prinesel BIH visokošolske institucije, je politični razvoj zaostajal. Politični razvoj je bil diktiran najprej s strani Avstroogrske monarhije, nato kraljevine Jugoslavije in nazadnje s strani komunističnega režima, medtem ko se lokalne pobude in viri političnega razvoja niso mobilizirali. Posledice tega so vidne danes, saj je tradicija bosanskih političnih elit oziranja po zunanjih, tujih virih formiranja politik, še kar prisotna, saj elite same (še) nimajo dovolj znanja in izkušenj za takšno delo. Elite imajo tako nezaupanje do participativnega demokratičnega odločanja, to je do intenzivnega procesa soočanja argumentov, izgradnje kompromisov in vključitve različnih interesnih skupin v odločanje, namesto tega pa se zatekajo k izgradnji politik, v kateri imajo glavno besedo tuji strokovnjaki, ki določajo javni interes, ta pa zaradi ne vključevanja lokalne civilne družbe v proces določanja ni resničen javni interes. Po drugi strani pa tudi same interesne skupine ne kažejo zanimanja za sodelovanje pri izgradnji politik, javnost pa ima do vlade nizka pričakovanja. Posledica vsega tega so vlade, ki se ne odzivajo na javno mnenje in ne prevzemajo odgovornosti za svoje dejanja.

3.3 Analiza dejavnikov konflikta v BIH

Pod terminom dejavniki konflikta so zavzeti vsi tisti dejavniki oziroma stanja na nekem področju, ki bi v prihodnosti lahko privedli do izbruha nasilnega konflikta v BIH in jih je zaradi tega potrebno naslavljati v okviru dejavnosti izgradnje miru. Analiza teh dejavnikov služi dvojnemu namenu: celoviti predstavitvi stanja v državi in identifikaciji dejavnikov konfliktov, na podlagi katere se bo preučila uspešnost strokovne pomoči EU v BIH.

Kljub obširni predstavitvi dejavnikov, ki bi lahko privedli do konflikta, je potrebno poudariti, da je BIH z vidika izgradnje miru v celoti bolj zgodba o uspehu kot o neuspehu, saj je verjetnost ponovnega izbruha nasilnega konflikta trenutno majhna, kar pomeni, da je država od konca vojne v devetdesetih letih do danes prehodila dolgo pot.¹³ Predstavitev še obstoječih dejavnikov konflikta je, tako kot celotno diplomsko delo, narejena z namenom osvetliti dejavnike, z odpravo katerih bi lahko še izboljšali razmere v državi.

Za okvir analize dejavnikov konflikta v BIH je uporabljena razvrstitev karakteristik konflikta Vrbenskega (2008, 7), na podlagi katere bodo predstavljeni dejavniki konflikta v BIH. Zaradi teme diplomskega dela je večji poudarek namenjen dejavnikom, ki jih je mogoče naslavljati s strokovno pomočjo, medtem ko bodo dejavniki, ki se jih s strokovno pomočjo ne da odpraviti (to so predvsem nekateri strukturni dejavniki), naslovljeni le površinsko z namenom zgoraj omenjene širše predstavitve razmer v BIH.

Razvrstitev karakteristik konflikta:¹⁴

a) Strukturni dejavniki:

Vloga sosednjih držav/ meddržavne grožnje varnosti

- lokacija v konfliktni regiji
- nedemokratska regija

Etnična geografija

- visoka etnolingvistična/ religiozna raznolikost
- ena dominantna etnična skupina

Konflikt prisoten skozi zgodovino

Gorata država/ težak teren

Število prebivalcev

Moč vojske

Ilegalne in kriminalne aktivnosti

Dostopnost orožja

---

¹³ Vprašanje pa je, če je BIH zgodba o uspehu z vidika človeške varnosti (glej definicijo na strani 19). Varnost je v veliki meri zagotovljena, tako da je prvemu delu definicije zadoščeno, vendar pa obstaja vprašanje, če imajo prebivalci BIH dovolj sredstev oziroma priložnosti za razvoj svojega ekonomskega, socialnega in političnega potenciala. Avtor v tem delu zagovarja tezo, da temu zaenkrat še ni tako.

¹⁴ Podrobna obrazložitev dejavnikov v tej razvrstitvi je na voljo v Vrbensky (2008, 7–10).

b) Politični dejavniki in dejavniki vladanja:

Šibka država in vladavina prava

- spodkopana politična avtoriteta
- nezmožnost nadzora države in zagotavljanja storitev

Narodne ideologije

Politična aktivnost vezana na identiteto, elite in izključujoča politična praksa

Diskriminatorne politične institucije

- sodelovanje v vladi
- sodelovanje v vojski, formaciji politik in sodstvu

c) Ekonomski in socialni dejavniki:

Makroekonomski problemi

- neuspešna makroekonomska politika
- dostop do trga

Nizek nivo, počasna rast in struktura dohodka

Nivo nezaposlenosti

Obstoj diaspore

Neučinkovit socialni dialog

Vertikalne neenakosti

Horizontalne ekonomske neenakosti

- diskriminatoren dostop do zemlje, kapitala, vladnih uradov, pomoči
- diskriminatoren dostop do dohodka, vladnih in drugih elitnih zaposlitev, zasebnih zaposlitev

Horizontalne socialne neenakosti

- diskriminatoren dostop do (socialnih) služb, kot na primer izobrazbe, zdravstvenih storitev, čiste vode, bivališča

Vpis moških v sekundarne izobraževalne programe

d) Okoljski dejavniki:

Obdarjenost z naravnimi viri

Malo naravnih virov

- zemlje, gozda, vode, energije, mineralov, morskih prehodov, ribiških lovišč

Degradacija okolja

- onesnaženost, izsekavanje gozdov, degradacija zemlje

Eksternalije

- onesnaženost rek
- onesnaženost zraka
- nelegalna trgovina z odpadki

e) Vzorci kulturne diskriminacije:

- legalne in politične ovire pri uporabi in učenju manjšinskih jezikov in sorodne nezadostne priložnosti za izobraževanje
- verska svoboda

Slabe zgodovinske izkušnje med skupinami v državi in percepcija ogrožanja s strani drugih skupin v državi

3.3.1 Strukturni dejavniki

Vpliv lokacije iz vidika vloge držav iz regije na BIH je zelo velik. Sosednje države so imele v bližnji preteklosti očitne pretenzije do ozemlja BIH, večinoma zato, ker BIH z njimi deli etnično populacijo. Zaradi tega na BIH zelo negativno vpliva morebitni neprijateljski odnos med državami v regiji in obratno, prijateljski odnos med ostalimi državami v regiji pozitivno vpliva na razmere v BIH. Odnosi med Hrvaško in Srbijo (in Črno Goro) so se v zadnjem obdobju precej izboljšali, kar se odraža v okrepljenem političnem in ekonomskem sodelovanju BIH s tema državama (Evropska Komisija 2003). Kljub temu pa Bosna ni imuna na morebitno poslabšanje odnosov, saj naj bi bile aspiracije po delu ozemlja BIH s strani Beograda še kar prisotne (International Crisis Group 2005b, 15). Te se lahko, predvsem zaradi sedanjih dogodkov v regiji, povezanih s Kosovom, še okrepijo.

Etnična raznolikost v BIH je velika: glede na zadnji popis prebivalstva, izveden leta 1991, je 44 odstotkov prebivalstva BIH muslimanov oziroma Bošnjakov, 31 odstotkov je Hrvatov, 17 odstotkov pa Srbov, medtem ko se je 6 odstotkov opredelilo kot Jugoslovani (Bufon et al. 2006, 14). Vendar naj bi bila najverjetneje zaradi vojne danes struktura prebivalstva nekoliko spremenjena. CIA je za leto 2000 navedla naslednje odstotke: 48 odstotkov Bošnjakov, 37,1 odstotka Srbov in 14,3 odstotka Hrvatov (CIA Factbook 2008).

Različne etnične skupine prevladujejo na različnih področjih BIH. Tako ima skoraj vsako mesto v BIH eno etnično skupino, ki predstavlja približno 90 % populacije mesta, poleg tega pa vzorci naselitve v državi odražajo rezultate vojne (International Crisis Group 2005b, 4), kar pomeni, da je prebivalstvo v posameznih entitetah (RS in manjše entitete znotraj Federacije) etnično precej uniformno.

Kar se tiče tradicije reševanja konfliktov z nasilnimi sredstvi, je že bilo omenjeno, da je tradicija nasilnega reševanja konfliktov na ozemlju močna.

Število prebivalcev BIH je okoli 4,5 milijona (CIA Factbook 2008). Glede na to, da se s številom prebivalstva večajo tako priložnosti za razrešitev konflikta kot tudi morebitna tveganja, da se bo konflikt še bolj zaostрил (Vrbensky 2008, 7), je konflikt v BIH po eni strani zaradi majhnega števila prebivalcev dokaj obvladljiv, po drugi strani pa to pomeni, da je znotraj države malo priložnosti za njegovo razreševanje, kar bi lahko bil še dodaten razlog za nujnost zunanje pomoči BIH.

Kriminalne in ilegalne aktivnosti so v Bosni velik problem, saj so te vpete v gospodarstvo in politiko. Korupcija resno vpliva na ekonomijo BIH in na procese političnega odločanja. Zaradi tega je razširjen tudi organiziran kriminal: močno je razvito tihotapljenje legalnih dobrin, prav tako pa je BIH tranzitna država v trgovini z drogo in ljudmi (Evropska Komisija 2003).

3.3.2 Politični dejavniki in dejavniki vladanja

3.3.2.1 Šibka država in vladavina prava

BIH ima po Daytonskem sporazumu kar tri predsednike, to so predsednik Federacije, predsednik RS in predsednik državne vlade. Etnične skupine imajo *de facto* večjo moč odločanja kot državna vlada, kar posledično pomeni, da lahko bodisi Federacija bodisi RS odločitve osrednje vlade blokirata. Prizadevanja za reformo takšne strukture procesa odločanja so bila do sedaj neuspešna (International Crisis Group 2007, 9–11; Bertelsman Stiftung 2006, 16). Državna vlada je zaradi strank, ki delujejo po načelu etnične pripadnosti in ne po načelih inkluzivne demokracije, razklana, zaradi česar je

nefunkcionalna, izgradnja konsenza pa je skoraj nemogoča. To se odraža v počasnem odločanju državne vlade. Največje stranke v državi med sabo politično ne tekmujejo, saj imajo zagotovljene glasove svoje etnične skupine. Tekmujejo pa z manjšimi opozicijskimi strankami, ki črpajo svoje glasove iz iste etnične skupine kot one same. Drugače pa so stranke pri izgradnji politik precej neaktivne: namesto na lastno delo se zanašajo na že omenjeno posredovanje mednarodne skupnosti, s čimer se vzpostavlja kultura odvisnosti (Bertelsmann Stiftung 2006, 16 – 17).

Pasivnost v procesu izgradnje politik je možna zaradi določil Daytonskega sporazuma, s katerimi je bila vzpostavljena PVP. Visoki predstavnik (VP) ima tako imenovane Bonn moči¹⁵ (angleško: Bonn Powers), ki mu dodeljujejo končno avtoriteto, kar pomeni, da je VP najvišja legalna avtoriteta v BIH in je kot tak celo nad ustavo BIH. Ta pooblastila so bila s strani VP v preteklosti uporabljena za izvedbo pomembnih reform, ki so vključevale sprejemanje zakonov, sprejemanje amandmajev k ustavi BIH, izdajanje izvršilnih odločb, zavračanje sodnih odločb in odstavljanje politikov s položajev, na katere so sicer bili izvoljeni (International Crisis Group 2007, 4–5). Ta struktura upravljanja z BIH učinkovito preprečuje prebivalcem BIH vladanje samim sebi, na kar so letele tudi kritike Sveta Evrope (SE) (Bertelsmann Stiftung 2006, 6).

Kot je že bilo omenjeno, pa so po drugi strani bosanski politiki velikokrat veseli, da se jim ni potrebno ukvarjati s težkimi zadevami in sprejemati odgovornost za nepopularne odločitve (Knaus in Cox 2004, 59; International Crisis Group 2007, 5). Nekdanji uslužbenec v OHR je ta odnos povzel z besedami: »Neverjetno je, kaj vse se lahko zgodi, ko [bosanski politiki] mislijo, da so na kocki njihove kariere, prav tako pa je neverjetno, kako ne bodo, če bodo prepuščeni sami sebi, prevzeli odgovornosti za ničesar« (International Crisis Group 2007, 5).

Tak način upravljanja z državo vpliva na stabilnost same vlade. Ker ni konsenza med etničnimi skupinami o tem, kako naj bi izgledale državne institucije, je državna vlada izredno nestabilna (v vladi so predstavniki vseh treh etničnih skupin), to pa še okrepi dejstvo, da imajo vse tri entitete veto na odločitve državne vlade. Prav tako ima vlada

---

¹⁵ Ime so dobile po nemškem mestu Bonn, v katerem se je leta 1997 odvijalo srečanje tako imenovanega Sveta za implementacijo miru (PIC), in na katerem so VP dodelili te moči. PIC sestavlja skupina držav, ki nadzoruje delo VP.

BIH probleme z legitimacijo, ker je bila njena struktura vzpostavljena s strani mednarodne skupnosti (z Daytonskim sporazumom) in ni produkt odločitve državljanov BIH. Zaradi tega velik del srbske populacije ne prepozna državnosti BIH in nasprotuje dajanju dodatnih pristojnosti državni vladi, ob tem pa podpira neodvisnost RS. Podobno mnenje ima tudi del hrvaške populacije. Na drugi strani pa Bošnjaki zavračajo RS kot tvorbo, ki je bila vzpostavljena s pomočjo vojnih zločincev in podpirajo krepitev državne vlade. Nekatere manjše, bolj radikalne stranke pa nasprotujejo samemu konceptu demokratičnega pluralizma (Evropska Komisija 2003).

Po natančnem štetju ima BIH kar 14 različnih vlad, poleg državne vlade in vlad RS ter Federacije še vlado na neodvisnem ozemlju Brčko in deset kantonalnih vlad v Federaciji. Koordinacija med temi formacijami je slaba, saj so prekrivajoče se pristojnosti, podvajanje dela in pomanjkanje koordinacije med iniciativami velik problem. Neproduktivnost vlad je očitna pri sestavljanju zakonodaje, razlog zato pa je poleg razkola med največjimi strankami tudi pomanjkanje strokovnega osebja (Evropska Komisija 2003).

Zaupanje v državno vlado je nizko: v raziskavi, izpeljani leta 2002, zaupa več prebivalcev BIH vojski in verskim institucijam kot vladi – slednji zaupa le med 18 % in 31 % prebivalcev, odvisno od narodnosti (Bertelsmann Stiftung 2006, 9).

Verjetno je razlog za nezaupanje tudi korupcija v vladi. Kljub temu, da je državna vlada v letu 2002 osnovala načrt za boj proti korupciji, je po poročanju NVO Transparency International vlada do leta 2006 dejansko uresničila le 40 odstotkov načrta, pa še pri tem je velikokrat zamudila roke, ki si jih je sama postavila (Bertelsmann Stiftung 2006, 18).

BIH ima težave tudi z vzpostavitvijo vladavine prava. Namesto te prevladujejo etnično obarvane politike, nekonsistentnost pri upoštevanju pravnih določb, podkupljiva in nekompetentna sodišča ter reforme, ki so izpeljane le do polovice. Rzsodba sodišč je dostikrat odvisna od tega, kateri etnični skupini pripada sodnik oziroma stranka v postopku. Poleg tega so obsodbe vredni vojni zločini na nekem območju herojska dejanja na drugem. Procesi v zvezi s korupcijo se največkrat končajo brez obsodbe. Država kot taka ima tri različne skupke zakonov, med katerimi sta dva kontradiktorna, in to je v veliko pomoč kriminalnim združbam. Zakoni so dostikrat zastareli,

prekrivajoči se in nekonsistentni, sodišč pa je preveč, so predraga, premalo učinkovita in dostikrat pod političnim vplivom (International Crisis Group 2002, *i*). Kljub temu, da je bil na tem področju sicer dosežen določen napredek, ta še zdaleč ni zadosten, še več, določeni akterji v RS naj bi si celo prizadevali za izničenje tega napredka (International Crisis Group 2007, 11).

Delovanje zakonodajne veje oblasti je nezadostno, saj so zasedanja parlamenta BiH premalo pogosta, kar se odraža v premalo sprejetih zakonih, tisti, ki so vendarle sprejeti, pa so nekvalitetni. Razlog temu je med drugim neusposobljeno administrativno osebje parlamenta. Glasovanje v parlamentu glede na etnično pripadnost je tudi tu norma, ki dostikrat privede do blokade v postopku. Delovanje državnega parlamenta BiH je oteženo tudi zaradi obstoja parlamentov v posameznih entitetah, ki tekmujejo z državnim parlamentom, kar kaže na potrebo po izboljšanju koordinacije med njimi (Evropska Komisija 2003).

Državna administracija BiH je počasna, nepredvidljiva in predraga. Je večplastna, z med sabo tekmujočimi nivoji na ravni države, entitet, kantonov in okrajev. Zaposleni v administraciji so slabo usposobljeni, poleg tega pa jim primanjkuje tehničnih sredstev za njihovo delo. Njihova nekompetentnost pogosto izhaja iz dejstva, da so bili imenovani na podlagi političnih kriterijev, poleg tega pa za svoje delo ne odgovarjajo, saj pravni okvir, ki bi vzpostavljala odgovornost ne obstaja (Evropska Komisija 2003).¹⁶

Še posebej pereča je problematika v policiji, saj je bila ta predvsem v delu države, poseljenim s Srbi in Hrvati, med vojno eden glavnih vršilcev etničnega čiščenja. Po vojni je imela Bosna tri policije: bošnjaško, srbsko in hrvaško. Bošnjaška in hrvaška sta se nato vsaj uradno združili, medtem ko policija RS še naprej deluje ločeno. Obe policiji sta pod močnim vplivom politike, sodelujeta pri preprečevanju vrnitve beguncev na ozemlje, kjer »niso zaželeni« in sta vpleteni v organiziran kriminal. Poleg tega je v policiji RS veliko vojnih zločincev, sama policija pa aktivno pomaga ljudem, ki jih išče Haaško sodišče (International Crisis Group 2007, 14; International Crisis Group 2005b, *i*). Policija RS zaradi razlogov jurisdikcije ne more nadaljevati zasledovanja osumljenca na ozemlje Federacije in obratno, kar predstavlja veliko oviro, saj policija ene entitete

---

¹⁶ Oziroma ni obstajal vsaj do leta 2003, ko je bila izvedena študija EU o stanju v državi.

ne more izvesti operacije ali preiskave na ozemlju druge entitete. Sodelovanje med entitetama na policijskem področju je zelo slabo, saj ni nobenega institucionalnega okvira za takšno sodelovanje. Vse to s pridom izkoriščajo kriminalna združenja. Tudi učinkovitost policije tako v RS kot v Federaciji je nizka, kot glavni razlog za to pa je največkrat naveden politični nadzor. V RS niso tako zaradi političnih pritiskov aretirali še nobenega osumljenca, za katerim je Mednarodno sodišče za zločine, storjene na območju nekdanje Jugoslavije, razpisalo tiralico. Policija v Federaciji pa ima preveč kompleksno strukturo za gladko delovanje: vsak izmed desetih kantonov ima svojo lastno policijo s svojimi lastnimi zakoni o delovanju in avtonomnim ministrstvom, ki ureja to delovanje, medtem ko federalno ministrstvo nad policijo Federacije in RS nima jurisdikcije, razen v primerih terorizma, kriminalnih aktivnosti, ki se pojavljajo v več kantonih in organiziranega kriminala. Območje Brčkega ima prav tako svojo policijo. Policijski aparat porabi veliko finančnih sredstev, v primeru Federacije kar 10 % celotnega proračuna entitete. Ta poraba pa se ne prevaja v izboljšanje stanja na področju kriminalitete, saj ta še kar narašča (International Crisis Group 2005b: 2).

3.3.2.2 Narodne ideologije, politična aktivnost vezana na identiteto, elite in izključujoča politična praksa ter diskriminatorne politične institucije

Kot je že bilo omenjeno, volilci volijo politične stranke glede na etnično pripadnost. Zaradi tega se stranke praviloma zatekajo k nacionalistični retoriki kot glavnemu sredstvu prepričevanja volilcev, večina strank pa sploh nima svojega volilnega programa (International Crisis Group 2007, 19). Volilni sistem je v BIH neprimeren, saj preveč favorizira majhne stranke, poleg tega pa je po ustavi sistem osnovan na etničnih oziroma ozemeljskih principih: bosanski in hrvaški poslanci so izvoljeni na ozemlju Federacije, srbski pa iz RS, kar zmanjšuje spodbudo za izgradnjo medetničnega konsenza. Tako nacionalistične stranke ponavadi pridobijo več glasov volilcev kot tiste, ki so bolj zmerne, oziroma zagovarjajo izgradnjo širšega konsenza v družbi. Družbeni interesi so manipulirani s strani strankarskih elit, medtem ko pobude širše baze do strankinih elit ne prispejo oziroma takšnih pobud sploh ni (Evropska Komisija 2003).

Vpliv največjih treh strank¹⁷ na proces odločanja je neporocionalno večji glede na njihovo velikost, to pa povzroča erozijo koncepta delitve oblasti (Bertelsmann Stiftung 2006, 6). Tudi imenovanje veleposlanikov je odvisno od njihove etnične pripadnosti (Evropska Komisija 2003).

Tudi nevladne organizacije (NVO) so žrtve izključujoče politične prakse. Kljub temu, da ima BIH ustrezno zakonodajo glede dejavnosti nevladnih organizacij, je postopek registracije NVO, za katerega je odgovorno pravosodno ministrstvo BIH, na državni ravni v praksi zelo zapleten in dolg. Zaradi tega se mnogim NVO še ni uspelo registrirati na državni ravni, kar je pogoj za registracijo na ravni entitet in regionalni ravni (Bertelsmann Stiftung 2006, 5). Tako je bilo leta 2006 od približno 1,500 – 2000 NVO aktivnih le tristo. NVO trpijo tudi zaradi pomanjkanja prostovoljcev in drugega osebja z ustrezno izobrazbo (Bertelsmann Stiftung 2006, 9).

Tudi mediji so etnično razdeljeni. Poleg tega BIH po mnenju SE še kar nima ustreznega zakona, ki bi urejal njihovo delovanje, to pa zato, ker reformni proces na tem področju ovira državni parlament BIH. Vprašljiva je tudi nepristranskost teles, ki nadzorujejo delovanje medijev. Na množične medije se poleg tega vršijo še močni pritiski s strani politike in verskih institucij, ki si prizadevajo za vzpostavitev lastnega nadzora nad mediji (Bertelsmann Stiftung 2006, 5–6).

Kot je že bilo omenjeno, so interesne skupine v BIH šibke in tako kot politične elite razdeljene na etnični podlagi. Največ moči imajo tiste, ki so povezane z verskimi institucijami in veteranske organizacije. Interesi gospodarskega sektorja in interesi sindikatov ostajajo neizraženi. Temu je tako zaradi šibkega zasebnega sektorja v primeru gospodarstva in neenotnosti zaradi etničnih razlogov ter velikega obsega sive ekonomije v primeru sindikatov (Bertelsmann Stiftung 2006, 9).

---

¹⁷ Od teh treh strank je ena tako imenovana bošnjaška, ena hercegovska in ena srbska.

3.3.3 Ekonomski in socialni dejavniki

3.3.3.1 Makroekonomski problemi

Pri trgovanju med RS in Federacijo in pri izvozu iz države obstajajo ovire, ki so plod neprimerne certifikacije in standardizacije produktov ter nadzora nad trgovino. Manjkajo tudi telesa in postopki za nadzor kvalitete. Mobilnost delavcev in storitev je zaradi slabih zakonov, ki urejajo gospodarsko pravo, majhna. Nadzor nad finančnimi institucijami ni univerzalen, saj je prepuščen vsaki entiteti posebej (International Crisis Group 2007, 21–2).

Trgovinska politika države je zaradi pomanjkanja podatkov o domači produktivnosti in majhnega povpraševanja premalo razčlenjena. Državno ministrstvo za trgovino in zunanje ekonomske odnose poleg tega nima primernih človeških in materialnih virov, koordinacija trgovinskih politik med entitetama pa ni dovolj obsežna (Evropska Komisija 2003).

Neformalni ekonomski sektor v BIH je leta 2002 zavzemal od 20 do 40 odstotkov bruto domačega proizvoda (BDP), kar je razlog za precejšen izpad dohodka države. Tudi investicije v BIH so na nizki ravni. Zakon o investicijah BIH sicer ima, a v praksi ni implementiran, kar zavira dotok svežih investicij v BIH. Davčna politika BIH je neenotna, saj imata entiteti različne davčne stopnje za isto aktivnost oziroma dejavnost (Bertelsmann Stiftung 2006, 10). Tako je na primer davek na korporacije v Federaciji 30 odstoten, v RS pa le 10 odstoten. Izmikanje plačilu davkov je zelo razvito, to pa povzroča visoke davke za tiste, ki jih dejansko plačujejo. Nekateri morajo zaradi neenotnega davčnega sistema davke plačati celo dvakrat (Evropska Komisija 2003).

Makroekonomski deficit BIH je zaradi slabe makroekonomske politike v letu 2004 znašal kar 16 odstotkov BDP (Bertelsmann Stiftung 2006, 12). Trgovinski deficit pa je med leti 1996 in 1999 znašal v povprečju kar 50 odstotkov BDP, med leti 2000 in 2002 pa 34 odstotkov. Temu je tako zaradi strukturnih težav v ekonomiji BIH, natančneje zaradi neprimernih produkcijskih in izvoznih kapacitet (Evropska Komisija 2003).

Zasebni sektor se sooča z ovirami pri vstopu na trg, saj je ta nadzorovan s strani državnih podjetij, ki imajo dostikrat monopol nad trgom. Privatizacija podjetij je zelo počasna in se izvaja le pod pritiskom mednarodne skupnosti. Neprimerni so tudi mehanizmi, ki začnejo delovati v primeru stečaja podjetja (Bertelsmann Stiftung 2006, 12). Podjetja težko pridobijo posojila, saj je na voljo malo posojil zasebnemu sektorju z daljšo ročnostjo, deloma tudi zato, ker v bankah prevladujejo kratkoročne hranilne vloge. Tudi obrestne mere in cene bančnih storitev so zaradi močne percepcije tveganja visoke. Nadalje je registracija podjetij zapletena, primanjkuje pa tudi poslovnih priložnosti (Evropska Komisija 2003). Svetovna banka je BIH glede na lahkost poslovanja uvrstila šele na 119. mesto na svetu, kar je slabše od vseh držav zahodnega Balkana, vključno z Albanijo. Slabe ocene ima BIH predvsem pri lahkosti odpiranja podjetja, vpisa v zemljiško knjigo in plačevanja davkov (World Bank 2008).

BIH nameni za ekonomski razvoj države občutno premalo sredstev. Večino sredstev namreč porabi drag državni aparat, ki odvzema sredstva programom za razvoj. Nujno potreben premik sredstev iz financiranja državnega aparata v razvojne programe pa ne bo mogoč brez širokega družbenega konsenza, tega pa je zaradi političnih razmer v BIH praktično nemogoče doseči (Knaus in Cox 2004, 61).

3.3.3.2 Nizek nivo, počasna rast in struktura dohodka, nivo nezaposlenosti, obstoj diaspore, neučinkovit socialni dialog

Rast dohodka je v BIH počasna, temu pa botruje počasna rast BDP, saj je celoten BDP leta 2004 znašal le 60 odstotkov tistega pred vojno¹⁸. Poleg tega velik del BDP predstavlja finančna pomoč, ki seveda ni trajnostna. BIH tako ni uspelo mobilizirati domačih virov rasti BDP. Pri analizah BDP in ostalih ekonomskih kazalcev BIH pa je pomembno vzeti v obzir dejstvo, da razširjen neformalni sektor do določene mere popači rezultate teh analiz (Evropska Komisija 2003; Bertelsmann Stiftung 2006, 1).

Nivo nezaposlenosti v BIH je visok, saj je leta 2006 uradno znašal kar 40 odstotkov, neuradna številka pa je zaradi neformalne ekonomije nekoliko manjša. Tudi zaradi nivoja

---

¹⁸ Takoj po vojni je znašal BDP 20 odstotkov tistega pred vojno.

nezaposlenosti je leta 2004 19 odstotkov prebivalcev BIH živel pod mejo revščine, 30 odstotkov pa tik nad njo (Knaus in Cox 2004, 62). To kaže na neučinkovit socialni dialog, saj socialne ustanove niso sposobne pomagati najbolj deprivilegiranim slojem prebivalstva. Sheme socialne pomoči, pokojninske sheme, pomoč nezaposlenim in zdravstveno zavarovanje je omejeno tako po obsegu kot po kvaliteti. V RS je upokojencev več kot tistih ljudi, ki so zaposleni in plačujejo zavarovanje, medtem ko je delež zaposlenih v Federaciji le malo večji od upokojencev. Zaradi tega in zaradi velikega števila izdatkov za veterane in invalidnine so pokojnine nizke, kar povzroča revščino med upokojenci. Slab je tudi dostop do zdravstvenih storitev, saj je zdravstveni sektor šibak in trpi pomanjkanje sredstev. Veliko število ljudi bodisi nima zdravstvenega zavarovanja, ali pa je to nezanesljivo (Evropska Komisija 2003, Bertelsmann Stiftung 2006, 1). Politični vrh ni vključen v socialni dialog, poleg tega pa v BIH ne obstaja tradicija vpliva javnega mnenja na socialne sheme (Bertelsmann Stiftung 2006, 20).

Bosancev, ki živijo v diaspori je dokaj veliko, temu je tako predvsem zaradi vojne, ki je mnogo ljudi prisilila, da so postali begunci, nato pa so se v državi, kamor so pribežali, za stalno naselili. Leta 2004 je bilo število prebivalcev za 13 % manjše kot leta 1991, kar pomeni, da se je zmanjšalo za približno 570 tisoč ljudi. Del te številke predstavljajo begunci, del pa tako imenovani beg možganov, saj se zaradi slabih ekonomskih in socialnih obetov vedno več izobraženih Bosancev seli na tuje (Bertelsmann Stiftung 2006, 15).

3.3.3.3 Vertikalne neenakosti, horizontalne ekonomske in socialne neenakosti, vpis moških v sekundarne izobraževalne programe

Vertikalne neenakosti v BIH so majhne, saj je Gini koeficient 26,2 (Bertelsmann Stiftung 2006, 1).

Slika je drugačna na horizontalnem nivoju. Razlike pri davkih med entitetama so povzročile, da je RS bolj ekonomsko razvita od Federacije, zato se tja selijo podjetja bosanskih Hrvatov in Bošnjakov. RS ima tudi uspešno borzo in je bolj napredovala v procesu privatizacije. Ta asimetrija med entitetama zavira ekonomsko sodelovanje med njima (International Crisis Group 2007, 24).

Ko govorimo o dostopu do zaposlitev, je lep pokazatelj sestava policije v posameznih delih BIH. V policiji RS je na primer nesrbskega osebja manj kot 8 odstotkov, višji položaji pa so tistim, ki niso Srbi, praktično nedostopni. Malo boljša, a še vedno neuravnotežena je struktura policije Federacije. Tako je na primer v ljubuškem kantonu manj kot 1 odstotek policijskega osebja nehrvaškega porekla, medtem ko v kantonu Goražde Hrvatov v policiji sploh ni (International Crisis Group 2005b, 4).

Razlike so očitne tudi med plačami javnih uslužbencev in uslužbencev v zasebnem sektorju, saj so plače v javnem sektorju neprimerno večje. Temu je tako zaradi dveh razlogov: prvi je ta, da so bili javni uslužbenci relativno uspešnejši pri varovanju stopnje dohodka v času, ko se je celotna družba soočala z upadom življenjskega standarda. Drugi razlog pa je ta, da mednarodne misije v administrativnih centrih v BIH dajejo visoke plače zaposlenim Bosancem, saj si s tem zagotovijo njihovo lojalnost in poslušnost. Vendar pa te visoke plače pripomorejo k popačenju trga dela. Največji razpon med javnim in zasebnim sektorjem glede dohodka je v okolišju Brčko (Knaus in Cox 2004, 60), kar je logično, saj je okoliš pod neposrednim nadzorstvom mednarodne skupnosti.

Problematika beguncev je v BIH še vedno pereča. Ko se begunci vrnejo na ozemlje, na katerem njihova etnična skupina ni dominantna, se soočajo z administrativnimi in drugimi ovirami, kot so na primer sporadični fizični napadi nanje. Ustavne določbe, ki zagotavljajo nedominantnim etničnim skupinam v neki regiji pravice, se v praksi ne upoštevajo. Rezultat tega je izredno majhen odstotek tistih beguncev, ki so se vrnili na ozemlje, na katerem njihova etnična skupina ni dominantna. Odstotek vrnitev na teh območjih je le okoli 20. Od 2,2 milijona ljudi, ki so med vojno zbežali v druge dele BIH, v Srbijo, Črno Goro in Hrvaško, se jih je tako na svoje ozemlje vrnilo le milijon (Bertelsmann Stiftung 2006, 3).

V šolskem sistemu je prisotna huda segregacija. Posamezno šolo ponavadi obiskujejo le pripadniki ene etnične skupine, temu primerna pa je tudi učna snov, ki se razlikuje predvsem pri zgodovini in jezikoslovju. Reformo šolskega sistema vodi Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), vendar pa je zaradi nezanimanja političnih elit OVSE pri reformi neuspešna in nemočna. V Federaciji je v treh etnično mešanih kantonih okoli 50 šol, ki jih obiskujejo tako bošnjaški kot hrvaški otroci, vendar pa

vsaka skupina prisostvuje pouku ob različnem času in se uči po drugačnem učnem načrtu. V RS ima nesrbsko prebivalstvo svoje podružnične šole, kjer imajo prav tako svoj učni načrt. Te so bile ustanovljene z namenom vzpodbuditi begunce k vrnitvi na svoja predvojna bivališča. Vendar pa so ti ukrepi privedli do še večje segregacije in potratnega podvajanja dela, ki uči nove generacije etnično sovraštvo pod pokroviteljstvom vlade (International Crisis Group 2007, 17). Podobna segregacija se vrši tudi na univerzah (Bertelsmann Stiftung 2006, 14).

Tudi odstotek ljudi, vpisanih v sekundarne izobraževalne programe, je slab, v šolskem letu 2000/2001 je bil ta le 56 (Evropska Komisija 2003).

3.3.4 Okoljski dejavniki

BIH ima predvsem visok vodni potencial za proizvodnjo električne energije, poleg tega pa je bogata z nekaterimi rudninami, na primer z železno rudo. BIH je zaradi sesutja industrije zaradi vojne neto izvoznik električne energije, uvaža pa nafto in plin. Vendar pa je potrebno sredstva za proizvodnjo električne energije zaradi zastarelosti modernizirati. Tudi upravljanje z naravnimi viri je problematično, v upravljanju s hidroelektrarnami je na primer razširjeno neučinkovito upravljanje in celo poneverbe (Evropska Komisija 2003; CIA Factbook 2008).

Varovanje okolja je podrejeno gospodarski rasti, zaradi česar se varovanju okolja nameni malo pozornosti. Stanje okolja je tako dokaj slabo, a je primerljivo s stanjem okolja v nekaterih novih članicah EU iz področja srednje Evrope. V Federaciji je okolje za spoznanje v boljšem stanju kot v RS, vendar pa se v obeh entitetah ne upošteva okoljskih zakonov, osveščenost prebivalstva o okoljski problematiki pa je nizka. Nasploh je podatkov o stanju okolja dokaj malo, pa še za te ni jasno, v kolikšni meri in na kakšen način se upoštevajo. Prav tako v BIH ni mehanizmov, ki bi skrbeli za skladnost politik z načeli varovanja okolja (Evropska Komisija 2003; Bertelsmann Stiftung 2006, 14).

Celotna administracija v BIH je, kar se tiče okoljskih vprašanj, šibka. Institucionalna struktura administracije je preveč zapletena, prav tako ni koordinacije med posameznimi oddelki. Podpisanih mednarodnih okoljskih sporazumov se zaradi pomanjkanja sredstev in strokovnjakov s tega področja večinoma ne spoštuje. Tudi

entiteti si ponavadi ne prizadevata za izboljšanje okoljskih politik. Zaradi premalo finančnih sredstev in omejene absorpcijske sposobnosti je tudi malo investicij v varovanje okolja. BIH prav tako nima razčlenjene okoljske politike in strategije. Tudi priporočila za okrepitev kapacitete Ministrstva za mednarodno trgovino in ekonomske odnose BIH z namenom izboljšati okoljsko politiko so bila preslišana (UNEP 2005, 2).

3.3.5 Vzorci kulturne diskriminacije

Na političnem nivoju je upoštevanje pravic manjšin slabo. Interesi pripadnikov manjšin niso zavarovani z ustavo BIH (Evropska Komisija 2003). Kljub temu, da BIH ima manjšinski zakon, se določila tega zakona še niso prevedla v akcijo. Prav tako so socialne in ekonomske pravice pripadnikov manjšin večkrat kršene kot pa pravice treh konstitutivnih narodov. Primer tega se je zgodil leta 2004, ko je bilo zaradi postopkovnih ovir manjšinam onemogočena izvolitev lastnih predstavnikov v lokalne parlamente, kar pomeni, da manjšine na lokalno politiko v BIH praktično nimajo vpliva (Bertelsmann Stiftung 2006, 4). Na višjih ravneh je stanje podobno: v parlamentu Federacije ni tako niti enega predstavnika manjšin. Prav tako nima vlada BIH nobenih zanesljivih podatkov o vključenosti manjšin pri odločanju ali zaposlovanju pripadnikov manjšin. Nekatero preliminarno raziskavo, naročeno s strani vlade, so ugotovile, da so predvsem pripadniki romske manjšine, ki je poleg židovske največja, močno podzastpani glede na vključenost v proces odločanja (Združeni narodi 2005b). Nesodelovanje pripadnikov manjšin v političnem življenju pa se odraža v zmanjšanih možnostih manjšinskih skupnosti za ohranjanje in promocijo svoje identitete (International Committee for Human Rights 2006, 9).

Po zakonu vlada v BIH popolna verska svoboda (Združeni narodi 2005b). Vendar pa se verski simboli zlorablajo, saj so velikokrat uporabljeni za promocijo nacionalizma. Formalno verske institucije nimajo vpliva na politiko, vendar je njihov neformalen vpliv občuten, kar se kaže pri volitvah. Katoliški, pravoslavni in muslimanski verski voditelji namreč izrabljajo svoj vpliv za aktivno podporo nacionalističnih strank: Srbske Demokratske Stranke (SDS), Stranke Demokratične Akcije (SDA, bošnjaška nacionalistična stranka) in Hrvaške Demokratske Skupnosti (HDZ). Verske elite imajo prav tako močan vpliv na formacijo politik, s svojim delovanjem pa tako še krepijo razhajanja v bosanski družbi (Bertelsmann Stiftung 2006, 4).

Sovraštvo med etnijami se je v polnem razmahu pokazalo med vojno v Jugoslaviji, vendar izvirajo percepcije ene etnične skupine o drugi iz časa druge svetovne vojne in takoj po njej. Na percepcijo različnih delov družbe BIH do drugih so zelo vplivali spomini na dogodke v državi med drugo svetovno vojno, to je na sodelovanje določenih segmentov družbe z okupatorjem in nato povojni obračun partizanov s kolaboratorji. Ti spomini so bili nato v osemdesetih in devetdesetih letih uspešno preoblikovani in potencirani s strani nacionalističnih voditeljev, ki so izpostavljali vojne zločine, ki so jih storili pripadniki drugih etničnih skupin, medtem ko seveda niso omenjali ali se opravičili za zločine, ki so jih storili pripadniki lastne etnične skupine drugim. Nekdanji hrvaški predsednik Tuđman je tako na primer izjavil, da je bilo zločinsko delovanje ustašev, to je Hrvatov, ki so med drugo svetovno vojno sodelovali z okupatorjem, nujno, saj je omogočilo poznejši nastanek države Hrvaške. Takšne enostranske predstavitve zgodovinskih dogodkov so spodbujale medetnično sovraštvo in legitimirale nasilje. Tisti, ki se v jugoslovanski vojni niso podredili nacionalnemu diskurzu, so največkrat postali prve žrtve te vojne. Po drugi strani pa so bili spomini na mirno sobivanje v Jugoslaviji potlačeni. Danes je BIH soočena s tema nasprotujočima si percepcijama: na eni strani je percepcija sovraštva in ogroženosti s strani drugih etnij, na drugi pa spomin nekdanjega mirnega sobivanja. Na žalost pa percepcija sovraštva in ogroženosti še kar prevladuje (PalMBERGER 2006, 528–34). Uradna sprava med etničnimi skupinami se tako še ni zgodila, tako da tudi osnutek zakona, ki bi ustanovil Komisijo za resnico in rekonziliacijo, še ni bil sprejet. RS je sicer ustanovila komisijo, ki je priznala množičen umor v Srebrenici, a je to storila zaradi zunanjih pritiskov in ne na lastno pobudo. Tudi sodelovanje RS s Haaškim sodiščem je minimalno (Bertelsmann Stiftung 2006, 20).

3.3.6 Povzetek analize dejavnikov konflikta

Različni dejavniki konflikta imajo skupne temeljne značilnosti oziroma vzroke, gledano z vidika ciljev tega dela. Ti vzroki, za katere avtor meni, da bi lahko bili uspešno naslovljeni z dejavnostmi strokovne pomoči, so naslednji:

- Nesposobnost političnih elit BIH in tudi lokalnih politikov načrtovanja ter izpeljave učinkovitih politik, kar se odraža v še kar obstoječi potrebi po zunanji avtoriteti v BIH v obliki PVP in kar med drugim pomeni, da BIH ni popolnoma suverena država,

- slabo delovanje javne administracije in ostalih javnih služb, čemur botruje neusposobljenost uslužbencev in splošno pomanjkanje kadra,
- nezmožnost sodelovanja med pripadniki različnih etničnih skupin na mikronivoju, predvsem zaradi izkrivljene interpretacije in manipulacije z zgodovinskimi dejstvi ter zaradi vedno večje prevlade nacionalističnih ideologij, kar je poleg zgornjih dveh eden izmed notranjih razlogov za počasno in neučinkovito upravljanje z državo, za neučinkovite socialne institucije in nestimulativno ekonomsko okolje.

V obzir je potrebno vzeti, da so vsi trije vzroki med sabo nerazdružljivo povezani v smislu, da je za posamezne dejavnike konflikta največkrat kriva kombinacija teh vzrokov. Zato je smotno, da se jih z vidika izgradnje miru in v okviru tega strokovne pomoči naslavlja istočasno in ne vsakega posebej v različnih časovnih obdobjih.

Prva in druga točka sta si med seboj dokaj podobni, le da zajemata drugačen sektor. Pri naslovlitvi obeh je strokovna pomoč lahko zelo uspešna. Pri pridobivanju in izobraževanju javnih uslužbencev bi lahko bili zelo uporabni programi, ki že potekajo pod okriljem EU, torej Twinning in TAIEX. Kar pa zadeva načrtovanje politik, pa obstajata dve možnosti. Prva je formacija politik s strani zunanjih akterjev, kar se že dogaja: EU oziroma njena policijska misija je na primer igrala veliko vlogo pri pripravljanju reforme policije BIH. Seveda ima to tudi svoje pomanjkljivosti, saj to ni trajnostna rešitev problema, ampak vzdržuje odvisnost države od zunanjih akterjev, namesto da bi postala država sposobna delovati suvereno in samostojno. Drugi način pa bi bil »naučiti« politik, kako delovati v procesu učinkovite izgradnje politik, kar je v primeru BIH zaradi nesodelovanja med politiki različnih etnij najverjetneje zelo težko. Vendar to ne bi smelo odvrniti mednarodne skupnosti oziroma EU od uvajanja programov, ki bi naslovili tudi to problematiko. Tudi nesodelovanje med etnijami na drugih področjih, na mikronivoju in nasploh sama izgradnja civilne družbe, bi morala biti primerno naslovljena.

3.4 Dejavnosti v okviru strokovne pomoči EU v BIH

3.4.1 Policijska misija EU v BIH (EUPM)

EUPM je bila ustanovljena leta 2002 z namenom nadaljevati delo, ki ga je v BIH opravljala njena predhodnica, mednarodna policijska delovna skupina Združenih Narodov (IPTF). EUPM je z delovanjem začela 1. 1. 2003, mandat pa je imela do leta konca leta 2005¹⁹. Njene naloge so bile:

- ohranitev trenutnih nivojev usposobljenosti policije BIH,
- skozi procese opazovanja, mentorstva in nadziranja povečati operativne kapacitete in vodstvene sposobnosti kadrov,
- okrepiti profesionalizem na visokih položajih v ministrstvih in pri visokih policijskih uslužbencih skozi dejavnosti svetovanja in nadzora,
- opazovanje pravilnosti političnega nadzora nad policijo (Svet Evropske unije 2002a).

Poleg sedeža v Sarajevu ima EUPM še 24 opazovalnih enot, ki so razporejene po državi oziroma v relevantnih policijskih strukturah BIH (Svet Evropske unije 2002a).

Poveljnik misije je vodja misije/policijski komisar, ki ga imenuje Svet EU, ta pa nato imenuje ostale člane EUPM. Ti so policisti, ki so imenovani s strani držav članic EU, držav kandidat, držav, ki so članice severnoatlantskega zavezništva (NATO), ali pa držav članic Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE). Poleg tega ima misija tudi civilno osebje, ki je bodisi imenovano s strani zgoraj omenjenih držav, bodisi rekrutirano na pogodbeni ravni s strani EUPM. Prav tako lahko EUPM po potrebi najame lokalne prebivalce. Status EUPM je enak statusu diplomatske misije (Svet Evropske unije 2002b).

Leta 2005 je bila misija podaljšana do konca leta 2007 in sicer z enakimi nalogami in pristojnostmi kot pri ustanovitvi. To podaljšanje se je zgodilo, ker prva misija ni v celoti izpolnila zastavljenih ciljev (Svet Evropske unije 2005). Kot dodatek k okviru dela druge EUPM so se oblikovali trije stebri misije glede na cilje. To so:

- prestrukturiranje policije BIH,
- okrepitev policijske odgovornosti,
- boj proti organiziranemu kriminalu (European Union Police Mission 2008c).

---

¹⁹ Mandat je bil nato, kot bo opisano, večkrat podaljšan.

EUPM je bila leta 2007 spet podaljšana, in sicer do konca leta 2009. Ta tretja misija si je kot prednostno nalogo zadala predvsem boj proti organiziranemu kriminalu in prestrukturiranje policije ter okrepitev sodelovanja med policijo in tožilstvom (European Union Police Mission 2008c). Tretja misija uvaja tudi mesto Poveljnika civilnih operacij, ki je zadolžen za nadzor in upravljanje z EUPM na strateškem nivoju. Vodja misije je poveljniku civilnih operacij podrejen. Vse politične odločitve v okviru te tretje misije sprejema Politični in varnostni komite Sveta EU, ki je nadrejeno telo EUPM (Svet Evropske unije 2007).

Trenutna prizadevanja EUPM glede na tri stebre so:

- a) Boj proti organiziranemu kriminalu: transformacija Državne preiskovalne in varnostne agencije (SIPA), ki je bila ustanovljena za boj s hujšim in organiziranim kriminalom, v operativno policijsko agencijo z okrepljenimi sredstvi in večjimi izvršnimi pooblastili za delovanje. EUPM prav tako pomaga pri razvoju ostalih državnih institucij, predvsem Ministrstva za varnost in pa Državne obmejne službe. Poleg tega osebje EUPM nudi nasvete in podporo pri načrtovanju in izvedbi preiskav ter operacij v boju z organiziranim kriminalom. Osebje nudi svojo pomoč še pri sodelovanju policije BIH s tožilstvom in s podporo vojaške misije EU v BIH (EUFOR) lokalni policiji, kadar je to potrebno.
- b) Odgovornost policije BIH: gre predvsem za nadzorovanje in opazovanje operacij od načrtovanja, izvedbe pa do takrat, ko primer prevzame sodišče. EUPM nadzoruje v okviru te točke tudi razmere v policiji BIH.
- c) Pomoč pri prestrukturiranju policije BIH: EUPM pomaga pri prestrukturiranju predvsem s tehnično in pravno pomočjo, poleg tega pa intenzivno lobira za celostno izpeljavo prestrukturiranja. Pri tehnični pomoči deluje oddelek za reformo policije skupaj z lokalnimi institucijami z namenom identificirati projekte, ki so namenjeni razvijanju obstoječih policijskih struktur in krepitvi njihovih operativnih kapacitet (European Union Police Mission 2008b).

Osebje za delovanje EUPM trenutno prispevajo vse države članice EU in še šest nečlanic, to so Kanada, Islandija, Norveška, Švica, Turčija in Ukrajina (European Union Police Mission 2008a). Število osebja na misiji je bilo na začetku njenega delovanja

okoli 500 policistov in med 50 – 60 civilnih ekspertov. Vendar se nato je to osebje stalno manjšalo, konec leta 2005 je bilo tako na misiji 215 policistov (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 62), trenutno pa je na misiji le še 197 oseb (policisti in civilni strokovnjaki skupaj) (European Union Police Mission 2008d). Države, ki imenujejo osebje nosijo stroške njihovih plač in ostalih osebnih potrebščin, medtem ko so ostali stroški kriti iz proračuna Skupne zunanje in varnostne politike (SZVP) EU, katere del je tudi EVOP (Merlingen in Ostrauskaite 2006 2006, 62).

Delovanje EUPM na mikronivoju ima dokaj velik obseg. Ena izmed najpomembnejših dejavnosti je inovativen program za vzpostavitev sodelovanja med osebjem EUPM in visoko usposobljenimi eksperti policij v BIH pod okriljem posebnega telesa, imenovanega Policijski upravljalni odbor (PSB), ki ga je za ta namen formirala EUPM. PSB in njegove delovne skupine naj bi nato skupaj s predstavniki lokalnih policij razvile najboljšo formulo za prestrukturiranje policije, ki bi ustrezala tako EU kot BIH. EUPM teži po tem, da bi se PSB ohranil tudi po umiku EUPM iz BIH, z namenom stalnega sodelovanja med lokalnimi policijskimi strokovnjaki in lokalno policijo (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 63).

Tudi v okviru programa kriminalistike, ki je najpomembnejši program EUPM, je bilo opravljenih precej različnih usposabljanj. Tako so ta usposabljanja izboljšala znanje forenzičnih delavcev v BIH. Poskrbela so, da so bili lokalni policijski detektivi deležni osnovnega izobraževanja o vodenju preiskave na specifičnih področjih kriminalistike, implementirala nove procedure preiskovanja hudih kriminalnih dejanj, pomagala pri vzpostavljanju informacijskih zmogljivosti in izobraževala policiste o relevantnih pravnih določilih, ki omogočajo sodelovanje s tožilstvom in drugimi strukturami (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 65). Usposabljanje osebja se je vršilo tudi na mnogo drugih ravneh, na primer usposabljanje o delu pod krinko, o ohranjanju reda v sodni dvorani, o zagotavljanju varnosti prič, o odkrivanju ponarejenih dokumentov, o tem, kako voditi zaslišanja, pa tudi o tem, kako razvijati vodstvene sposobnosti pri višjih uslužbencih policije (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 61–71).

3.4.1.1 Ocena uspešnosti policijske misije

Pri ocenjevanju uspešnosti EUPM je potrebno vzeti v obzir, da so podatki dostopni le za prvo (2003 – 2005) in do določene mere za drugo misijo (2006 – 2007), saj je tretja še v teku. Prav tako se je pomembno zavedati, da je bila EUPM prva misija pod okriljem SZVP, kar pomeni, da so bile določene pomanjkljivosti zaradi neizkušenosti EU s takimi misijami najverjetneje neizbežne.

EUPM je bila zasnovana kot misija, ki bi BIH pripravila na vstop v EU in ne kot aktivnost, ki bi imela za primarni cilj preprečiti vnovičen izbruh konflikta. Leta 2004 je namreč veljalo prepričanje, da obstaja malo možnosti za ponoven zdrs BIH v državljansko vojno. Zaradi tega se je EUPM osredotočila na dejavnosti na mikronivoju in ne na obsežne intervencije, s katerimi se je ukvarjala njena predhodnica IPTF. Vendar je prav zaradi svojega mikrodelaovanja EUPM po mnenju Merlingena in Ostrauskaite (2006, 72) uspešna, saj naj bi prodrla globoko v policijsko delovanje in ga kot takega uspešno spremenila oziroma nadgradila.

Kljub temu je potrebno poudariti, da EU ob formiranju EUPM ni sledila priporočilom OZN. OZN je predlagala obsežnejšo operacijo, ki bi poleg policije zaobjela še tožilstvo, preiskovalne sodnike, celotno sodno vejo, prizivne sodnike, administracijo zaporov in paznike v zaporu. EU tem priporočilom ni sledila iz več razlogov. Prvi je bil ta, da je bila v tistem času predvidena obsežna operacija na področju vladavine prava s strani PVP, tako da se je EU bala podvajanja dejavnosti. Drugi razlog je bil, da so se članice EU takrat pravkar dogovorile o štirih, med sabo različnih konceptih misij izgradnje miru pod okriljem SVZP oziroma EVOP, tako da EU z EUPM ni hotela spreminjati dogovora, ki je bil pravkar dosežen in ki je narekoval jasno ločitev med policijskimi in drugimi misijami. Tretji razlog pa je bil ta, da je bila EU neizkušena v takšnih dejavnostih, tako da se je sklepalo, da je obsežna operacija, svetovana s strani OZN, predraga in preveč zapletena za EU (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 61).

Slaba naj bi bila odločitev EUPM, da obdrži oziroma zaposli 119 ljudi, ki so bili prej člani IPTF, in pa sprejetje enakih strateških prioritet za misijo EUPM, kot jih je imela IPTF. Zaradi tega EUPM ni mogla razviti svojega neodvisnega profila in odražati različnost od predhodne misije. Tako so imeli člani misije EUPM težave pri privajanju na mandat misije (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 60–1).

Problematični so bili tudi neenotni policijski standardi. Za razliko od vojaške policije, kjer imajo evropske države enak postopek izobraževanja (trenaža), enak tip vodstvene strukture in primerljive organizacijske značilnosti, imajo te države različne tradicije delovanja policije, kar pomeni različne vladne strukture, ki so povezane s policijo, različen odnos med policijo in širšo družbo ter različno filozofijo opravljanja policijske dolžnosti. Te razlike so še posebej očitne med severnimi in južnimi državami članicami EU. Zaradi tega je bila EUPM primorana stalno izbirati, kateri izmed mnogih načinov delovanja je najbolj primeren za BIH, kar je upočasnilo njeno delovanje (Merlingen in Ostrauskaite 2006, 64).

Javier Solana je v dveh poročilih Varnostnemu svetu OZN podal analizo glede na sedem sklopov delovanja. Ti sklopi so bili: kriminalistična policija; kazensko sodstvo, izobraževanje in usposabljanje policijskega osebja; ureditev notranjih zadev v policiji, predvsem ustanovitev novih policijskih uradov; administracija, predvsem iz finančnega vidika; javni red in varnost; služba mejnega nadzora; ter SIPA.

Na vseh področjih naj bi bil po mnenju Solane, podanem v poročilu za obdobje delovanja EUPM med 1. januarjem in 30. junijem, narejen napredek. Na področju kriminalistične policije naj bi EUPM uspešno vzpostavila delovanje na temelju obveščevalne dejavnosti, poleg tega pa je vzpostavila anonimno brezplačno telefonsko linijo za prijavo kaznivih dejanj. V programu kazenskega sodstva so bile uspešno ustanovljene državna pravosodna policija in pa dve pravosodni policiji na ozemlju entitet. Prav tako naj bi bil uspešno začel program usposabljanja policistov BIH. Kar se tiče ustanavljanja policijskih uradov, je bilo uspešno ustanovljenih sedem profesionalnih standardnih enot in devet uradov za pritožbe. Prav tako naj bi EUPM pripomogla k boljšemu in bolj preglednemu financiranju policije. Služba mejnega nadzora je aretirala prve osumljence vojnih zločinov. Prav tako naj bi napredovala SIPA (Združeni narodi 2004). Tudi drugo poročilo Solane za obdobje 1. julij do 31. december govori o napredku v vseh sedmih programih. EUPM naj bi tako v tem obdobju okrepila policijo in ostale represivne agencije na državnem nivoju na principih trajnostnega delovanja in vodenja teh agencij s strani lokalnih akterjev (Združeni narodi 2005a).

Po drugi strani pa International Crisis Group (2005b, 12–13) ocenjuje končne rezultate prve EUPM misije kot depresivne. Preozek mandat misije naj bi bil interpretiran na najožji možen način, zaradi česar se je misija izognila mnogim odgovornostim. Napaka naj bi bila tudi neustrezna razporejenost misije po območju BIH, saj naj bi imela EUPM 16

policistov/opazovalcev, zadolženih za nadzorovanje 1,600 uslužbencev sarajevske policije, le štiri manj pa za nadzorovanje 200 uslužbencev policije v kantonu Goražde. Prav tako naj bi policisti na misiji delali na področju reforme javne uprave, torej na nečem, za kar niso usposobljeni. Pripadniki misije EUPM v državah pošiljateljicah naj tudi ne bi bili deležni primerne usposabljanja za potrebe misije. Pogostokrat naj bi imeli celo nezadostno znanje angleščine, ki je uradni jezik misije. Prav tako naj bi se pripadnikom EUPM lokalni policisti posmehovali. Kritiko potrjujejo statistike, saj te kažejo, da se je od namestitve EUPM stopnja kriminala povečala in ne zmanjšala, in sicer v RS za 22 in v Federaciji za 32 odstotkov. International Crisis Group priznava uspeh pri formiranju SIPA, a opozarja, da je bil to skupen trud EUPM, PVP in vlade Združenega Kraljestva. Razen tega naj EUPM ne bi v veliki meri pripomogla pri reformi varnostnega sektorja ali nadzoru tega. Prav tako naj bi bilo sodelovanje med EUPM in drugimi mednarodnimi akterji, predvsem PVP, izredno slabo.

Mandat EUPM bi tako moral imeti več pristojnosti in izvršne moči. Kljub temu, da je EUPM sicer imela možnost predlagati PVP odstavitev neposlušnih zaposlenih v policiji BIH, je bila ta opcija zaradi zapletenega postopka do leta 2005 neuporabljena. Mandat misije, ki jo pooblašča le za opazovanje, mentorstvo in nadzorovanje, bi bil primernejši v bolj urejenih razmerah in ne v razmerah, ki vladajo v BIH. Ker je temeljna naloga EUPM za razliko od nalog IPTF predvsem izpeljava različnih projektov prestrukturiranja v policiji in ne nadzorovanje vsakega policista posebej, je struktura misije napačna, saj naj bi bili za izpeljavo projektov za prestrukturiranje potrebni civilni eksperti, ki se ukvarjajo z javno upravo, in ne policisti (International Crisis Group 2005b, 13; 2005a, 50). EU naj bi tako podcenjevala zapletenost razmer v Bosni, kar dokazuje tudi to, da se je prva ocena, o potrebnih dolžini mandata EUPM, torej tri leta, izkazala za napačno, saj je danes dejavna že tretja policijska misija EU. Vendar pa so napačne odločitve EU do neke mere opravičljivo s tem, da je bila, kot je že bilo omenjeno, EUPM v Bosni prva misija take vrste za EU, tako da so bile napake do neke mere neizbežne.

Kljub kritikam pa International Crisis Group (2005a, 50) priznava tudi določene uspehe misiji. EUPM naj bi bila tako uspešna predvsem v mikroprojektih, ki jih omenjata že Merlingen in Ostrauskaite (2006). Poleg projekta SIPA izpostavi uspešno vzpostavitev kredibilne pravosodne policije, telefonske linije za prijavo kaznivih dejanj in pa določene uspehe na področju preprečevanja trgovine z ljudmi.

3.4.2 Policijska reforma v BIH

EU je v BIH sodelovala tudi v procesu formacije politik, in sicer pri formaciji policijske reforme. Ta reforma naj bi bil zadnji velik program prestrukturiranja, ki ga je potrebno izvesti za začetek postopnega umika mednarodne skupnosti iz države. Reforma policije bi rešila strukturne probleme v policiji, torej tiste, ki se jih ne da rešiti z usposabljanjem posameznikov, ampak zahtevajo bolj celostno naslavljanje. EUPM je bila tako naložena tudi priprava načrta za reformo policije, ki naj bi naslovlila vodstvena vprašanja v policiji in razporeditev policije po ozemlju BIH. Implementacija reforme pa je bila že takrat ocenjena kot zahtevna, saj bi morali biti v okviru implementacije naslovljena politična razhajanja, saj je bil eden izmed ciljev reforme združitve policije RS in Federacije v enotno policijo BIH (International Crisis Group 2005b, 1).

Že pred pripravo načrta reforme je EK leta 2004 naredila strokovno študijo, ki je preučila stanje v policiji BIH. Skupina strokovnjakov, ki se je osredotočila predvsem na tehnične značilnosti policije in pustila ob strani politične, je odkrila velike pomanjkljivosti v organizaciji. Policija naj bi imela preveč zaposlenih, premalo opreme za svoje delo, njena delitev glede na etnične linije pa naj bi bila neučinkovita in naj bi zavirala delovanje policije. Te pomanjkljivosti ustvarjajo nelogične situacije v policiji, na primer velike razlike v številu obravnavanih intervencij med operativno komunikacijskimi centri (OKC) (International Crisis Group 2005b, 5).²⁰

EU je v okviru policijske reforme postavila jasna priporočila, kakšen naj bo širši koncept te reforme. Državni nivo bi tako moral biti edina kompetenca v odločanju o vseh zadevah, povezanih s policijskim delovanjem, kar vključuje tudi zakonodajni nivo in proračun policije. Poleg tega se mora preprečiti vsakršno posredovanje politike v delo policije, prav tako pa morajo biti nova lokalna policijska območja formirana po načelu učinkovitosti in ne na podlagi želja politikov (International Crisis Group 2005b, 5).

VP je nato julija 2004 ustanovil komisijo za prestrukturiranje policije (PRC), ki je bila sestavljena iz predstavnikov mednarodne skupnosti, Federacije, RS, osrednje vlade BIH, komisarja EUPM in različnih predstavnikov varnostnih agencij v BIH

---

²⁰ OKC kantona Goražde na primer obravnava povprečno le 1,6 intervencij na dan, medtem ko enak center v Tuzli obravnava povprečno okoli 80 intervencij na dan.

(International Crisis Group 2005b, 6). Podlaga za delo te komisije je bil prej omenjeni načrt EUPM za policijsko reformo. Načrt je predlagal ustanovitev funkcije direktorja policije, ki naj bi bil odgovoren državnemu Ministrstvu za varnost, poleg tega pa še ustanovitev petih policijskih območji po naslednjih kriterijih: število ljudi na območju, velikost območja, intenzivnost kriminalnih aktivnosti, prometni in ekonomski vzorci ter sposobnost sodelovanja z ostalimi varnostnimi agencijami. Predlog EUPM je jasno izrazil prepričanje, da bi imelo premalo število območij (dve ali tri) za posledico neučinkovito policijsko dejavnost, saj bi bila območja prevelika, medtem ko bi preveč območij (deset in več) pomenilo ovire pri koordinaciji. Kot območni centri so bili priporočeni kraji Sarajevo, Tuzla, Zenica, Mostar in Banja Luka. Ta območja bi prečkala meje entitet (International Crisis Group 2005b, 7).

Predstavniki Federacije v PRC so podprli predlog EUPM, poleg tega pa so izrazili pripravljenost prepustiti lokacijo dveh območnih centrov RS, tako da bi bila ta centra namesto v Zenici in Tuzli, torej na ozemlju z večinskim bošnjaškim prebivalstvom, v Doboju in Brčkem, kjer prevladuje srbsko prebivalstvo. Tudi Brčko samo je pripravilo svoj predlog, ki je vključeval osem takih centrov, a je vseeno zadostoval kriterijem načrta EUPM (International Crisis Group 2005b, 7).

Vendar pa nobeden izmed predlogov reforme zaradi nasprotovanja RS takrat ni bil sprejet. RS je nato predlagala svojo verzijo načrta reforme, ki bi ustanovila deset območnih centrov, in takratni VP Ashdown je predlog sprejel, kljub temu da ta ni bil v skladu s priporočili EUPM glede števila območnih centrov. Vendar je potrebno poudariti, da so bila tudi v predlogu RS območja delovanja teh centrov definirana na tehnični in ne etnični podlagi. Vendar pa je RS tudi svoj lasten predlog nato zavrnila, eden izmed razlogov za to pa naj bi bila večja podpora Srbije, pa tudi Rusije stališču RS do reforme nasploh, ki je bilo odklonilno. Tudi grožnje EU, da s Srbijo ne bo podpisala SPS, če se bo njena podpora RS glede stališč do policijske reforme nadaljevala, niso pomagale. Pri vsem tem je potrebno omeniti, da so si bili strokovnjaki Federacije in RS enotni v mnenju, da je načrt policijske reforme, predlagan s strani EUPM, dober, saj naj bi tudi po njihovem mnenju občutno izboljšal delovanje in učinkovitost policije. Vendar pa strokovnjaki RS zaradi političnih pritiskov tega stališča niso smeli javno izražati (International Crisis Group 2005b, 8–11).

Politični voditelji BIH so sporazum o reformi podpisali šele leta 2007, in še to zaradi roka, ki jim ga je postavila EU. Če namreč sporazum do takrat ne bi bil podpisan, EU ne bi sklenila SPS z BIH (International Herald Tribune 2007) oziroma bi morala BIH na podpis sporazuma čakati dalj časa. Reforma se je nato prevedla v zakon aprila 2008, ko ga je potrdil parlament BIH. Takoj zatem je visoki predstavnik SZVP Solana pozval politične sile v BIH, naj zakon vestno implementirajo (European Union Special Representative in Bosnia and Herzegovina 2008). Vendar pa ga politiki v BIH niso upoštevali, saj zakon v praksi ni implementiran, tako da na ozemlju BIH *de facto* še kar vlada stanje, kakršno je bilo pred sprejetjem zakona (IFIMES 2008). Tudi v prihodnosti ne kaže nič bolje. Paddy Ashdown in Richard Holbrooke (2008) napovedujeta zaostritev razmer v BIH zaradi teženj RS po odcepitvi, podporo za tak korak pa naj bi RS dobivala od Rusije. Težnje po odcepitvi bodo tako še bolj omajale temelje, na katerih sloni policijska reforma in na koncu lahko politične razmere privedejo do popolnega propada reforme.

3.4.3 Strokovna pomoč pod okriljem širitve

Širitev je najmočnejše orodje EU za zagotavljanje miru in razvoja drugih držav. Določene dejavnosti, ki se izvajajo pod okriljem širitve, občutno pripomorejo k izgradnji miru. Ena izmed teh je tudi tehnična oziroma strokovna pomoč, ki jo EU nudi državam zahodnega Balkana in v okviru tega tudi BIH. Ta strokovna pomoč se financira iz proračuna EU, od leta 2007 so finančna sredstva združena pod okriljem Instrumenta za predpristopno pomoč (IPA, angleško: Instrument for Pre-accession assistance) (Svet Evropske unije 2006). Sredstva iz naslova IPA prejema vse tri kandidatke za članstvo v EU²¹ in vse potencialne kandidatke²².

Obstajata dve vrsti tehnični pomoči, ki sta financirani iz naslova IPA. Prva je tehnična pomoč, ki jo izvajajo zasebni ponudniki. Pri tej pomoči EU le oceni, kje je potrebna, nato pa prek razpisa izbere ponudnika tehnične pomoči, ki je, kot je že bilo omenjeno vedno zunanji izvajalec. Druga različica tehnične pomoči pa so dejavnosti ki jih ne izvajajo zasebni ponudniki, ampak javni uslužbenci iz držav članic EU, potekajo pa neposredno pod okriljem EU.

---

²¹ Kandidatke za članstvo v EU so: Hrvaška, Turčija in Makedonija.

²² Poleg BIH so to še: Albanija, Srbija, Črna Gora in Kosovo, kot je definirano po resoluciji 1244 Varnostnega sveta OZN.

To diplomsko delo se bo osredotočilo na slednjo vrsto pomoči, torej tehnično pomoč, ki jo izvajajo javni uslužbenci držav članic EU, saj se v to pomoč EU aktivno vključuje, medtem ko pri tehnični pomoči, ki jo izvajajo zunanji izvajalci, delo za državo koristnico, razen priprave osnutka projekta, opravijo zasebni strokovnjaki. Programi pomoči, katerih izvajalec je EU, so Twinning in Twinning Light ter TAIEX.

3.4.3.1 Twinning

Twinning je orodje strokovne pomoči, ki najverjetneje najbolj sledi prenašanju modela zahodne družbe v neko drugo okolje po doktrini liberalnega institucionalizma, saj neposredno uvaja prakse delovanja EU preko prevajanja njenega pravnega reda (*acquis communautaire*) v neko drugo državo²³.

Program je bil uveden leta 1998, danes pa je eden izmed ključnih orodij pomoči pri izgradnji institucij. Do leta 2005 je EK za twinning projekte namenila en bilijon evrov, ti projekti pa so najpogosteje naslavljali področje prava, svobode in varnosti, javnih financ in zadev notranjega trga EU, kmetijstva in ribištva ter okoljske in socialne politike. Koordinator vseh Twinning projektov je DG za širitev. Način izvedbe projektov pa se zaradi stalnega nabiranja novih izkušenj kar naprej izpopolnjuje. (Evropska Komisija 2005a, 4–5).

Kot je že bilo omenjeno, gre pri twinningu za to, da je strokovnjak iz države članice EU dodeljen državi, ki se bodisi pridružuje EU, ali pa je kandidatka ali potencialna kandidatka za pridružitve. Ta strokovnjak se imenuje twinning svetovalec – rezident (RTA). RTA je državni uslužbenec v članici EU, ki je dodeljen primernemu ministrstvu

---

²³ *Acquis communautaire* je seveda le primer neke matrike, ki je lahko uporabljena za izgradnjo miru. Namesto določil *acquisa* bi bila lahko uporabljena katera druga določila, vendar je z vidika EU najbolj smiselno, da Unija uporabi *acquis* kot skupek pravil, ki bi omogočili državi, v kateri se vrši izgradnja miru, izgradnjo določenih institucij. *Acquis* je namreč enak za vse države članice, tako da se z tem da vzpostaviti določene standarde, ki omogočajo sodelovanje vsem državam članicam EU v dejavnostih izgradnje miru na nekem področju. Poleg tega pa bodo verjetno države zahodnega Balkana prej ali slej postale članice EU, tako da bi se ob uporabi drugih sistemov pravil moralo takrat del opraviti še enkrat. Vendar pa to po drugi strani ne pomeni, da bi morala EU *acqis* uveljavljati nediskriminatorno. Nadvse pomembno je, da EU *acquis* vpeljuje v tiste segmente, v katere ga je smiselno vpeljevati. Kot je že bilo omenjeno, načrtuje EU twinning dejavnosti tudi v državah, ki niso kandidatke in potencialne kandidatke za vstop v Unijo, na primer v državah ESP in tudi drugod. Zanimivo bo videti, kaj bo v teh primerih uporabljeno kot skupek pravil za izgradnjo institucij.

v državi koristnici twinning pomoči in sicer z namenom svetovanja lokalnim uslužbencem pri vpeljavi novih projektov. RTA podpira vodja projekta, ki je član tistega dela javne uprave države članice, iz katerega prihaja tudi RTA. Vodja projekta je odgovoren za celotno izpeljavo projekta (Evropska Komisija 2005a, 8).

Karakteristike projekta definira EK, twinning partnerji, to so država koristnica in strokovnjaki iz države članice, pa nato skupaj izrišejo podroben načrt dela. Država koristnica twinning pomoči ima pravico izbirati, iz katere države članice EU naj prihaja RTA. Tudi ko projekt že poteka, je država koristnica tista, ki ga vodi, saj je uspeh projekta odvisen od pripravljenosti države koristnice za delo na projektu, torej ali si država koristnica zares želi izpeljati projekt. Le v primeru zavezanosti države koristnice cilju projekta bo namreč ta imel trajne učinke. Lastništvo države nad projektom pa ima za posledico tudi to, da se lahko twinning projekti vršijo tudi na bolj občutljivih in strateško pomembnih področjih kjer zasebni svetovalci ne bi prišli v poštev, kot je na primer področje varovanje meje. Uspešnost projekta se ocenjuje: na vsake tri mesece je pripravljeno vmesno poročilo o poteku projekta, na koncu pa še zaključno (Evropska Komisija 2005a, 9).

Za razliko od zasebnega svetovanja, kjer svetovalci dostikrat opravljajo delo namesto uslužbencev v državi koristnici, twinning največkrat še poveča obseg dela. RTA in lokalni uslužbenec namreč skupaj delata na uresničitvi zastavljenega projekt, ob tem pa se vrši prenos znanja iz RTA na lokalnega uslužbenca. Da bi takšno partnerstvo zares delovalo, ne sme biti ovirano od zunanjih oseb, zato je pomembno, da se država koristnica politično ne vpleta v delo na projektu oziroma mu daje vso politično podporo (Evropska Komisija 2005a, 11–12).

EK poleg načrtovanja projekta tega še koordinira, opazuje in skrbi za transparentnost in konsistentnost. Določa prednostne naloge v projektu in ga v celoti financira. EK prav tako nudi usposabljanje RTA, preden se ta odpravi v državo koristnico in mu je veskozi na voljo za pomoč tudi, ko je RTA že v državi koristnici (Evropska Komisija 2005a, 13).

Twinning projekt poteka v več fazah. V prvi fazi država koristnica identificira potrebo po projektu in skupaj z EK osnuje osnutek projekta (angleško: Twinning fiche). Nato so ti osnutki poslani državam članicam EU v oceno. Države članice nato same ali pa skupaj še z največ dvema pošljejo predloge za izvedbo projekta. Zatem država koristnica bodoče pomoči izbere najprimernejši predlog. Ko je predlog izbran, država

koristnica in njena partnerica, to je država članica EU, pripravita twinning pogodbo, ki vsebuje načrt dela. EK nato skozi nadzorni odbor oceni načrt dela. Če je projekt pozitivno ocenjen, se ta izvede. Kot je že bilo omenjeno, se med in po izvedbi izdajajo poročila poteku projekta, na koncu pa zunanji ocenjevalec in ocenjevalna skupina EK podata poročilo o uspešnosti projekta (Evropska Komisija 2005a, 14).

3.4.3.2 Twinning v BIH

EU v svoji strategiji do zahodnega Balkana poudarja pomembnost twinning, pa tudi TAIEX projektov v regiji (Evropska Komisija 2007b; 2008g). V državah zahodnega Balkana je bilo med letoma 2000 in 2005 tako uspešno izvedenih 65 twinning projektov. Večina teh je bila sicer izvedena na Hrvaškem, ostali pa so bili približno enako razporejeni po regiji. Pričakuje se, da bo tudi v ostalih državah zahodnega Balkana twinning igral vedno večjo vlogo, predvsem v procesu izgradnje institucij (Evropska Komisija 2005a, 6).

V BIH je bilo med letoma 2000 in 2006 izvedenih 10 twinning projektov. Eden je bil izveden na področju kmetijstva in ribištva, štirje na področju pravosodja in notranjih zadev, dva na področju transporta, energetike in telekomunikacij, trije pa na drugih področjih (Twinning and Sigma Co-ordination Team 2006). Akcijski načrt dejavnosti v BIH v letih 2007 in 2008 predvideva financiranje twinning in twinning light programov, ki se uvrščajo pod vse tri točke Kopenhagenskih kriterijev. 25 do 30 odstotkov sredstev bo namenjenih doseganju političnih kriterijev, enak odstotek se bo namenil za doseganje socialno-ekonomskih kriterijev, 40 do 50 odstotkov pa za doseganje evropskih standardov.

Glede na preteklo dejavnost bo projektov twinning v prihodnosti več. V letu 2007 je bilo pripravljenih 8 osnutkov projektov, ki vključujejo bodisi metodo twinning ali twinning light:

- Pomoč Ministrstvu za telekomunikacije in transport BIH, saj ministrstvo nima usposobljenih uslužbencev za izvedbo projektov iz naslova IPA. Twinning bo v tem primeru usposobil uslužbence za izvajanje teh projektov in za nadaljnje usposabljanje ostalih uslužbencev na ministrstvu (Evropska Komisija 2007c).
- Twinning z namenom okrepiti sisteme za upravljanje s človeškimi viri v civilni upravi: projekt bo namenjen usposabljanju tistih, ki so v civilni upravi odgovorni za upravljanje s človeškimi viri (Evropska Komisija 2007h).

- Twinning z namenom skupnega usposabljanje uslužbencev SIPA, finančnega regulatornega telesa, uslužbencev finančnih institucij in tožilcev za boj proti pranju denarja (Evropska Komisija 2007g).
- Twinning light program z namenom izobraževanja uslužbencev Centralne banke BIH, ki so zaposleni na področju upravljanja s človeškimi viri (Evropska Komisija 2007e).
- Program ki vsebuje poleg ostale pomoči tudi twinning pomoč in je namenjen učinkovitemu upravljanju z migracijskimi tokovi, te pomoči pa bodo deležni Ministrstvo za varnost, Ministrstvo za zunanje zadeve, Ministrstvo za človekove pravice in begunce in ostale kompetentne avtoritete (Evropska Komisija 2007d).
- Twinning program, ki bo harmoniziral zakone obeh entitet BIH na področju zavarovalništva in izobraževal ljudi, ki so zaposleni v zavarovalnih agencijah (Evropska Komisija 2007j).
- Program, ki vključuje dejavnost twinning light in ki bo okrepil sposobnosti delovanja in s tem tudi neodvisnost Agencije za regulacijo komunikacij (Evropska Komisija 2007f).
- Twinning program, ki bo pomagal državnemu Ministrstvu za pravosodje in ministrstvoma entitet pri strateškemu načrtovanju, koordinaciji pomoči in pri integriranju v EU (Evropska Komisija 2007i).

Vsi naštetih twinning programi razen zadnjega naj bi se začeli v septembru ali oktobru 2008 (Evropska Komisija 2008a).

3.4.3.3 Ocena uspešnosti twinning projektov

Twinning se je izkazal za nepogrešljiv instrument predpristopne pomoči. Kljub temu, da vsi twinning projekti niso bili uspešni, zgodovina kaže, da uspešnost projektov raste, in sicer sorazmerno na izkušnje, pridobljene iz že izvedenih projektov. Trajnost uspeha projekta pa je odvisna od širše podpore javne administracije države koristnice. Pokazalo se je, da mora twinning projekte nujno spremljati širša reforma javne administracije, saj se bodo, če temu ne bo tako, rezultati projekta kmalu porazgubili (Evropska Komisija 2004a, I).

Pokazalo se je tudi, da zasebni sektor ne premore dovolj znanja o pravnem redu EU za učinkovito izpeljavo tistih projektov, ki zahtevajo obširno znanje pravnega reda. Zaradi tega je twinning pri takšnih projektih edina učinkovita rešitev. Pomembna pa je še ena lastnost twinninga, namreč vzpostavitev trajne povezanosti med uradniki v državi članici in državi koristnici, ki jo projekt vzpostavi. Državi po projektu namreč še kar sodelujeta oziroma si pomagata z nasveti na relevantnem področju, kar dodatno pripomore k razvoju države koristnice. Prav tako lahko twinning pripomore k temu, da država koristnica skozi program sama uvidi nujnost reforme administracije, kar poveča možnosti za to, da jo bo dejansko izpeljala. Vendar pa klasična tehnična pomoč, to je tista, katere ponudnik je zasebni sektor, ni nekoristna: izkušnje kažejo, da je ta učinkovita, kadar so projekti manjši in zelo precizno definirani. Kjer pa je projekt širši in obravnava večje področje *acquisa*, pa je twinning bolj primeren (Evropska Komisija 2004a, II).

Twinning pa prinese tudi nekatere bolj neoprijemljive rezultate. Dostikrat se zaradi twinninga izboljšajo odnos oziroma obnašanje različnih subjektov v državi koristnici. To se odraža predvsem v večjem sodelovanju med temi subjekti, na primer v sodelovanju med ministrstvi, kar je vitalnega pomena za uspešen razvoj in reformo javne uprave (Cooper in Johansen 2003, 7).

3.4.3.4 TAIEX

Kot je že bilo omenjeno, je TAIEX orodje kratkoročne pomoči. Uporablja se za prenos pravnega reda EU v pravni red države koristnice pomoči in za administracijo, implementacijo ter uporabo tega pravnega reda. TAIEX je tudi način tehničnega usposabljanja in vir informacij za državo. Poleg tega pa mehanizem ocenjuje napredek države pri približevanju EU in daje predloge za nadaljnje projekte. TAIEX projekte izvajajo strokovnjaki iz držav članic EU. Ti se registrirajo v posebni bazi, s čimer izrazijo voljo do sodelovanja pri projektu, nato pa so izbrani glede na potrebe držav koristnic pomoči (Evropska Komisija 2004b).

Od leta 2004 so postale prejemnice TAIEX pomoči tudi države zahodnega Balkana, in sicer v sektorjih: zakonodaja, ki ureja delovanje notranjih trgov, pravosodne in notranje zadeve, carine, državna pomoč, transport, energetika, kmetijstvo in razvoj ruralnih

področij ter usposabljanje parlamentarnih uslužbencev. V letu 2004 je bilo tako organiziranih okoli 40 seminarjev, ki se jih je udeležilo več držav s področja zahodnega balkana. Na seminarjih je sodelovalo 1,300 uslužbencev iz regije (Evropska Komisija 2004b, 10). V letu 2004 se je BIH udeležila 51 dogodkov v okviru TAIEX, na teh dogodkih pa je sodelovalo 163 državljanov BIH (Evropska Komisija 2004b, 11).

Leta 2005 se je zgodil visok porast TAIEX dejavnosti v regiji zahodnega Balkana. Tako se je TAIEX projektov udeležilo več kot 5000 ljudi iz regije, število projektov pa je zraslo na 200. Od 5000 sodelujočih jih je bilo iz BIH 645. Projekti so začeli potekati tudi v samih državah zahodnega Balkana²⁴ (Evropska Komisija 2005b, 8–9). Leta 2005 je v BIH potekalo 13 projektov TAIEX, leta 2006 8, leta 2007 pa 14 (Evropska Komisija 2007a, 35).

Leta 2008 je bil v okviru TAIEX dejavnosti ustanovljen tudi program z naslovom Dialog s civilno družbo. Namenjen je kandidatkam in potencialnim kandidatkam za vstop v EU z namenom okrepiti vlogo civilne družbe v teh državah, potekal pa bo v obliki skupinskih obiskov različnih skupin predstavnikov civilne družbe. Program bo ponujal obiske EU institucij, NVO v EU in ostalih relevantnih evropskih, mednarodnih in nacionalnih organizacij z namenom seznanitve predstavnikov civilne družbe s politikami EU, projekti in načinom dela naštetih institucij. Med drugim bodo v programu sodelovale naslednje skupine iz držav kandidatk in potencialnih kandidatk: NVO, ki se ukvarjajo z zadevami, povezanimi z *acquis communautaire*, kot so enake možnosti, nediskriminacija, otrokove pravice, mladina itd; kulturne organizacije in fundacije, ki delujejo na področju kulture, umetnosti, izobraževanja in jezikoslovja; učitelji in akademiki; skupine, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami; predstavniki okrajev ali regij; predstavniki kmetijskega sektorja; predstavniki verskih institucij; predstavniki institucij za varovanje potrošnikov itd. (Evropska Komisija 2008b).

---

²⁴ Pred tem so projekti za zahodni Balkan potekali le v Bruslju.

3.4.4 Povzetek dejavnosti EU v okviru strokovne pomoči v BIH

Pregled dejavnosti strokovne pomoči EU na ozemlju BIH pokaže, da je EU najbolj dejavna in uspešna na področju usposabljanja osebja v javni upravi, manj pa je uspešna pri načrtovanju in izvrševanju širših politik (reform) oziroma pri izgradnji konsenza o teh politikah. Prav tako do leta 2008 in programa Dialog s civilno družbo ni bila aktivna na širšem področju civilne družbe oziroma pri spodbujanju širšega sodelovanja med etnijami. Tako tudi ni imela programov, ki bi vključevali širšo družbo v proces formacije politik.

Pri usposabljanju javnih uslužbencev je EU relativno uspešnejša predvsem pri manjših, jasno definiranih in politično nespornih projektih, kot je na primer tehnično usposabljanje posameznih policijskih uslužbencev pod okriljem EUPM ali manjšega števila uslužbencev skozi posamezen twinning projekt. Uspešnost je omejena zaradi neizgradnje širšega političnega konsenza glede bolj občutnih reform javne uprave, kar onemogoča večjo uspešnost obstoječih projektov EU. Vprašanje je tudi, kako trajnostni so lahko doseženi rezultati brez širše reforme nekega sektorja.

Zaradi tega se kaže nujnost posvečanja občutno večje pozornosti izgradnji sistemov načrtovanja in izvrševanja politik ter sodelovanja med etnijami, tako na mikro kot na makronivoju. Policijska reforma je primer politike, ki ni uspela prav zaradi tega, ker je bila vsiljena s strani zunanjih akterjev, pri čemer je dejstvo, da je bila dejansko dobro zasnovana, nepomembno. Neuspeh reforme kaže na dejstvo, da neka reforma ne more biti uspešna, če pri njenem nastajanju niso aktivno udeleženi vsi tisti, ki jih reforma zadeva. Zato bi se morali zunanji akterji in predvsem EU osredotočiti na izgradnjo prej omenjenih sistemov oziroma praks, ki bi do neke mere institucionalizirale odločanje po modelu nekakšne konsociativne demokracije. V okviru tega je potrebno pri političnih elitah in civilni družbi ustvariti zavest, da so reforme potrebne, po drugi strani pa dati možnost tem lokalnim akterjem, da dejansko prevzamejo odgovornost za te reforme. Takšen koncept je v določeni meri že uspešno uporabljen pri twinning projektih, kjer je poudarjeno lastništvo države koristnice nad projektom, prenos tega sistema na višje ravni odločanja pa predstavlja naslednji korak, ki se mu EU, če želi biti uspešna v izgradnji miru v BIH in tudi drugod, ne bo mogla izogniti.

Načinov, kako doseči ta cilj, je več. Seveda bi bilo nemogoče takoj zasnovati velikopotezne programe, ki bi zavzemali širše ciljne skupine. Postopno napredovanje in širjenje programov je verjetno najbolj smiselno, vendar pa je zelo pomembno to, da se dejavnosti dejansko širijo in izpopolnjujejo v enakomernem in dovolj hitrem tempu. V nasprotnem primeru bo posamezna dejavnost neuspešna, saj ne bo deležna nadgradnje oziroma podpore, edini rezultat programa pa bodo zapravljeni sredstva in zaupanje prebivalcev države v EU. Primer tega je EUPM: kljub pozivom nekaterih (na primer International Crisis Group, 2005b) se ta ni okrepila oziroma razširila svojega mandata in pristojnosti, ko se je to izkazalo za potrebno, rezultat tega pa je (pre)dolgo trajanje misije in neuspeh pri uvajanju kakršnega koli širšega prestrukturiranja oziroma reforme policije.

Problem delovanja strokovne pomoči je tako predvsem hitro odzivanje na situacijo. Twinning, TAIEX in EUPM so nedvomno korak v pravo smer, vendar EU ne more dovolj hitro doseči konsenza po širjenju oziroma ustanovitvi novih programov, ko se pokaže potreba za to. Zaradi tega je tudi usoda že obstoječih programov negotova.

3.5 Predlogi za nove programe v okviru strokovne pomoči

V zadnjem času se pojavlja vedno več analiz delovanja EU v okviru izgradnje miru in njene primarne dejavnosti v okviru izgradnje miru, izgradnji institucij. Iz teh analiz izhajajo tudi kritike. Bechev in Andreev (2005) na primer podajata razširjeno kritiko delovanja EU v okviru izgradnje miru v BIH, ki je bila do določene mere potrjena tudi v analizi tega diplomskega dela. EU naj bi se po njunem mnenju preveč osredotočala na faktor učinkovitosti struktur formacije in izpeljave politik v BIH, premalo poudarka pa naj bi dala razvoju večjega sodelovanja civilne družbe v procesih odločanja. Tako postavlja princip učinkovitosti daleč pred princip reprezentativnosti. Prav tako EU sama določi, kdaj so institucije v državi funkcionalne, torej katerim kriterijem morajo zadostiti oziroma na kakšen način morajo delovati, da se jih bo označilo kot funkcionalne. Pri določanju kriterijev, ki jih morajo države oziroma institucije držav, ki si prizadevajo za vstop v EU, izpolniti, EU ne upošteva oziroma ne spodbuja oblikovanja mnenj lokalnih politikov ali civilne družbe. Posledica tega je, da EU s tem ne pripomore k sodelovanju lokalnih politikov in civilne družbe pri izgradnji političnih institucij, ampak nadaljuje prej omenjeno odvisnost institucij oziroma političnih

akterjev od politik, ki so jih formirali tuji strokovnjaki, medtem ko lokalni politiki in civilni družbi ni dana možnost, da ustvarja svojo lastno politiko. Sama pomoč EU naj bi bila prav tako preveč osredotočena na ozek sloj vladajočih elit BIH, pri kateri hoče ustvariti enotna stališča do EU. Tako si EU ne prizadeva, da bi se ta stališča formirala na podlagi širših interesov bosanske družbe, ampak poskuša vsiliti svoja stališča, katera smatra za pravilna, kljub temu, da seveda prebivalci BIH verjetno bolje kot zunanji akterji vedo, kakšni so njihovi interesi.

Raziskava Pippe Norris (2005) še nadalje potrjuje dejstvo, da je treba poleg vlaganja v sodelovanje med političnimi elitami nameniti sredstva tudi za razvoj civilne družbe, saj naj bi bila slednja vsaj tako pomemben dejavnik v politični izgradnji miru kot razvoj sodelovanja med političnimi elitami. Sodelovanje med političnimi elitami po principu konsociativne demokracije naj bi pripomoglo predvsem k večji odgovornosti političnih elit in izboljšanju demokratičnih praks odločanja, vendar pa naj to sodelovanje ne bi pripomoglo k večji politični stabilnosti ali k izboljšanju učinkovitosti vladanja. Za slednja dva kriterija je potrebno predvsem nameniti veliko sredstev za izgradnjo civilne družbe, pri čemer Norris (2005, 21) izpostavi vlaganje v izobraževanje, zdravstvo, pravično trgovino in odpise dolgov. Uvedba konsociativnih načinov odločanja je tako učinkovit prvi korak pri politični izgradnji miru, za trajnost in uspešnost takšne vladavine pa je nujno vlagati v širšo civilno družbo, saj je le-ta sposobna generirati zadosti podpore, potrebne za demokratične načine odločanja.

V nadaljevanju so tako predstavljene nekatere dejavnosti strokovne pomoči, ki naslavljajo problematiko izgradnje konsenza med političnimi elitami in izgradnjo civilne družbe, v katero spadaj tudi lokalna (regionalna, občinska) politika v državi, in ki bi se lahko izkazale kot uspešne na območju BIH.

3.5.1 Mediacija kot orodje za formacijo novih politik

Koncept mediacije kot orodja za formacijo javnih politik je razširjen v nekaterih državah, ki so liberalne demokracije. Primer take države so Združene države Amerike, kjer se princip mediacije pogosto uporablja na občinski ravni, saj je občutni cenejši kot pa poravnava sporov na sodišču. Kot tak ali po potrebi modificiran bi lahko bil uspešno

uporabljen tudi kot orodje za formacijo politik na vseh nivojih odločanja v državah, kjer mehanizmi izgradnje politik ne delujejo. Mediacija naslovi tako problematiko kvalitete politik kot tudi učenje akterjev o procesu izgradnje politik.

Mediacija je učinkovita takrat, ko strani v konfliktu same niso sposobne doseči dogovora o neki politiki, in se zaradi tega po pomoč obrnejo k mediatorju. Mediator ni le nekdo, ki moderira razgovor med različnimi akterji o izgradnji določene politike, ampak jih zavestno usmerja v dosego dogovora, ki bi bil všečen vsem vpletenim stranem. Pravilo v mediaciji je, da se vse odločitve sprejemajo s konsenzom.

Mediator prav tako ni sodnik ali arbiter, ampak nekdo, ki omogoči strankam v sporu, da se skupaj učijo, kreativno izumljajo in ocenjujejo rešitve za nek problem ter izpogajajo tak dogovor, ki bo zadovoljil vse. Ponavadi imajo ti akterji na začetku postopka mediacije slab medsebojni odnos, ki je poln sumničenja in odpora do dogovarjanja z drugo stranjo. Eden drugemu dokazujejo pravilnost lastnega mišljenja in zaradi nezaupljivosti odvrtačo mišljenje druge strani. Naloga mediatorja pa je, da spremeni odnos teh strank do konflikta: namesto dokazovanja pravilnosti lastne trditve akterje pripravi do tega, da na reševanje konflikta gledajo z drugega zornega kota in se vprašajo, kakšna bi bila najboljša možna rešitev problema oziroma kakšna bi bila najboljša možna politika, ki bi ustrezala vsem. Ta preskok se zgodi s pomočjo skupnega ugotavljanja dejstev o problemu. S pomočjo vodenja mediatorja akterji ugotavljajo, katera dejstva v konfliktu obstajajo in s katerimi se lahko strinjata obe (ali več) strani. Skozi ta proces stranke v konfliktu tudi ugotovijo, da so zahteve oziroma stališča nasprotne strani prav tako legitimna in da rešitev problema ne bo mogoča, če ne bodo naslovljeni oziroma rešeni tako pomisleki lastne kot tudi nasprotne strani. Ko so ti pomisleki identificirani in legitimirani, se lahko začne postopek iskanja najboljše rešitve. Ta postopek za posledico nima le-to, da v večini primerov pripelje do trajnostne rešitve, ampak se stranke v postopku ob tem tudi učijo samega formiranja politik. Ko se nato najde najboljša rešitev (ki je plod aktivnih prizadevanj vseh strani v konfliktu), je tudi zaupanje med stranmi okrepljeno, s tem pa se vzpostavi pogoje za nadaljnje sodelovanje. Mediatorji v procesu ne delujejo kot eksperti v formaciji politik, ki svetujejo pri substantivnih aspektih politike, ampak le ustvarjajo pogoje za uspešno delo med različnimi stranmi v konfliktu, pod katerimi lahko stranke v konfliktu delijo informacije in izkušnje, ocenjujejo interese in prioritete ter nato izumijo rešitve za problem (Laws in Forester 2006).

Prakso mediacije lahko primerjamo s policijsko reformo v BIH. V postopek izgradnje substantivnih določil reforme niso bile vpletene vse strani, prav tako stranke postopku niso bile enakovredne. Oris reforme je pripravila EK, njena podrobnejša določila pa EUPM. Kljub temu, da so vse stranke priznale, da je reforma dobra, se je pri RS pokazalo nasprotovanje do reforme, rezultat tega pa neizvajanje reforme v praksi. Zelo je verjetno, da bi v postopku mediacije stranke prišle do podobne rešitve, kot jo je predlagala EUPM, vendar pa bi imele občutek, da je reforma plod njihovega dela. V procesu mediacije bi morala EU postati le še ena stranka v postopku, ki je na voljo za tehnično pomoč pri reformi, a ki je po moči enakovredna ostalim. Verjetno se ne bi bilo težko strinjati lokalnim akterjem oziroma stranem v konfliktu, da je izboljšanje delovanja policije potrebno, saj je njena neučinkovitost in posredno naraščanje kriminala očitno. Ko bi vpletene strani spoznale, da je ta problem skupen, bi ga lahko nato tudi skupaj reševale. Akterji so tega nedvomno sposobni. Milorad Dodik, voditelj bosanskih Srbov, ki je zavrnil policijsko reformo, je bil, preden se je povzpел na ta položaj, pripravljen na sodelovanje, svojo nacionalistično retoriko pa je prevzel šele po prihodu na položaj, verjetno zato, ker je bil to edini način za pridobitev volivcev. Ob resnični možnosti za rešitev določenih problematik bi bil verjetno pripravljen spremeniti to retoriko, saj bi se pri nagovarjanju volivcev lahko skliceval na dejanske rezultate in ne bi imel potrebe po uporabi nacionalistične retorike, ki je v večini primerov destruktivna in slaba alternativa dejanskim rezultatom, gledano tudi z vidika nekoga, ki jo uporablja.

Seveda pa proces mediacije ni omejen le na najvišjo raven političnega odločanja, nasprotno, proces bi bil najverjetneje najbolj učinkovit, če bi se vršil na več ravneh političnega odločanja hkrati, saj so ravni med seboj prepletene, za uspešno sodelovanje pa je potrebno vse, ki se ukvarjajo s formiranjem politik, usposobiti v neodvisnem načrtovanju politik. Mediacija bi tako lahko bila odgovor na oba problema, to je na problem sodelovanja med etnijami (na političnem nivoju) in na nezmožnost politikov načrtovanja politik.

Kljub temu, da je vloga EU v samem postopku enaka kot vloga ostalih akterjev, bi morala Unija svojo moč uporabiti za odvrčanje drugih akterjev, ki nimajo neposrednih interesov v neki politiki, od vplivanja na akterje, ki sodelujejo v procesu mediacije, v primeru policijske reforme in verjetno tudi kje drugje, sta ta zunanja akterja Rusija in

Srbija. EU mora tako sama omejiti svoj vpliv na lokalne akterje, obenem pa mora preusmeriti svoj trud v izgradnjo okolja, ki bi omogočal neodvisno delovanje lokalnih akterjev od ostalih, ki nek spor izrabljajo za doseganje lastnih interesov.

3.5.2 Delovanje na ravni civilne družbe

Na ravni civilne družbe so bile v BIH do sedaj najaktivnejše nevladne organizacije, različne sheme pomoči posameznih držav in do neke mere institucije iz sistema OZN. EU bi lahko na tem nivoju prispevala veliko več, vsekakor pa bo zaradi potrebe po celovitem naslavljanju dejavnikov konflikta morala v prihodnosti postati bolj aktivna. Do določene mere se aktivnost že povečuje, in sicer v obliki zgoraj opisanega TAIEX programa Dialog s civilno družbo, vendar to seveda ni dovolj.

Kmalu po podpisu Daytonskega sporazuma so v BIH prišle številne NVO, mednarodne organizacije in denarna pomoč držav, ki naj bi pomagala pri obnovi civilne družbe. Vendar pa je bil uspeh teh akterjev relativno majhen. Razlogov, zakaj je temu tako, je več. Prvi je ta, da projekti obnove civilne družbe dostikrat niso potekali po načelu multietničnosti, ker se niso usmerili na obnovo tiste infrastrukture, ki jo uporablja več etničnih skupin, temveč so podlegli pritiskom lokalnih politikov po obnovi tiste infrastrukture, ki je bila njihovem lastnem v interesu, ali pa se preprosto niso zavedali pomembnosti obnovitve struktur, ki so namenjene multietnični uporabi. Drug razlog je bila premajhna intenzivnost sodelovanja z vsemi relevantnimi lokalnimi akterji, kar je privedlo do prej omenjenih pritiskov s strani lokalnih županov in določenih ostalih elit ob zapostavljanju interesnih skupin civilne družbe. Tako se je na primer dogajalo, da so obnovili tisto četrt, iz katere je prihajal župan nekega mesta, kljub temu da ta ni bila najbolj potrebna obnove, oziroma je njena obnova predstavljala majhno dodano vrednost, kar je povzročilo tudi nestrinjanje lokalnega prebivalstva. Tretji razlog je bila slaba koordinacija pomoči: sestankov med zunanjimi akterji, ki so se ukvarjali z obnovo civilne družbe, je bilo občutno premalo ali pa so bili slabo vodeni ali zaradi kakega drugega razloga neučinkoviti. Četrty razlog pa je bil preveliko samooglaševanje zunanjih akterjev: ti so na primer na posamezne stavbe, ki so jih obnovili oziroma prispevali sredstva za njihovo obnovo, označili z vidnim logotipom, kar je v lokalnem prebivalstvu vzbujalo občutek odvisnosti od zunanje pomoči in lastne nesposobnosti (Demichelis 1998).

Pri izgradnji civilne družbe je tako kot pri formaciji politik na višjih nivojih nujno postaviti poudarek na multietničnosti posameznih projektov. Posamezni projekti morajo koristiti in s tem združevati več etnij na nekem področju, pomembno pa je tudi, da ni nobena izključena.²⁵ Primer takšnih projektov so mladinski centri, v katerih se lahko srečuje mladina različnih etničnih skupin in se skupaj uči oziroma sodeluje v skupinskih aktivnostih, ali pa programi za izobraževanje odraslih. Tudi v procesu načrtovanja in odločanja o projektih morajo biti udeleženi vsi, ki se jih ta projekt dotika, še posebno lokalno prebivalstvo in politiki. Kadar se le da, je potrebno za projekte najeti lokalno delovno silo oziroma strokovnjake, njihova sestava pa mora biti prav tako, če se le da, multietnična. Potrebna je tudi vpeljava nadzora nad delom različnih zunanjih akterjev v BIH v smislu boljše koordinacije in pa usposabljanju teh akterjev, kako svoje delo prilagoditi stanju na terenu (podobno kot usposabljanje RTA v twinning projektih).

EU bi pri tem morala igrati večjo vlogo. Ker ima več finančnih in tudi ostalih sredstev, bi lahko prispevala denar in strokovnjake, ki bi prevzeli vidno vlogo pri vzpostavljanju projektov na ravni civilne družbe. Poleg obnove institucij civilne družbe bi se lahko EU zaradi svojih sredstev ukvarjala tudi s projekti, ki bi bili namenjeni vzpostavljanju majhnih podjetij. Slabe ekonomske razmere so po mnenju Jamesa Mayalla (1990, 47-8) namreč najbolj rodovitna tla za razvoj nacionalizma. Ob slabih ekonomskih razmerah in slabih možnostih za njihovo izboljšanje pridobijo na teži nacionalistične ideologije, saj vidijo ljudje v nacionalistični ideologiji edino možno sredstvo za izboljšanje njihove ekonomske situacije. Z izboljšanjem ekonomskih razmer oziroma vzpostavitvijo novih možnosti za ekonomski razvoj pa se tako odpravi eden izmed glavnih razlogov za prevzemanje nacionalističnih ideologij v družbi.

Podobno kot RTA bi lahko strokovnjak EU na določenem območju, na primer v neki občini, deloval kot nekdo, ki predvsem z znanjem (nasveti) pomaga Bosancem pri vzpostavitvi podjetja, obenem pa je, če mu je predstavljen dober poslovni načrt, pooblaščen tudi za odobritev posojila za projekt. Eden od pogojev oziroma dejavnikov, ki bi odločal o višini posojila, bi lahko oziroma moral biti tudi multietnični značaj projekta, kar bi pomenilo, da bi bil podjetnik na podlagi finančnih sredstev vzpodbujen k zaposlitvi etnično mešane delovne sile, poleg tega pa bi se moral strogo držati načel enakih možnosti in nediskriminacije pri zaposlitveni politiki podjetja.

---

²⁵ Tako so lahko tudi projekti, ki so na primer namenjeni samo vračajočim beguncem, dostikrat kontraproduktivni, saj umetno ločujejo civilno družbo na različne sloje.

Tudi pri koordiniranju dejavnosti obnove civilne družbe z ostalimi akterji bi bilo smotno, da EU prevzame vodilno vlogo. EU namreč je oziroma želi postati vodilni akter v izgradnji miru v BIH, tako da je kot tak najbolj primeren za koordinacijo. Za prevzem takšne vloge bi morala EU usposobiti oziroma dati na voljo strokovnjake, ki se spoznajo na izgradnjo miru in koordinacijo aktivnosti na pokonfliktne področju. Vendar pa bi strokovnjak EU, podobno kot mediator, imel vlogo povezovalca: glavne pobude za obnovo bi morale priti s strani civilne družbe in lokalnih politikov, EU pa bi imela pooblastila le za nadzor projektov v smislu, da bi ti projekti in delovanje ostalih akterjev ustrezalo standardom nediskriminacije in multietničnega značaja. EU bi lahko organizirala tudi delavnice ali podobne načine usposabljanja za ostale akterje, takšna usposabljanja pa bi pripravila osebe delo v specifičnem okolju, kakršna BIH nedvomno je.

4 Zaključek

EU se nedvomno zaveda pomembnosti dejavnosti izgradnje miru v okviru zunanje oziroma obrambne politike unije. To dokazujejo različne dejavnosti, ki zavzemajo mnogo področij in območij. Tako je EU skozi različne programe dejavna na ekonomskem, političnem in skozi ta dva nekoliko tudi na socialnem področju. Kar se tiče območij, je Unija aktivna v svoji neposredni interesni sferi, to je na zahodnem Balkanu in gledano širše tudi v ostalih bližnjih državah skozi ESP. Poleg tega ima vzpostavljene programe z latinsko Ameriko, Afriko in Azijo. Slednji sicer zavzemajo predvsem finančno pomoč, vendar je tudi to jasen pokazatelj, da želi EU postati globalni akter na področju izgradnje miru.

Strokovna pomoč se vrši skoraj izključno na ozemlju zahodnega Balkana, v državah kandidatkah in potencialnih kandidatkah, in sicer pod okriljem politik širitve oziroma EVOP (SVZP). Strokovna pomoč, ki se vrši pod okriljem EVOP ima obliko misij in pomaga bodisi v primeru naravnih ali političnih nesreč na nekem območju, bodisi pri izgradnji policijskih sil, pri izgradnji vladavine prava ali pri izgradnji civilne administracije. Pod okriljem politik širitve pa se vrši predvsem pomoč, ki je namenjena usposabljanju posameznikov ali skupin ljudi na ravni državne uprave.

Če izključimo začetne težave, je EU vzpostavila nekatere programe, ki so lahko vzor delovanja v izgradnji miru. Primer tega je twinning in tudi določen segment EUPM, saj sta obe dejavnosti, vsaj na področju BIH, uspešni pri prenosu znanja iz uslužbencev držav članic na lokalne uslužbence.

Vendar so ti programi omejeni na ozko področje delovanja, torej le na usposabljanje posameznikov oziroma manjših skupin uslužbencev v državni upravi, medtem ko so bili poskusi EU delovati na višjem, političnem nivoju, neuspešni. Temu je bilo tako zaradi napačnega pristopa EU do programov, ki potrebujejo potrditev in zavezanost lokalnih politikov, saj EU v proces vzpostavljanja reform ni zadostno vključila lokalnih akterjev in civilne družbe, ampak je poskušala reforme, v primeru BIH policijsko reformo, narekovati sama, kar je na koncu povzročilo njen propad oziroma neupoštevanje v praksi.

Slabo pa je tudi prilagajanje programov strokovne pomoči EU. Izgradnja miru je dinamičen proces, zato mora biti vršilec te izgradnje sposoben nenehnega odzivanja na dane razmere, ki se pojavijo v neki časovni točki. Slaba sposobnost prilagajanja EU je vidna na primeru EUPM. Ko se je pokazalo, da obstoječa EUPM ni več primerna oziroma da potrebuje širša pooblastila, EU ni bila sposobna prilagoditi misije v skladu s temi priporočili. Podobno je tudi s twinning projekti: sami projekti so zelo uspešni, vendar je potrebno te projekte nadgraditi s širšimi reformami javne uprave. A EU tudi na področju reforme javne uprave ni dejavna, kar ogroža rezultate twinning projektov.

Tudi na ravni civilne družbe, EU z izjemo TAIEX programa, vzpostavljenega leta 2008, ni aktivna, kljub temu da se kaže velika potreba po delovanju na tem področju. Osveščenost civilne družbe je namreč ključnega pomena tako za politično, ekonomski in socialno obnovo.

V diplomskem delu so že bila podana priporočila za delovanje EU tako na makronivoju kot na ravni civilne družbe. Poleg vzpostavitve dejavnosti na teh ravneh pa se mora EU naučiti tudi omenjenega hitrejšega prilagajanja že obstoječih programov na spremenjene razmere. Zaradi tega bi morala EU bolj skrbno pripraviti načrte za delovanje na nekem področju, obenem pa zagotoviti dovolj velika sredstva, tako finančna kot tehnična, ki bi zagotavljala nemoten potek izgradnje miru v državi. Nič ni narobe, če EU v neki državi začne skromno, z nekaj programi. Vendar pa mora nato EU imeti na voljo tako sredstva, kot tudi politično podporo držav članic po razširitvi teh programov, ko se pokaže potreba za to. V nasprotnem primeru EU tvega, da bo šel ves vložen trud v nič.

Izgradnja miru je torej proces, ki se ga ne da ustaviti na neki točki, ampak mora potekati vse dokler država ni sposobna povsem samostojno delovati na političnem, ekonomskem in socialnem nivoju, seveda v skladu z mednarodnimi normami, kot je spoštovanje človekovih pravic. Vendar pa se mora vršilec izgradnje miru zavedati, da bo za uspešen zaključek procesa v tega najverjetneje potrebno vložiti precej sredstev in politične volje. Izgradnja miru je namreč proces, ki obsega mnogo področij. V primeru EU in BIH (in najverjetneje tudi v primeru drugih držav) na proces izgradnje miru vplivajo mnoge širše politike Unije, ki imajo to značilnost, da so občutljive oziroma jih je izredno težko spreminjati. Primer take politike je vizni režim, ki onemogoča poslovanju BIH mobilnost, ki je potrebna za meddržavno poslovanje, obenem pa učinkovito manjša

možnosti študentom po pridobitvi izobrazbe in delavcem odteguje boljši zaslužek. Vse to zavira nadaljnji prenos znanja, ki se vrši na primer pri študijskih izmenjavah ali na poslovnih srečanjih, obenem pa prebivalcem BIH hkrati možnosti udejstvovanja na tistih področjih, na katerih se zaradi stanja svoje države doma ne morejo (Balfour 2008). Verjetno bi bilo za post-konfliktno obnovo BIH veliko bolj učinkovito, če bi EU popolnoma odprla svoje meje, saj potencialni migranti iz zahodnega Balkana ne bi negativno, ampak kvečjemu pozitivno vplivali na ekonomije držav članic, tako kot so poljski delavci izjemno pozitivno vplivali na ekonomijo Združenega Kraljestva in Irske. Po drugi strani pa bi migranti iz BIH dobili možnost boljšega zaslužka, katerega del bi najverjetneje pošiljali nazaj v BIH in s tem pripomogli dvigu prihodkov prebivalcev BIH, kar bi nedvomno pozitivno vplivalo na ekonomsko obnovo države. Poleg tega bi lahko migranti, ki bi se s privarčevanimi denarnimi sredstvi od dela v tujini vrnil v BIH, s tem denarjem odpirali majhna podjetja in s tem učinkovito pripomogli pri nadaljnjem razvoju podjetništva v BIH. In prav razvoj podjetništva igra veliko vlogo pri ekonomski stabilizaciji države, saj poleg zaslužka ustvarja tudi prepotrebna delovna mesta.

Vizna politika je le en primer širše politike EU, ki lahko zelo vpliva na procese izgradnje miru v posamezni državi. Ostali primeri bi lahko bili zgrešene ekonomske politike v smislu zahtev po prehitri liberalizaciji ekonomskega sektorja in nedodelana trgovinska politika. Kar se tiče zahtev po liberalizaciji, so se te zahteve v preteklosti že izkazale za uničujoče, če država strukturno še ni bila pripravljena za takšno liberalizacijo. Primer tega je pogojevanje Mednarodnega denarnega sklada (IMF) pri dajanju kratkoročnih posojil državam, ki so se znašle v finančnih krizah konec prejšnjega stoletja. Liberalizacija ekonomije, ki se je v teh državah zgodila zaradi tega pogojevanja, je imela uničujoče posledice, kar je prepoznal tudi IMF. EU se mora učiti iz teh dragih lekcij in prilagoditi svojo ekonomsko strategijo glede na razmere v vsaki posamezni državi. V BIH se že vidijo negativne posledice liberalizacije: vse večje banke v BIH so v tuji lasti, kar pomeni, da zaradi želje tujih lastnikov po hitrem zaslužku ne dajejo prepotrebni dolgoročni posojil za razvojne projekte, ki terjajo velika vlaganja, pri katerih so sredstva povrnjena šele čez dlje časa. Kar zadeva trgovsko politiko, je EU sicer enostransko odpravila carine na izdelke iz zahodnega Balkana, vendar to ni imelo zelenega učinka: kljub temu, da se je izvoz BIH povečal, se je uvoz dobrin iz EU povečal povečal za približno 4,5 več kot izvoz v EU, gledano med

letoma 2000 in 2003 (Tzifakis 2006). Tudi v tem letu ima BIH velik deficit, oktobra 2008 je na letni ravni znašal kar 4,17 bilijonov evrov (EM portal 2008). EU torej ni storila dovolj za ustvarjanje stimulatívnega izvoznega okolja v BIH.

EU mora tako dobro premisliti svojo strategijo izgradnje miru in v okviru tega tudi strategijo delovanja v okviru strokovne pomoči, če hoče biti v procesu uspešna. Začetni programi niso slabi, vendar jih je potrebno nadgraditi, če EU noče, da se izgubijo tudi tisti rezultati, ki so že bili doseženi. Dokler EU ne bo imela celostne strategije izgradnje miru, katere del mora biti nujno tudi razvojna strategija posameznih držav oziroma območij, in v okviru tega strategije vršenja strokovne pomoči, hipoteza, da je EU učinkovit akter v nudenju strokovne pomoči, ne more biti potrjena. Vendar je potrebno poudariti, da EU lahko postane učinkovit akter v nudenju strokovne pomoči, če bo uspela izgraditi notranji konsenz glede dejavnosti izgradnje miru, in če vzpostavitev konsenza ne bo prišla prepozno.

5 Literatura

1. Ahčan Kozamernik, Tanja. 2000. Kaj je »Twinning«? *Evrobilten* 18. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/publikacije/evrobilten/evrobilten-18-05/> (3. December 2008).
2. Ashdown, Paddy in Richard Holbrooke. 2008. A Bosnian powder keg. *The Guardian*, 22. oktober. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/oct/22/ashdown-holbrooke-bosnia-balkan-dayton> (8. december 2008).
3. Aldeman, Carroll. 2007. Foreign Aid: Effectively Advancing Security Interests. *Economics of national security*, 29 (3). Dostopno prek: <http://www.harvardir.org/articles/1660/> (16. oktober 2008).
4. Balfour, Rosa. 2008. The Balkans in Europe: containment or transformation? Twelve ideas for action. *EPC working paper No. 31*. Bruselj: European Policy Centre.
5. Bebler, Anton. n.d. The Feredalist Experience in South – Eastern Europe and post-Dayton Bosnia and Herzegovina. Neobjavljeno.
6. Bechev, Dimitar in Svetlozar Andreev. 2005. Top-Down vs Bottom-Up Aspect of the EU Institution-Building Strategies in the Western Balkans. *Occasional Paper No. 3/05*. Oxford: St. Anthony's College.
7. Bertelsmann Stiftung. 2006. BTI Country Report Bosnia-Herzegovina. Dostopno prek: http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-0A000F0A-4208D2D9/bst_engl/BosniaHerzegovina.pdf (3. november 2008).
8. Bučar, Bojko, Zlatko Šabič in Milan Brglez. 2002. *Navodila za pisanje: seminarske naloge in diplomatska dela*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
9. Bufon, Milan, Anton Gosar, Safet Nurković in Andre-Louis Sanguin. 2006. Introduction: The Western Balkans – A European Challenge. V *The Western Balkans – A European Challenge. Zahodni Balkan – evropski izziv*, ur. Anton Bufon, Ana Beguš, Anja Pirih in Simon Kerma, 11–28. Koper: Annales.

10. Cameron, Fraser. 2007. *An Introduction to European Foreign Policy*. Abingdon: Routledge.
11. Center for Unconventional Security Affairs. n.d. *Human security*. Dostopno prek: http://www.cusa.uci.edu/human_security.htm (16. oktober 2008).
12. Chandler, David. 2006. The EU and Bosnia after Dayton: The Reform of International Policy towards Bosnia. *Studia Diplomatica* 65 (1).
13. CIA Factbook. 2008. *Bosnia and Herzegovina*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html> (5. november 2008).
14. Ciambra, Andrea. 2008. Normative power Europe: theory and practice of EU norms. The case of Macedonia. *Jean Monet Working Papers in Comparative and International Politics*. Dostopno prek: <http://www.fscpo.unict.it/EuroMed/jmwp64.pdf> (16. oktober 2008).
15. Cooper, Chris in Mikael Johansen. 2003. *An Evaluation of Completed Twinning Projects: A report Presented to the National Contact Points' Meeting*. Dostopno prek: ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/phare/phare_ex_post_twinning_en.pdf (13. januar 2009).
16. Demichelis, Julia. 1998. NGOs and Peacebuilding in Bosnia's Ethnically Divided Cities. *Special Report 32*. Washington: United States Institute for Peace. Dostopno prek: <http://www.usip.org/pubs/specialreports/early/BosniaNGO.html> (22. 11. 2008).
17. Diez, Thomas. 2005. Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering »Normative Power Europe«. *Millennium: Journal of International Studies* 33 (3): 613–636.
18. Eavis, Paul in Stuart Kefford. 2002. Conflict prevention and the European Union: A Potential Yet to Be Fully Realised. V *Searching for Peace in Europe and Eurasia: An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities*, ur. Paul van Tongeren, Hans van de Veen in Juliette Verhoeven Boulder. London: Lynne Rienner Publishers.

19. EM Portal. 2008. *BIH reaches a 4,17bln Euro trade deficit*, 9. december. Dostopno prek:
<http://www.emportal.co.yu/en/news/region/72303.html> (31. december 2008).
20. European Defence Agency. 2007. *Background*. Dostopno prek:
<http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?area=Background&id=122>
(3. december 2008).
21. European Union Police Mission. 2008a. *Contributing States*. Dostopno prek:
<http://www.eupm.org/ContributingStates.aspx> (15. november 2008).
22. --- 2008b. *Mission Objectives*. Dostopno prek:
<http://www.eupm.org/OurObjectives.aspx> (15. november 2008).
23. --- 2008c. *Overview*. Dostopno prek:
<http://www.eupm.org/Overview.aspx> (15. november 2008).
24. --- 2008d. *Weekly establishment of EUPM personnel by countries, 14. 11. 2008*. Dostopno prek:
<http://www.eupm.org/Documents/Weekly.pdf> (15. november 2008).
25. European Union Special Representative in Bosnia and Herzegovina. 2008. *Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, welcomes the adoption of the police reform laws*. Dostopno prek:
<http://www.eusrbih.eu/about-eu/eu-pr/1/?cid=2450,1,1> (16. november 2008).
26. Evropska Komisija. 2003. *Report from the Commission to the Council on the Preparedness of BiH to Negotiate a Stabilisation and Association Agreement with the EU (Feasibility Study)*. Dostopno prek:
eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0692:FIN:EN:PDF (13. januar 2009).
27. --- 2004a. *Second Generation Twinning – Preliminary Findings: Interim Evaluation of Phare Support Allocated in 1999 – 2002 and Implemented until November 2003*. Brussels: European Commission, Directorate-General Enlargement.

28. --- 2004b. *TAIEX Activity Report 2004*. Brussels: European Commission, Directorate-General Enlargement.
29. --- 2005a. *Twinning Brochure*. Brussels: European Commission, Directorate-General Enlargement.
30. --- 2005b. *TAIEX Activity Report 2005*. Brussels: European Commission, Directorate-General Enlargement.
31. --- 2007a. *TAIEX Activity Report 2007*. Brussels: European Commission, Directorate-General Enlargement.
32. --- 2007b. *Enlargement Strategy and Main Challenges 2007 – 2008*. Dostopno prek:
relex.europa.eu/liste_resultats.cfm?CL=en&ReqId=0&DocTypeCOM&DocYear=2007&DocNum=663 (13. januar 2009).
33. --- 2007c. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme 2007 for Bosnia and Herzegovina, Assistance to the Ministry of Communications and Transport of Bosnia and Herzegovina (MoCT) concerning implementation of projects under the instrument for Pre-accession Assistance (IPA) regulation*. Dostopno prek:
c.europa.eu/enlargement/pdf/bosnia_and_herzegovina/ipa/42_institutional_development_of_moct_en.pdf (13. januar 2009).
34. --- 2007d. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme 2007 for Bosnia and Herzegovina, Assistance to the Ministry of Security, Ministry for Foreign Affairs, Ministry for Human Rights and Refugees, and other competent authorities in effectively managing migration*. Dostopno prek:
www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/2-Aussenpolitik_Zentrale/Europa/EU-Twinning/.../BA_07_IB_JH_01.doc
(13. januar 2009).
35. --- 2007e. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme 2007 for Bosnia and Herzegovina, Capacity Building in the field of Human Resource Management of the Central Bank of Bosnia and Herzegovina*. Dostopno prek:
www.eu.nl/enlargement/pdf/bosnia_and_herzegovina/ipa/25_capacity_building_for_central_bank_of_bih_en.pdf (13. januar 2009).

36. --- 2007f. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme for Bosnia And Herzegovina, EU support to the Independence and Empowerment of the Communications Regulatory Agency (RAK) of Bosnia and Herzegovina.*
Dostopno prek:
www.svez.gov.si/fileadmin/svez.gov.si/pageuploads/docs/cards/BA_06_IB_TR_01_TL.doc (13. januar 2009).
37. --- 2007g. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme 2007 for Bosnia and Herzegovina, Joint training of SIPA Financial Intelligence Unit and Crime Investigation Unit, Prosecutors, Financila Regulatory Agencies and Institutions.*
Dostopno prek:
www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/2-Aussenpolitik_Zentrale/Europa/EU-Twinning/.../BA_07_IB_JH_02.doc
(13 januar 2009).
38. --- 2007h. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme 2007 for Bosnia and Herzegovina, Strenghtening HRM system in the area of civil service trough twinning.* Dostopno prek:
www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/2-Aussenpolitik_Zentrale/Europa/EU-Twinning/.../BA_07_IB_OT_01.doc
(13. januar 2009).
39. --- 2007i. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme 2007 for Bosnia and Herzegovina, Support to Strategy Planning, Aid Co-ordination and European Integration (EI) Capacities in the Ministries of Justice in BiH.* Dostopno prek:
www.eu.nl/enlargement/pdf/bosnia_and_herzegovina/ipa/06_support_to_moj_-_strategic_planning_irp_en.pdf (13. januar 2009).
40. --- 2007j. *Project Fiche – IPA Annual Action Programme 2007 for Bosnia and Herzegovina, Sustainable Capacity Building of the Insurance Agency of Bosnia and Herzegovina and the Federation and Republika Srpska Insurance Supervisory Agencies.* Dostopno prek:
www.eu.nl/enlargement/pdf/bosnia_and_herzegovina/ipa/26_capacity_building_of_insurance_agencies_en.pdf (13. januar 2009).

41. --- 2008a. *Twinning news*. No 31. Dostopno prek:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/institution_building/tw_news_31_en.pdf (10. december 2008).
42. --- 2008b. *Launch of new Civil Society Dialogue Programme*. Brussels: European Commission, Directorate-General Enlargement.
43. --- 2008c. *About EuropeAid*. Dostopno prek:
http://ec.europa.eu/europeaid/who/about/index_en.htm (1. december 2008).
44. --- 2008d. *EuropeAid: What we do – More than delivering aid*. Dostopno prek:
http://ec.europa.eu/europeaid/what/index_en.htm (1. december 2008).
45. --- 2008e. *EuropeAid: Where we work*. Dostopno prek:
http://ec.europa.eu/europeaid/where/index_en.htm (1. december 2008).
46. --- 2008f. *Pre-Accession Assistance for Technical Assistance – Twinning*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/technical-assistance/twinning_en.htm (3. december 2008).
47. --- 2008g. *Enlargement Strategy and Main Challenges 2008 – 2009*. Dostopno prek: eurlex.europa.eu/Result.do?direct=yes&lang=sl&where=EUROVOC:006710&whereihm... (13. januar 2009).
48. --- (n.d.)a. *Technical Assistance*. Dostopno prek:
http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/technical-assistance/index_en.htm (3. december 2008).
49. --- (n.d.)b. *Accession Criteria*. Dostopno prek:
http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/criteria/index_en.htm (1. december 2008).
50. --- (n.d.)c. *TAIEX*. Dostopno prek:
<http://taiex.ec.europa.eu/> (13. januar 2009).
51. Galtung, Johan. 1996.: *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. London: SAGE Publications.

52. Glenny, Mischa. 2000. *The Balkans. Nationalism, War, and the Great Powers, 1804 – 1999*. New York: Viking Penguin.
53. Garb, Maja. 2006a. Postkonfliktna družbena obnova – koncept, vrste in ključne težave. V *Civilne razsežnosti operacij v podporo miru*, ur. Bojan Pipenbaher, 7–24. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije.
54. --- 2006b. Vidiki globalizacije in demokratizacije postkonfliktne obnove varnostnega sektorja – primeri obnove vojske in policije. V *Demokracija v globalizaciji – globalizacija v demokraciji*, ur. Miro Haček in Drago Zajc, 143–158). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
55. IFIMES. 2008. *Is Republika Srbska Arming Itself?* Dostopno prek: <http://www.ifimes.org/default.cfm?Jezik=en&Kat=10&ID=403> (16. november 2008).
56. International Committee for Human Rights. 2006. *Submission from the International Committee for Human Rights (ICHR), the Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) and the Minority Rights Group to the Human Rights Committee*. Dostopno prek: www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/ngos/MRG-IDMC-ICHR.pdf (7. november 2008).
57. International Crisis Group. 2002. Courting Disaster: The Misrule of Law in Bosnia and Herzegovina. *Balkans Report*, 127. Sarajevo/Bruselj.
58. --- 2005a. EU Crisis Response Capability Revisited. *Europe Report*, 160. Bruselj.
59. --- 2005b. Bosnia's Stalled Police Reform: No Progress, No EU. *Europe Report*, 164. Sarajevo/Bruselj.
60. --- 2007. Ensuring Bosnia's Future: A New International Engagement Strategy. *Europe Report*, No. 180. Sarajevo/Bruselj.
61. International Herald Tribune. 2007. *Bosnia's political rivals agree on police reform 2 days before EU deadline set to expire*, 28. september. Dostopno prek: <http://www.ihf.com/articles/ap/2007/09/28/europe/EU-GEN-Bosnia-Police-Reform.php> (16. november 2008).

62. Jarstad, Anna K. in Timothy D. Sisk. 2008. Introduction. V *From War to Democracy: Dilemmas of peacebuilding*, ur. Anna K. Jarstad in Timothy D. Sisk, 1–13. Cambridge: Cambridge University Press.
63. Knaus, Gerald in Marcus Cox. 2004. Bosnia and Herzegovina: Europeanisation by decree? The Western Balkans: moving on. *Chaillot Paper* 70: 55–68.
64. Kopač, Erik. 2006. Ekonomske razmere na pokonfliktnih področjih. V *Civilne razsežnosti operacij v podporo miru*, ur. Bojan Pipenbaher, 25–42. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije.
65. Kumar, Krishna. 1997. The Nature and Focus of International Assistance for Rebuilding War-Torn Societies. V *Rebuilding Societies After Civil War: Critical Roles for International Assistance*, ur. Krishna Kumer. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
66. Laws, David in John Forester. 2006. Public Policy Mediation: From Argument to Collaboration. V *Handbook of Public Policy Analysis*, ur. Frank Fischer, Gerald Miller in Mara S. Sidney, 513–534. London in New York: CRC Press.
67. Lukich, Reneo and Lynch, Allen. 1996. *Europe from the Balkans to the Urals. The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*. Oxford: Oxford University Press.
68. Manners, Ian. 2002. Normative Power Europe: a contradiction of terms? *Journal of Common Market Studies*, 40 (2): 235–258.
69. Mayall, James. 1990. *Nationalism and International Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
70. Maynard, Kimberly A. 1997. Rebuilding Community: Psychological Healing, Reintegration, and Recinciliation at the Grassroots Level. V *Rebuilding Societies After Civil War: Critical Roles for International Assistance*, ur. Krishna Kumar. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
71. --- 1999. *Healing Communities in Conflict: International Assistance in Complex Emergencies*. Chicago: Columbia University Press.

72. Merlingen, Michael in Rasa Ostrauskaite. 2006. *European Union Peacebuilding and Policing*. Abingdon: Routledge.
73. Norris, Pippa. 2005. Stable Democracy and Good Governance in Divided Societies: Do Powersharing Institutions Work? *Faculty Research Working Paper Series*. Boston: JFK School of Government, Harvard University.
74. Nye, Joseph S. 2004. Soft power and American foreign policy. *Political Science Quarterly*, 119 (2): 255–270.
75. O'Brien, James C. in Gro Nyusten. 2006. Changing Bosnia's Constitution. V *The Western Balkans – A European Challenge. Zahodni Balkan – evropski izziv*, ur. Anton Bufon, Ana Beguš, Anja Pirih in Simon Kerma, 31–45. Koper: Annales
76. Palmberger, Monika. 2006. Making and Breaking Boundaries: Memory Discourses and Memory Politics in Bosnia and Herzegovina. V *The Western Balkans – A European Challenge. Zahodni Balkan – evropski izziv*, ur. Anton Bufon, Ana Beguš, Anja Pirih in Simon Kerma, 525–536. Koper: Annales.
77. Paris, Roland. 2001. Peacebuilding and the Limits of Liberal Internationalism. *Nationalism and Ethnic Conflict*, ur. Michael E. Brown, Owen R. Cote, Jr., Sean M. Lynn-Jones in Steven E. Miller, 299–334. Cambridge, MA and London: The MIT press.
78. Ragin, Charles C. 2007. *Družboslovno raziskovanje – enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
79. Raiffa, Howard. 1985. Post-Settlement Settlements. *Negotiation Journal*, 1 (1): 9–12.
80. Schirch, Lisa. 2006. Linking Human Rights and Conflict Transformation: A peacebuilding Framework. V *Human Rights and Conflict: Exploring the Links between Rights, Law and Peacebuilding*, ur. Julie A. Mertus In Jeffrey W. Helsing, 63–95. Washington, DC: United States Institute of Peace.
81. SIGMA. (n.d). *EU Enlargement*. Dostopno prek:
http://www.sigmaweb.org/document/43/0,3343,en_33638100_34612999_34898091_1_1_1_1,00.html (3. december 2008).

82. Svet Evropske unije. 2002a. *Council Joint Action on the European Union Police Mission*. Dostopno prek:
http://www.ena.lu/council_joint_action_2002-210-cfsp_11_march_2002-020004293.html (13. januar 2009).
83. --- 2002b. *Council decision concerning the conclusion of the Agreement between the European Union and Bosnia and Herzegovina (BiH) on the activities of the European Union Police Mission (EUPM) in BiH*. Dostopno prek:
www.eupm.org/Documents/4.2.EUPM%20SOFA%20legislative%20act.pdf (13. januar 2009).
84. --- 2003. *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*. Dostopno prek:
http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=266&lang=EN (13. januar 2009).
85. --- 2005. *Council Joint Action on the European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina*. Dostopno prek:
<http://eurlex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihmlang=en&lng1=en,sl&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=436633:cs&page=> (13. januar 2009).
86. --- 2006. *Council regulation establishing an Instrument of Pre-Accession Assistance (IPA)*. Dostopno prek:
eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_210/l_21020060731en00820093.pdf (13. januar 2009).
87. --- 2007. *Council Joint Action on the European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina*. Dostopno prek:
eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:303:0040:0044:EN:PDF (13. januar 2009).
88. Therborn, Goran. 1997. Europe in the Twenty-First Century. V, *The Question of Europe*, ur. Peter Gowan in Perry Anderson, 357–384 . London: Verso.
89. Twinning and Sigma Co-ordination Team. 2006. *Twinning: Key Facts and Figures*. Dostopno prek:

- http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/institution_building/twinning_statistics_012007_en.pdf (10. december 2008).
90. Tzifakis, Nikolaos. 2006. Intentions-Declarations Gap in the EU Policies Towards the Western Balkans and the Southern Mediterranean. *Journal of Political and Military Sociology*, 34 (2). Dostopno prek: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3719/is_200601/ai_n21137128 (13. januar 2009).
91. United Nations Environmental Program (UNEP). 2005. *Bosnia and Herzegovina: Progress Report*. Dostopno prek: www.unep.org/DEC/docs/env_Bosnia_Her.pdf (7. november 2008).
92. United Nations Peacebuilding Commission. (n.d.). *Mandate of the Peacebuilding Commission*. Dostopno prek: <http://www.un.org/peace/peacebuilding/mandate.shtml> (28. november 2008).
93. Voje, Ignacij. 1994. *Nemirni Balkan*. Ljubljana: DZS.
94. Vrbensky, Rastislav. 2008. *Can development prevent conflict? Integrated area-based development in the Western Balkans – theory, practice and policy recommendations*. Centre for the study of global governance (LSE). Dostopno prek: <http://www.lse.ac.uk/Depts/global/PDFs/WP02.pdf> (15. oktober 2008).
95. Warkotsch Alexander (2006) The European Union and Democracy Promotion in Bad Neighbourhoods: The Case of Central Asia. *European Foreign Affairs Review*, 11 (4): 509–525.
96. World Bank. 2008. *Doing Business 2009: Country Profile for Bosnia and Herzegovina*. Washington.
97. Youngs, Richard. 2004. Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity. *Journal of Common Market Studies*, 42 (2): 415–435.
98. Zartman, William I. 2003. *Ripeness*. Dostopno prek: <http://crinfo.beyondintractability.org/essay/ripeness/> (21. oktober 2008).

99. Združeni narodi. 2004. *Report on the activities of the European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina from 1 January to 30 June 2004*. Dostopno prek:
www.eupm.org/Documents/Report%20to%20UNSC%20Jan%20-%20June%202004.pdf (13. januar 2009).
100. --- 2005a. *Report on the activities of the European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina from 1 July to 31 December 2004*. Dostopno prek:
<http://www.eupm.org/Documents/EUPM%20UN%20SC%20Report%20July-Dec%202004.pdf> (13. januar 2009).
101. --- 2005b. Human Rights Committee: *Initial Report: Bosnia and Herzegovina*. Dostopno prek:
http://www.bayefsky.com/reports/bosnia_ccpr_c_bih_1_2005.pdf (13. januar 2009).